
“Jeg ville, hvis jeg kunne!”

En kvalitativ undersøgelse af aktivitetsparate
ikke-vestlige indvandrerkvinders eget perspektiv på
arbejdsmarkedstilknytning og beskæftigelsesindsatsen

Speciale
Kandidatuddannelsen i Socialt Arbejde
Aalborg Universitet
Februar 2016

Anne Aakjær
Studienummer: 20131182
Antal anslag: 239.094
Vejleder: Marianne Skytte

Indholdsfortegnelse

ABSTRACT	4
KAPITEL 1: INDLEDNING	5
PROBLEMFELT	7
PROBLEMFORMULERING	11
LÆSEVEJLEDNING	12
KAPITEL 2: EKSISTERENDE VIDEN OM IKKE-VESTLIGE INDVANDRERKVINDER	13
ÅRSAGER TIL MARGINAL POSITION PÅ ARBEJDSMARKEDET	13
Oplevelser af beskæftigelsesindsatsen	16
KAPITEL 3: FORSØGET MED INTEGRATIONSPÅLÆG	18
MÅLGRUPPE OG INDSATSER	18
MÅL OG FORVENTEDE EFFEKTER	21
KAPITEL 4: METODE	24
DEN KVALITATIVE INTERVIEWUNDERSØGELSE	24
DATAINDSAMLING	25
DET KVALITATIVE FORSKNINGSINTERVIEW	25
UDVÆLGELSE AF INFORMANTER	27
BESKRIVELSE AF INFORMANTER	29
AFHOLDELSE AF INTERVIEWS	33
INTERVIEWGUIDE	37
DATABEARBEJDNING	38
TRANSSKRIFTION	38
KODNING	39
VIDENSKABSTEORETISK POSITION	41

KAPITEL 5: ANALYSE	43
1. DELANALYSE: KVINDERNES ARBEJDSMARKEDSPERSPEKTIV	43
OPVÆKSTEN	43
EFTER ANKOMSTEN TIL DANMARK	47
FORVENTNINGER TIL FREMTIDEN	49
MOTIVATION	55
DELKONKLUSION	58
2. DELANALYSE: BARRIERER FOR ARBEJDSMARKEDSTILKNYTNING	60
MANGLENDE KOMPETENCER	60
HELBREDSMÆSSIG SITUATION	64
ROLLEN SOM (HUS)MODER OG SOCIALE PROBLEMER	72
DET SOCIALE NETVÆRK	75
DELKONKLUSION	80
3. DELANALYSE: OPLEVELSER AF OG REAKTIONER PÅ DEN PÅLAGTE INDSATS	81
MODSTAND	81
KRÆNKELSER	85
POSITIVE OPLEVELSER	92
DELKONKLUSION	96
KAPITEL 6: KONKLUSION	98
KAPITEL 7: VURDERING AF ANALYSENS FUND	102
KAPITEL 8: PERSPEKTIVERING	104
LITTERATURLISTE	106
BILAG 1: INTERVIEWGUIDE	111
BILAG 2: UDSNIT AF KODNING (FRA INTERVIEW MED HINA)	115

Abstract

This thesis consists of a qualitative research study conducted in an activation project between the Municipality of Copenhagen and Danish Refugee Council. The purpose is to examine how unemployed non-Western immigrant women, who have other problems in addition to unemployment, see themselves in relation to the labour market and what their experiences of and reactions to the activation project are. The examined project is called "injunction to integration" and aims to get more non-Western immigrants into work. The collected data consists of five qualitative interviews with women participating in the project.

To investigate the main question above the thesis is divided into three research questions. First question focuses on the labour market perspective of the women, which is based on the theoretical framework of Rahbek Christensen's *life form of housewives*, Skytte's *collectivist/individualist outlook on life* and Bourdieu's *habitus*. It shows that the women's labour market perspective is influenced by the social structures under which they grew up. Women were often expected to be housewives in their country of origin and this continued after moving to Denmark. Today all five women want to participate in the labour market but for different reasons, which includes avoiding the cash benefit system.

The second research question concerns the women's barriers to entering the labour market and it provides an understanding of why the women do not work although they express a wish to do so. It shows that the women have massive barriers consisting of a lack of country-specific human capital in the form of education, work experience and Danish language. In addition they have severe health problems, social problems and they are subject to social norms and expectations from their own strong network. Several of these barriers can be understood from the social structures in Denmark.

Finally the last research question concerns the women's experiences of and reaction to being forced into participating in the project. This shows that all women demonstrate resistance to the project, which can be understood by Honneth's *theory of recognition*. The women feel offended as ethical and legal persons because they are not recognized as who they are. While the women express that they would work if they could, the cash benefit system considers that the women could work if they wanted to, i.e. the women lack the inner desire to work. This lack of recognition means that the women exhibit resistance, which can affect the outcome of the project.

Kapitel 1: Indledning

Fokus for dette speciale er langtidsledige ikke-vestlige indvandrerkvinders opfattelse af sig selv i forhold til arbejdsmarkedet samt deres syn på den beskæftigelsesindsats, de modtager. Jeg er særligt interesseret i oplevelser fra indvandrerkvinder, der har opholdt sig i Danmark i en længere årrække, som har begrænset uddannelsesbaggrund, erhvervserfaring og dansk kundskaber, og som derudover har forskellige sociale og/eller helbredsmæssige problemer udover ledighed. Grunden til, at jeg finder denne målgruppes oplevelser særlig interessant er, at mine erfaringer som socialrådgiver i et jobcenter på Vestegnen er, at de typisk er meget langt fra arbejdsmarkedet, og at beskæftigelsesindsatsen, der skal medvirke til at bringe dem tættere på arbejdsmarkedet, kan være forbundet med en række udfordringer.

Til undersøgelse af ovenstående har jeg indgået et specialesamarbejde med Dansk Flygtningehjælp, som i samarbejde med Jobcenter København deltager i "Forsøget med Integrationspålæg". Målgruppen for forsøget er aktivitetsparate ikke-vestlige indvandrere over 30 år, som har vanskeligt ved at opnå arbejdsmarkedstilknnytning. At de er aktivitetsparate vil sige, at de i jobcenteret er vurderet til at have andre problemer end ledighed. Målgruppen får et integrationspålæg, som består af tre elementer, nemlig ordinært arbejde/et virksomhedsrettet tilbud, et intensivt samtaleforløb samt tilbud om jobstøttementor under forløbet (Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering, 2014a). Formålet med pålægget er, at flere ikke-vestlige indvandrere opnår tilknytning til arbejdsmarkedet (Center for Jobindsats, 2014).

Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering (STAR) får gennemført en kvantitativ evaluering af forsøget, mens der ikke foretages en kvalitativ evaluering. Kursisternes oplevelser af at medvirke i forsøget undersøges således ikke, hvilket jeg finder særdeles interessant og relevant at bidrage med.

Mange ikke-vestlige indvandrere har vanskeligt ved at finde fodfæste på det danske arbejdsmarked. I 2014 udgør ikke-vestlige indvandrere 7 pct. af hele den 16-64-årige befolkning i Danmark, mens de er overrepræsenteret i kontanthjælpssystemet, hvor de udgør 22 pct. af alle kontanthjælpsmodtagere (Danmarks Statistik, 2014:83).

Tal fra Danmarks Statistik viser desuden, at underbeskæftigelsen for ikke-vestlige indvandrere er 38 pct. Det vil sige, at 16-64 årige ikke-vestlige indvandreres beskæftigelse er

38 pct. lavere, end den ville have været, hvis de havde været beskæftiget i samme omfang som personer med dansk oprindelse (ibid.:31). Underbeskæftigelsen er særligt høj blandt ikke-vestlige kvinder, hvor den ligger på 43 pct. (ibid.).

Der er dog store forskelle på beskæftigelsesfrekvensen for kvinder fra forskellige ikke-vestlige lande. Kvindelige indvandrere fra Thailand har således den højeste beskæftigelsesfrekvens blandt ikke-vestlige indvandrerkvinder på hele 64,3 pct., mens beskæftigelsesfrekvensen er særlig lav for kvinder fra Libanon (22,3 pct.), Somalia (23,8 pct.), Irak (27,1 pct.) og Pakistan (31,5 pct.) (Danmarks Statistik, 2013).

Mens danske kvinder er blandt de mest udearbejdende kvinder i Europa (Beskæftigelsesministeriet, 2014), har en gruppe af ikke-vestlige indvandrerkvinder således en svag tilknytning til arbejdsmarkedet. I 2013 var forskellen i beskæftigelsesfrekvensen mellem kvinder af dansk oprindelse og ikke-vestlige indvandrerkvinder 29,5 procentpoint. I nogle tilfælde ligger de ikke-vestlige indvandrerkvinders erhvervsfrekvens på niveau med kvinders erhvervsfrekvens i deres oprindelsesland eller med danske kvinders i 1950'erne og 1960'erne (Emerek, 2003:4).

Den lave beskæftigelsesfrekvens blandt ikke-vestlige indvandrerkvinder har i en årrække medført et politisk fokus herpå. Udgangspunktet er, at de ikke-vestlige indvandrerkvinder ikke er integreret i det danske samfund, så længe de står uden for arbejdsmarkedet. Udover at arbejde vil medføre selvforsørgelse, vil indtræden på arbejdsmarkedet altså ifølge den politiske diskurs medføre integration af kvinderne i samfundet (ibid.).

Derudover kan ledighed betragtes som et alvorligt socialt problem på flere niveauer. Elm Larsen og Hornemann Møller anser således marginalisering fra lønarbejde for "*vor tids største socialpolitiske problem. Et problem for skatteydere, for nationalproduktet, for de marginaliserede selv og endelig et problem for det samfundsmæssige sammenhold*" (2004, s. 15). Ledighed påvirker således både samfundsøkonomien, den enkelte ledige (i form af stigmatisering samt psykiske og økonomiske problemer) og sammenholdet i samfundet. Sidstnævnte omhandler det øvrige samfunds vilje til at ville betale (skat) for dem, der ikke er i arbejde, så de kan modtage overførselsindkomst (ibid.). På baggrund heraf er der stort fokus på at få *alle* ledige indplaceret på arbejdsmarkedet.

I det følgende vil jeg fremhæve centrale elementer i den beskæftigelsesindsats, der skal hjælpe ikke-vestlige indvandrerkvinder i arbejde. Desuden vil jeg se på, hvordan indsatsen kan ses i lyset af, at arbejde er *doxa* i det danske samfund.

Problemfelt

Det er kommunernes ansvar at medvirke til, at ikke-vestlige indvandrere på kontanthjælp integreres på arbejdsmarkedet. Efter en 3-årig introduktionsperiode for nyankomne udlændinge, som bl.a. tilbydes danskundervisning og beskæftigelsesrettede tilbud, overgår målgruppen til at høre under den lovgivning, der gælder for øvrige ledige (jf. integrationsloven).

Formålet med den aktive beskæftigelsesindsats er bl.a. at bistå ledige med at komme i beskæftigelse. De ledige tilbydes derfor indsatser i form af vejledning og opkvalificering, virksomhedspraktik eller løntilskud, som kan medvirke hertil (Lov om en aktiv beskæftigelsesindsats).

I starten af 1990'erne sker der med indførelsen af aktivlinjen et grundlæggende ideologisk skift i dansk arbejdsmarkedspolitik, idet de lediges *pligt* fremhæves, mens deres *rettigheder* fylder mindre (Elm Larsen & Hornemann Møller, 2004:26-27). Helt tilbage fra den første socialreform i 1891 var det naturligt, at en lønarbejder, som havde indbetalt til sin arbejdsløsheds- og sygekasse, krævede sin ret til understøttelse, hvis arbejdsløshed eller sygdom gjorde det nødvendigt. Med aktivlinjen blev der imidlertid stillet krav om modydelse for udbetaling af understøttelsen. Ledige har således i dag pligt til at påtage sig arbejde, der ligger langt fra både erhvervs erfaringer og bopæl samt deltage i forskellige former for aktivering, der (måske) kan opkvalificere dem og bringe dem i arbejde. Hvis de ledige modsætter sig dette, vurderes de ikke at stå til rådighed for arbejdsmarkedet, og deres kontanthjælp bortfalder eller reduceres (ibid.:27).

I forlængelse heraf pointerer Bredgaard m.fl., at den dominerende politiske strategi på beskæftigelsesområdet efter indførelsen af aktivlinjen har været *motivationsstrategien*. Her ses årsagen til ledighed som udtryk for de lediges manglende økonomiske incitamenter og motivation. De foretrukne instrumenter til håndtering af dette har været skærpede

rådighedskrav, sanktioner samt krav om deltagelse i aktivering for at modtage kontanthjælp (Bredgaard m.fl., 2011:23). I 2002 vedtages eksempelvis "udlændingepakken", hvor starthjælpen bl.a. indføres for at øge udlændinges incitament til at arbejde. Med aktivlinjen udvides målgruppen for aktivering desuden til bl.a. at omfatte kontanthjælpsmodtagere med andre problemer end ledighed (ibid.:67).

Siden 2002 er der med den politiske aftale "Flere i arbejde" kommet et styrket fokus på, at kontanthjælpsmodtagere skal stå til rådighed for arbejdsmarkedet. Det fremhæves bl.a., at vejen til arbejdsmarkedet skal være *den kortest mulige* (Beskæftigelsesministeriet, 2002:1). Dvs. at det helt afgørende er, at de ledige hurtigt kommer i arbejde, mens det tillægges mindre betydning, om det fx drejer sig om usikre, dårligt betalte jobs (Arendt, 2015). Derudover vedtages det, at hvis et ægtepar er på kontanthjælp, og den ene skønnes at være "reelt hjemmegående", kan vedkommende ikke længere modtage kontanthjælp, men ægtefællen får i stedet udbetalt et forsørgertillæg. Dette betød, at det samlede kontanthjælpsniveau blev lavere, end når begge stod til rådighed (Beskæftigelsesministeriet, 2002:11)¹.

Aktivlinjens fokus på, at ledige skal stå til rådighed for arbejdsmarkedet, kan ifølge Carstens ses i lyset af den store arbejdsløshed i 1970-1980'erne: "*Under massearbejdsløshed opstår jo typisk det problem, at det ikke er muligt at teste - og for de arbejdsløse at bevise - at de reelt står til rådighed, at de ville forsørge sig selv, hvis de kunne komme til det. Det giver grobund for tvivl om den gode vilje.*" (Carstens, 2005:41). Carstens påpeger, at der således er sket en udvikling i kravet til de ledige, som er gået fra *ydre* til *indre* rådighed. Det er altså ikke længere tilstrækkeligt, at ledige søger efter arbejde eller deltager i aktivering, de skal også i deres inderste *ville* arbejde.

Carstens pointerer endvidere, at aktivlinjen overordnet set har tre forskellige sigter, nemlig et holdningsændrende sigte, et sigte om at legitimere velfærdssystemet samt et beskæftigelsesfremmende sigte (ibid.:32).

Det holdningsændrende sigte omhandler, at de ledige skal motiveres til selvforsørgelse frem for at lade sig forsøge af det offentlige. Motivation forstås her som at ville det rigtige, dvs. at

---

¹ Denne regel bliver senere erstattet af 300 timers-reglen, der betyder, at den ene ægtefælle i et ægtepar automatisk betragtes som "reelt hjemmegående", hvis parret har modtaget kontanthjælp i sammenlagt 2 år, og den pågældende ægtefælle ikke har haft ordinært arbejde i mindst 300 timer i denne periode ("Vejledning om 300 timers reglen", 2008).

ville det, der stemmer overens med det fælles moralske værdigrundlag, nemlig selvforsørgelse. Ifølge Carstens ligger der også en anden opfattelse bag det holdningsændrende sigte, nemlig opfattelsen af at menneskets vigtigste drivkraft for at handle er at maksimere en positiv selvopfattelse. Denne opfattelse indebærer, at andre kan kontrollere en persons adfærd med ros, belønning eller straf (ibid.:32-33).

Det andet sigte om at legitimere velfærdssystemet handler om, at de betalende skatteborgere opretter viljen til at betale skat til, at andre forsørges af det offentlige. Argumentet er, at dette forudsætter, at skatteyderne ikke oplever, at de ledige kan gå og nyde livet for andres penge (ibid.:32).

Det tredje sigte er det beskæftigelsesfremmende sigte, der omhandler, at de ledige har nogle individuelle mangler, enten i form af manglende faglige kvalifikationer eller personlig afklaring og udvikling af autonomi og identitet. Aktivering kan bibringe de ledige faglige kvalifikationer og desuden støtte, at den enkelte udvikler autonomi og identitet (ibid.).

Aktiveringsindsatsen skal således motivere de ledige til at blive selvforsørgende og opkvalificere dem, så de kan indtræde på arbejdsmarkedet, hvilket vil sikre en legitimering af velfærdssystemet.

Baggrunden for aktivlinjen kan bl.a. ses i lyset af den arbejdsnorm, der gør sig gældende i Danmark. At det i mange hundrede år har været normen i Danmark, at man skal forsørge sig selv og sine, ses bl.a. ved, at det er indskrevet i grundloven af 1849 (Elm Larsen & Hornemann Møller, 2004:28).

Bauman pointerer desuden, hvordan arbejdet med industrisamfundets opståen blev dominerende i moderne, vestlige samfund. Udgangspunkt for arbejdet er, at arbejde har en værdi i sig selv, at det er godt at arbejde, og at arbejde er alle menneskers normaltilstand (Bauman, 2002:15). Han fremhæver endvidere, at kun det arbejde der har en værdi i andres øjne, og som således fordrer en lønindtægt, besidder den moralske værdi, som arbejdet billiger. Hjemmegående husmødre anses således ikke for at have et "rigtigt" arbejde. Udover at lønarbejde sikrer individets levebrød, definerer det også vedkommendes samfundsmæssige status, og det er hovedfaktoren for hans eller hendes sociale placering og selvopfattelse (ibid.:32).

Jacobsen & Tonboe hævder, at også det postindustrielle danske samfund kan karakteriseres som et arbejdsamfund, hvor den kollektive "kærlighed til arbejdet" er dominerende

(Jacobsen & Tonboe, 2004:12). Mennesket har idag kun en samfundsmæssig værdi som arbejdskraft, og arbejde kan siges at være en forudsætning for at være et fuldgyldigt medlem af samfundet (Goul Andersen, 2003:13).

Bourdieu anvender begrebet *doxa* om den fælles opfattelse eller sunde fornuft, der tages for givet af alle inden for et bestemt felt (Bourdieu, 1997:137). Det drejer sig om en common sense-forestilling om, hvad der er rigtigt og forkert, normalt og unormalt, og som typisk er så "selvfølgelig", at den ikke kan diskuteres (Järvinen, 2004:356). Som det fremgår af ovenstående er det *doxa* i det danske samfund, at det er godt for alle at arbejde. De, som står uden for arbejdsfællesskabet, anses derfor for marginaliserede, både på arbejdsmarkedet og i social forstand (Goul Andersen, 2003:16).

Ikke-vestlige indvandrerkvinders position uden for arbejdsmarkedet bliver således anset for et problem, fordi det i Danmark er selvindlysende, at lønarbejde er det eneste rigtige. Kvinderne ses dermed som marginaliserede og ikke-integrerede i samfundet, når de står uden for arbejdsmarkedet, jf. Emerek ovenfor. Denne forståelse bygger på en økonomisk tilgang, hvor det politisk anses som problematisk, at en gruppe borgere ikke bidrager til fællesskabet som skatteydere, men derimod udgør en byrde som passivt forsørgede (Emerek, 2003:4).

Forskning på området har primært haft fokus på årsagerne til ikke-vestlige indvandrerkvinders placering uden for arbejdsmarkedet (jf. kapitel 2). Desuden foreligger der talrige analyser af forskellige beskæftigelsesrettede tilbud til målgruppen, som fokuserer på at måle effekten af indsatsen.

Mindre opmærksomhed har der været på de ikke-vestlige indvandrerkvinders eget syn på beskæftigelsesindsatsen. Dette er dog et vigtigt og centralt vidensområde, da det giver et indblik i, hvordan indsatsen opleves af de mennesker, der er direkte berørt af den. Ikke-vestlige indvandrerkvinders oplevelser kan således give viden om indsatsers umiddelbare konsekvenser og følgevirkninger (Eskelinen & Olesen, 2010:7-8).

Fokus i min undersøgelse er derfor ikke-vestlige indvandrerkvinders oplevelser af at deltage i beskæftigelsesindsatsen, dvs. i dette tilfælde forsøget med integrationspålæg. For at kunne opnå forståelse for hvordan de oplever forsøget, vurderer jeg, at det er nødvendigt ligeledes at undersøge, hvordan de ser sig selv i forhold til arbejdsmarkedet.

Ovenstående leder mig til følgende problemformulering, der fungerer som styrepind for specialet:

Problemformulering

Hvordan ser ikke-vestlige indvandrerkvinder sig selv i forhold til arbejdsmarkedet, og hvordan er deres oplevelser af og reaktioner på at deltage i integrationspålægsprojektet?

- *Hvordan er kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv, og hvordan kan det forstås?*
- *Hvordan kan kvindernes barrierer for arbejdsmarkedstilknytning beskrives og forstås?*
- *Hvordan kan man på denne baggrund forstå kvindernes oplevelser af og reaktioner på at blive pålagt deltagelse i projektet?*

Jeg vil i det følgende kort præcisere, hvordan de tre undersøgelsesspørgsmål skal forstås. *Første undersøgelsesspørgsmål* om kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv omhandler kvindernes forhold til arbejdsmarkedstilknytning under deres opvækst, deres forventninger til egne præstationer på arbejdsmarkedet nu og i fremtiden, samt deres motivation for at arbejde. *Andet undersøgelsesspørgsmål* omhandler kvindernes barrierer for indtræden på arbejdsmarkedet. Med barrierer forstår jeg de udfordringer, som kvinderne har, og som medfører, at de ikke oplever, at de på nuværende tidspunkt kan indtræde på arbejdsmarkedet. Endelig omhandler *tredje undersøgelsesspørgsmål* kvindernes oplevelser af og reaktioner på at deltage i projektet. Jeg vil her undersøge kvindernes syn på at deltage i projektet, herunder deres krænkelsererfaringer.

Læsevejledning

Kapitel 2 omhandler eksisterende viden om ikke-vestlige indvandrerkvinder med fokus på forklaringer på deres marginale position på arbejdsmarkedet samt deres oplevelser af beskæftigelsesindsatsen. Kapitlet tager udgangspunkt i en human kapital-tilgang, forskning på området samt Ejernæs' *netværksteori*.

I *kapitel 3* præsenteres forsøget med integrationspålæg, som det er tilrettelagt i projektet hos Integrationsnet og Center for Jobindsats.

I *kapitel 4* beskriver og argumenterer jeg for specialets metodiske valg, herunder den kvalitative interviewundersøgelse, samt min filosofiske hermeneutiske position.

Kapitel 5 udgør specialets analyse af den indsamlede empiri. Analysen er opdelt i tre delanalyser, som knytter sig til problemformuleringens tre undersøgelsesspørgsmål. Første delanalyse omhandler således kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv, hvor jeg på analytisk niveau anvender Rahbek Christensens begreb *livsformer*, Skyttes *kollektivistisk/individualistisk livssyn* samt Bourdieus *habitus*. Anden delanalyse vedrører kvindernes barrierer for arbejdsmarkedstilknytning, hvor Antonovskys *mestringsteori* samt Ejernæs' *netværksteori* udgør den teoretiske del. Endelig omhandler sidste delanalyse kvindernes oplevelser af og reaktioner på den pålagte indsats, hvor Honneths *anerkendelsesteori* inddrages til en dybere forståelse heraf.

Kapitel 6 indeholder specialets konklusion, som er udarbejdet på baggrund af analysen.

I *kapitel 7* vurderes analysens fund, herunder validitet og reliabilitet samt betydningen af mine teoretiske og metodiske valg.

Endelig afsluttes specialet i *kapitel 8* med en perspektivering om inklusion/integration.

Kapitel 2: Eksisterende viden om ikke-vestlige indvandrerkvinder

I dette kapitel vil jeg kigge nærmere på den viden, der allerede eksisterer om ikke-vestlige indvandrerkvinders tilknytning til arbejdsmarkedet. Først vil jeg fokusere på årsagerne til ikke-vestlige indvandreres marginale placering på arbejdsmarkedet, hvorefter jeg vil kigge nærmere på de få undersøgelser, der omhandler lediges oplevelser af den beskæftigelsesindsats, de modtager.

Dette kapitel danner sammen med min faglige baggrund som socialrådgiver i et jobcenter udgangspunkt for min forforståelse ift. problemfeltet. Jeg vil til sidst i kapitlet kort henvide til den teoretiske forforståelse, som den forskningsbaserede forforståelse har givet anledning til forud for undersøgelsen. Det er således med udgangspunkt i disse forforståelser, at jeg har udarbejdet min interviewguide (jf. kapitel 4).

Årsager til marginal position på arbejdsmarkedet

I dette afsnit vil jeg se nærmere på årsagerne til, at ikke-vestlige indvandrerkvinder står uden for arbejdsmarkedet. Jeg vil hovedsageligt fokusere på human kapital-tilgangen som forklaring på kvindernes marginale position på arbejdsmarkedet, da denne tilgang præger dansk forskning på området (Ejrnæs, 2008a:19). Desuden vil jeg kort komme ind på diskriminationsperspektivet, som fylder meget i international (særligt i svensk) forskning samt netværksperspektivet.

Fra slutningen af 1980'erne sker der et paradigmeskifte i synet på ledighed i Danmark. Fra tidligere at have anset ledighed som et konjunkturproblem, som bundende i manglende efterspørgsel efter arbejdskraft, betragtes ledighed nu som et strukturproblem, som kræver ændringer på udbudssiden. De strukturelle problemer anses som manglende eller forkert udbud af arbejdskraft, dvs. manglende økonomiske incitamentter (pga. høje sociale ydelser) samt manglende kvalifikationer hos de ledige (Goul Andersen, 2003:14).

I overensstemmelse hermed har der både politisk og forskningsmæssigt været fokus på at forklare ikke-vestlige indvandreres svage tilknytning til arbejdsmarkedet ud fra en human kapital-tilgang. Ifølge denne individorienterede tilgang fremhæves det, at ikke-vestlige indvandrere står uden for arbejdsmarkedet pga. deres manglende arbejdskompetencer og tilpasning til arbejdsmarkedets krav (Ejrnæs, 2008a:19-20). I en forklarende analyse af ikke-vestlige indvandreres arbejdsmarkedstilknytning finder Andersen således en (statistisk)

sammenhæng mellem ikke-vestlige indvandreres ledighed og deres uddannelsesmæssige baggrund, begrænsede erhvervserfaring og danskkundskaber (Andersen, 2012). Møller & Rosdahl finder ligeledes i en undersøgelse af forskellen på de ikke-vestlige indvandrere, der hhv. er og ikke er i beskæftigelse, at bl.a. gode danskkundskaber og tidligere erhvervserfaring i Danmark er afgørende for at komme i beskæftigelse. De finder endvidere, at det er afgørende for ikke-vestlige indvandrerkvinder, at de ikke har helt små børn, samt at de selv har en positiv holdning til kvinders udearbejde (Møller & Rosdahl, 2006).

Ikke-vestlige indvandrerkvinders svage arbejdsmarkedstilknytning kan således ses i lyset af deres manglende humane kapital med begrænsede arbejdsmæssige kompetencer og sproglige færdigheder.

Derudover gør det sig særligt gældende for de aktivitetsparate ikke-vestlige indvandrerkvinder, at de pr. definition har komplekse og sammensatte problemer udover ledighed. En kortlægning fra 2011 viser bl.a., at aktivitetsparate kontanthjælpsmodtagere har en høj grad af fysiske og psykiske helbredsmæssige problemer. Hele 85 pct. vurderes således af deres sagsbehandler at have så omfattende problemer med helbredet, at det står i vejen for beskæftigelse (Skipper, 2011). Rosdahl finder i sin undersøgelse om ikke-vestlige indvandreres chancer for at opnå beskæftigelse, at et godt helbred er befordrende for beskæftigelsesmulighederne. Han konkluderer, at personer, der selv vurderer, at de har et godt helbred har markant større chancer for at komme i beskæftigelse, end de der vurderer, at deres helbred er dårligt (Rosdahl, 2006).

Ejrnæs påpeger, at ulempen ved human kapital-tilgangen som forklaring på ikke-vestlige indvandreres marginale position på arbejdsmarkedet er, at strukturelle vilkår på arbejdsmarkedet negligeres (Ejrnæs, 2008a:20). Diskriminationsperspektivet tager derimod udgangspunkt i, at ikke-vestlige indvandrere forskelsbehandles på arbejdsmarkedet, og at dette kan forklare deres manglende arbejdsmarkedstilknytning. Ejrnæs påpeger, at der både kan være tale om direkte og indirekte diskrimination. Den direkte diskrimination består i, at en arbejdsgiver bevidst fravælger en ikke-vestlig ansøger pga. vedkommendes navn, hudfarve eller religion. Den indirekte diskrimination kommer derimod til udtryk, når formelt set neutrale bestemmelser i praksis får diskriminerende konsekvenser, fx uforholdsmæssigt høje sprogkrav eller krav om påklædning (ibid.:20-21).

Diskrimination på arbejdsmarkedet kan altså udgøre en barriere, som kvinderne oplever for deres arbejdsmarkedstilknytning.

Ifølge Ejrnæs er ulempen ved human kapital- og diskriminationsperspektiverne, at hhv. ikke-vestlige indvandrere og arbejdsgiverne udpeges som "skurke" (ibid.:22). Han finder det frugtbart at inddrage et netværksperspektiv, der tager udgangspunkt i, at både arbejdsgiverens rekrutteringsadfærd og arbejdstagerens jobmuligheder er indlejret i sociale relationer. Ejrnæs finder således, at ikke-vestlige indvandreres netværk har stor betydning for deres tilknytning til og placering på arbejdsmarkedet. Han påpeger at ikke-vestlige indvandrere ofte har små, stærke netværk bestående af nær familie og venner, og at dette netværk kan udgøre deres primære rekrutteringskanal (Ejrnæs, 2008b:70). Dette medfører, at de kan fastlåses i erhvervsenklaver, og der dermed opstår segregering på arbejdsmarkedet (Ejrnæs, 2008a:17).

I forhold til de aktivitetsparate kvinder kan netværket desuden have en anden funktion end at være rekrutteringskanal. Netværket kan nemlig spille en stor rolle ift. forventninger, pligter og sociale normer for kvinders tilknytning til arbejdsmarkedet (Ejrnæs, 2008b:61).

Dette underbygges af flere undersøgelser, der peger på, at ikke-vestlige indvandrerkvinders sociale kapital i form af netværk, værdier og normer, herunder kvindernes rolle som husmødre, er medvirkende årsag til deres placering uden for arbejdsmarkedet. En undersøgelse af LG Insight finder fx, at tyrkiske kvinders arbejdsmarkedsadfærd er stærkt påvirket af, at deres position og status typisk måles ift. deres rolle som mor og hustru, samt at kvinders lønarbejde anses som sekundært hertil af både kvinderne selv, deres ægtefælle og familie (LG Insight, 2005).

I forlængelse heraf har "Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark", bestående af en række professorer og direktører inden for det sociale område, i 2007 undersøgt knap 4500 danskere og ikke-vestlige indvandreres holdninger til en række værdier og normer i Danmark (Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration, 2007). Undersøgelsen viser, at 32 pct. af ikke-vestlige indvandrere er enige eller delvist enige i, at mænd har mere ret til arbejde end kvinder, hvis der ikke er arbejde til alle. Kun 2 pct. af danskerne er til sammenligning enige eller delvist enige heri. Desuden er knap halvdelen (49 pct.) af indvandrerne enige eller delvist enige i, at det skader et førskolebarn, hvis moderen arbejder, mens det kun gælder 9 pct. af danskerne (ibid.:59-62). Nogle ikke-vestlige

indvandrerkvinder lader således til at have en position som husmoder, som *"kan være en væsentlig barriere for integration på arbejdsmarkedet, idet kvinderne fastholdes i hjemmet og fratages muligheden for enten gennem uddannelse eller arbejde at udvide deres berøringsflader med det danske samfund"* (ibid.:60).

Dertil kommer, at det i flere undersøgelser påpeges, at der i nogle indvandrer miljøer forekommer social kontrol, hvor naboer, bekendte og familie lægger et pres på kvinderne i forhold til at udfylde rollen som en god husmoder, og at dette ifølge kvinderne selv vanskeliggør deres tilknytning til arbejdsmarkedet (fx LG Insight, 2004).

Kvindernes sociale kapital i form af netværk og sociale normer for kvinders tilknytning til arbejdsmarkedet kan således have betydning for deres arbejdsmarkedsperspektiv og barrierer ift. arbejdsmarkedstilknytning.

På baggrund af ovenstående har jeg forud for min undersøgelse haft en forforståelse om, at kvindernes humane og sociale kapital kan påvirke deres tilknytning til arbejdsmarkedet. Ejrnæs' *netværksteori* samt begreberne *livformer* og *kollektivistisk/individualistisk livssyn* udgør derfor en del af min teoretiske forforståelse i forhold til kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv samt mulige barrierer for arbejdsmarkedstilknytning. Dette vil fremgå af min interviewguide, jf. metodeafsnittet. Jeg vil desuden vende tilbage til samspillet mellem teori og empiri under afsnittet "Videnskabsteoretisk position".

Oplevelser af beskæftigelsesindsatsen

Ovenstående forklaringer på ikke-vestlige indvandrerkvinders marginale position på arbejdsmarkedet tager udgangspunkt i analyser af hvilke faktorer på forskellige niveauer, der kan medføre, at kvinderne står uden for arbejdsmarkedet. Der er en overvægt af analyser, der tager udgangspunkt i statistiske sammenhænge mellem forskellige faktorer og ikke-vestlige indvandreres placering uden for arbejdsmarkedet. Derimod er der meget begrænset fokus på de ikke-vestlige indvandrerkvinders eget syn på, hvorfor de står uden for arbejdsmarkedet samt på den beskæftigelsesindsats, der skal hjælpe dem i arbejde.

Eskelinen og Olesen konkluderer i deres undersøgelse af kontanthjælpsmodtageres eget perspektiv på beskæftigelsesindsatsen, at indsatser er relationelle og kontekstbundne, og at kontanthjælpsmodtagere, der modtager den samme indsats således opfatter den meget

forskelligt (Eskelinen & Olesen, 2010). Dette gør det naturligvis vanskeligt at sige noget generelt om, hvordan kontanthjælpsmodtagere, eller her ikke-vestlige indvandrerkvinder, oplever den indsats, de modtager. Der er dog nogle faktorer, der går igen, og som jeg her vil fremhæve.

For det første har den enkelte lediges relation med sin sagsbehandler eller virksomhedskonsulent afgørende betydning for oplevelsen og udbyttet af en indsats. Dernæst fremtræder beskæftigelsessystemet opsplittet, dvs. at koordineringen mellem forskellige tilbud og forvaltninger opleves mangelfuld (ibid.).

Derudover viser en undersøgelse af forsikrede langtidslediges erfaringer med aktivering, at positive erfaringer med beskæftigelsesindsatsen hænger sammen med, at indsatsen er tilpasset den enkelte lediges særlige behov og ønsker (Caswell m.fl., 2002). Det fremhæves desuden, at positive oplevelser af aktivering hænger sammen med det sociale aspekt, idet de ledige opnår daglig kontakt med andre mennesker, mens det negative ved aktivering ofte tildeles oplevelsen af at blive udnyttet som gratis arbejdskraft (ibid.). Dette kan også tænkes at gælde for de aktivitetsparate ikke-vestlige indvandrerkvinder.

Forud for min undersøgelse har jeg haft et indledende interview med projektleder fra Center for Jobindsats, Mette Landbo. Som jeg vil vende tilbage til under 3. delanalyse, påpegede hun, at hovedparten af kursister har meget stor modstand mod at deltage i projektet. Dette har sammen med ovenstående pointer om betydningen af relationen til sagsbehandlere og af, at indsatsen er tilpasset den enkeltes behov, samt fordele og ulemper ved aktivering udgjort min forforståelse forud for interviewene. Jeg har således haft en forventning om, at disse forhold kunne have betydning for kvindernes oplevelser af projektet, og de indgår derfor i min interviewguide.

Kapitel 3: Forsøget med integrationspålæg

I dette kapitel præsenteres forsøget med integrationspålæg for at tydeliggøre intentionerne med forsøget samt beskrive målgruppen.

Præsentationen er udarbejdet på baggrund af det ansøgningsskema, som Center for Jobindsats har sendt til Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering, samt Integrationsnets forløbsbeskrivelse. Begge dokumenter blev udleveret af afdelingsleder i Integrationsnet, Mette Lherbier, forud for interviewene. Derudover anvendes oplysninger fra et interview med projektleder Mette Landbo fra Center for Jobindsats (gennemført d. 19.10.15), samt en status på projektet, som hun udleverede i forlængelse af mødet. Endelig henvises der til en præsentation af forsøget på STARS hjemmeside.

I *"Aftale om en reform af kontanthjælpssystemet – flere i uddannelse og job"* vedtages det, at der skal laves et forsøg med integrationspålæg til aktivitetsparate indvandrere, som har vanskeligt ved at opnå arbejdsmarkedstilknytning (Beskæftigelsesministeriet, 2013:11). Der udbydes således en pulje på 25,4 millioner kroner til forsøget via STAR (Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering, 2014a). Center for Jobindsats, som står for beskæftigelsesindsatsen over for alle aktivitetsparate borgere over 30 år i Københavns Kommune, ansøgte i november 2014 om at få del i puljen til et forsøg for 200 borgere. For at løse opgaven har jobcentret valgt at gøre brug af to eksterne leverandører, nemlig Springbræt og Integrationsnet, som hver varetager opgaven for 100 borgere. Dette speciale tager udelukkende udgangspunkt i projektet i Integrationsnet og de hertil hørende kursister.

Målgruppe og indsatser

Målgruppen for projektet er aktivitetsparate ikke-vestlige indvandrere over 30 år, som er uden for den 3-årige introduktionsperiode og således har opbrugt deres ret til at modtage danskundervisning. Målgruppen er karakteriseret ved svage danskkundskaber, kort skolebaggrund, lavt uddannelsesniveau samt begrænset eller ingen erhvervserfaring. Desuden har en betydelig del af gruppen sociale og sundhedsmæssige udfordringer (Center for Jobindsats, 2014:3; Integrationsnet, 2014:1).

Center for Jobindsats vurderer, at de har ca. 1400 borgere i kommunen, der passer ind i målgruppen, hvorfor projektleder Mette Landbo har foretaget en yderligere screening af

borgere til projektet. Mette Landbo oplyser, at hun har lagt vægt på, at de udvalgte borgere stod markeret med tolkebehov til samtaler i Jobcenteret i deres IT-system og på oplysninger om borgernes seneste jobplan og helbredsoplysninger (jf. interview med Mette Landbo, d. 19.10.15). Hun pointerer, at de udvalgte borgere i mange tilfælde har alvorlige psykiske lidelser såsom PTSD, angst og depression, men at borgere med meget svær psykisk sygdom eller massivt misbrug er blevet frasortet.

De udvalgte kursister dækker over 21 forskellige nationaliteter med en hovedvægt af borgere fra Irak, Somalia, Pakistan, Tyrkiet samt statsløse. Center for Jobindsats havde oprindeligt et mål om en ligelig fordeling mellem kønnene, men der har vist sig at være en massiv overvægt af kvinder i brutto-målgruppen. Kønsfordelingen er således, at hele 83 pct. af de 200 kursister er kvinder, og 17 pct. er mænd (Center for Jobindsats, 2015).

Knap 60 pct. af kursisterne har deltaget i Danskuddannelse 1, hvilket vil sige, at de har ingen eller meget begrænset skolebaggrund fra deres hjemland, og at de ikke har lært at læse og skrive på deres modersmål, før de kom til Danmark. De øvrige kursister har typisk deltaget i Danskuddannelse 2, som er målrettet borgere med kort skole- og uddannelsesbaggrund fra hjemlandet, og som forventes at have en relativ langsom indlæring af dansk (ibid.). Kun få kursister har afsluttet deres undervisningsforløb med en prøve. På trods af deltagelse i danskundervisning, og at kursisterne typisk har opholdt sig i Danmark i mindst 10 år, er deres danskkundskaber meget begrænsede (jf. tolkebehov ovenfor).

Integrationspålægsforløbet hos Integrationsnet består af tre indsatser:

1. Et intensivt vejlednings- og samtaleforløb af 6 ugers varighed (bestående af både individuelle vejlednings- og praktik/jobsøgningsaktiviteter og gruppebaserede undervisningsaktiviteter)
2. Et ustøttet job på det ordinære arbejdsmarkedet (hvis det ikke er muligt; reduceret timeantal eller virksomhedspraktik)
3. Ret til en jobstøttementor under forløbet

Et væsentlig element i forsøget er, at deltagere med mangelfulde danskkundskaber får et relevant tilbud om danskundervisning. Tilbuddet kan fx foregå i praktikken eller bestå af arbejdsmarkedsrettet danskundervisning målrettet en specifik branche (Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering, 2014b).

Under det 6 ugers vejlednings- og samtaleforløb sættes der fokus på kursisternes motivation, kendskab til arbejdsmarkedet samt afdækning af den enkeltes kompetencer og kvalifikationer. På baggrund heraf fastsættes konkrete jobmål, og der identificeres en arbejdsplads/et virksomhedsrettet tilbud, der matcher borgeren (Integrationsnet, 2014:1). Ifølge Mette Landbo har to borgere selv fundet beskæftigelse i forbindelse med opstart i projektet. Alle øvrige borgere er placeret i en virksomhedspraktik eller deltager i undervisning hos Integrationsnet (jf. interview d. 19.10.15). Det har således ikke været muligt at placere nogle i et udstøttet job på det ordinære arbejdsmarked i projektets første seks måneder.

De 100 personer, der deltager i projektet via Integrationsnet, er blevet opdelt i fire hold, som er tilfældigt sammensat ud fra visitationstidspunktet til projektet. Hvert hold har først fulgt det 6 ugers vejlednings- og samtaleforløb, som så vidt muligt er blevet efterfulgt af en virksomhedsplacering i 46 uger. De borgere, som det af forskellige årsager ikke er lykket at indplacere på arbejdsmarkedet, eller som afventer opstart i praktik, deltager i undervisning hos Integrationsnet fire dage om ugen kl. 9-12. Undervisningen har til formål at forberede dem på kommende praktikforløb, motivere dem til at starte i praktik, samt fokusere på forskellige emner, der skønnes relevante ud fra kursisternes behov.

Hold 1 startede forløbet i marts 2015, og efter 6 uger hos Integrationsnet blev de virksomhedsplaceret, hvorefter hold 2 påbegyndte vejlednings- og samtaleforløbet, etc. Alle fire hold har således i september 2015 gennemført det indledende 6 ugers forløb (jf. møde med afdelingsleder Mette Lherbier, d. 28.09.15).

Forløbet er tilrettelagt således, at det bygger på den metodiske tænkning, der ligger bag "branchepakkeforløb" udviklet af Vejle Kommune og LG Insight, hvor der er særlig vægt på tre temaer. For det første undersøges, hvilke brancher med mange jobåbninger, der kan være relevante og realistiske for målgruppen. Herefter fokuseres der på, hvilke kompetencer målgruppen skal besidde for at komme i betragtning til et job. Endelig afklares hvilke virksomhedsbaserede tilbud, der kan bibringe målgruppen disse kompetencer og derved kan hjælpe dem ind på arbejdsmarkedet (Integrationsnet, 2014).

De forventede brancher for integrationspålægsprojektet er rengøring, køkken/kantine, detail- og butiksmedhjælper, lager, praktisk funktion/pedelmedhjælper, pleje og omsorg samt pædagogmedhjælper.

Mål og forventede effekter

Det overordnede mål for integrationspålægsprojektet er, at flere ikke-vestlige indvandrere skal opnå arbejdsmarkedstilknytning (Center for Jobindsats, 2014:3). For at opnå dette mål har projektet til formål at bibringe indvandrere motivation og kompetencer samt styrke deres muligheder for beskæftigelse, herunder deltidsbeskæftigelse eller fleksjob (ibid.).

Ud af de i alt 200 personer, der er tilknyttet projektet i Københavns Kommune, forventes ca. 60 pct. at gennemføre forløbet i en periode på ca. 52 uger. Målet er, at alle 60 pct. kommer videre i ordinær eller støttet beskæftigelse (ibid.:4).

Op til 40 pct. af de visiterede personer forventes at falde fra forløbet, typisk fordi de er i målgruppen for et ressourceforløb² eller ikke er parate til en virksomhedsplacering pga. massive helbredsmæssige og/eller sociale udfordringer (ibid.).

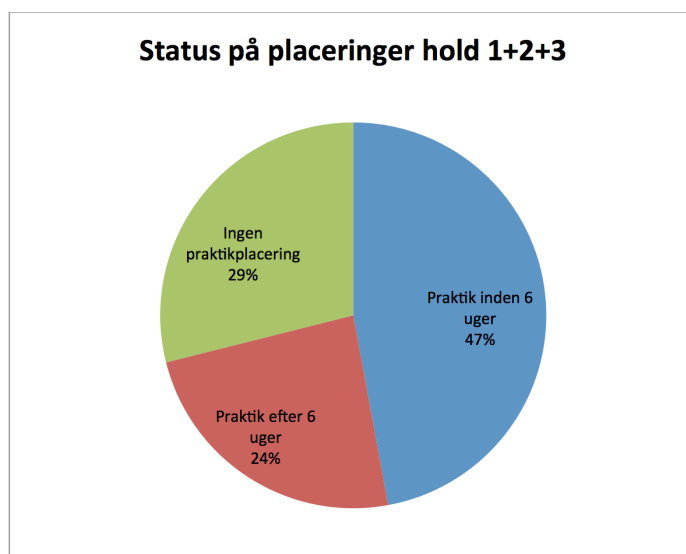
Af Status på Integrationsoplægsprojektet fra september 2015 fremgår det, at hele 47 pct. af kursisterne på de tre første hold er blevet virksomhedsplaceret inden for de første 6 uger, jf. figuren nedenfor. Figuren dækker både kursister fra Springbræt og Integrationsnet.

---

² Reglerne om ressourceforløb blev indført med "Reformen om førtidspension og fleksjob" i januar 2013, hvormed det blev gjort betydeligt vanskeligere at få tilkendt førtidspension, særligt for personer under 40 år. Hovedparten af de personer, der tidligere hørte under målgruppen for førtidspension, skal nu igennem et ressourceforløb for at få udviklet deres arbejdsevne mhp. at komme i arbejde. Ressourceforløb varer mellem 1-5 år, hvor den enkelte skal tilbydes en individuel, helhedsorienteret indsats (Beskæftigelsesministeriet, 2013b).

Figur 1: Status på praktikplaceringer

Derudover er yderligere 24 pct. kommet i praktik efter de 6 uger. Endelig er 29 pct. ikke kommet i praktik. Årsagen til den manglende praktikplacering for de 29 pct. er bl.a., at halvdelen af disse kursister er sygemeldt af deres praktiserende læge eller psykiater. For de øvrige kursister, der ikke er i praktik, gælder det, at de har været vanskelige at "sælge" over for praktikstederne, fx grundet manglende dansk kundskaber, en afvigende personlighed, eller fordi de har udvist manglende motivation og interesse ved "praktik-jobsamtalen" (Center for Jobindsats, 2015).

Såfremt en kursist ikke ønsker at deltage i projektet eller modsætter sig praktik, har jobcentret mulighed for at sanktionere vedkommende efter gældende regler på beskæftigelsesområdet. Der er således ikke vedtaget en tillægsbekendtgørelse i forbindelse med forsøget, der giver yderligere beføjelser ift. sanktionering (jf. interview med Mette Lherbier, d. 28.09.15). På denne måde adskiller pålægget om at deltage sig ikke fra kontanthjælpsmodtageres normale pligt til at deltage i aktivering.

Projektleder Mette Landbo pointerer, at de i jobcentret har store forhåbninger til projektet, da det på flere andre punkter adskiller sig væsentligt fra den øvrige beskæftigelsesindsats. Her fremhæver hun især, at det fra starten italesættes, at kursisterne skal i praktik efter 6 uger. Fokus er således flyttet fra, om kvinder kan komme i praktik, til hvor de skal i praktik henne. Hvor der tidligere har været fokus på først at fjerne barrierer og derefter kigge på praktik, bliver der nu etableret praktik først, hvorefter barriererne forsøges afhjulpet sideløbende med

praktikken. Derudover er projektets varighed på et helt år ifølge Mette Landbo afgørende for, at målgruppen kan løftes og indplaceres på arbejdsmarkedet. Endelig nævner hun, at alle kursister har fået en koordinerende sagsbehandler, og at der er etableret et tæt og velfungerende samarbejde med de eksterne leverandører (jf. interview d. 19.10.15).

Kapitel 4: Metode

I det følgende vil jeg redegøre for specialets metodiske tilgang. Kapitlet har til formål at tydeliggøre og begrunde de metodiske valg, jeg har truffet, for dermed at skabe gennemsigtighed i min undersøgelse (Juul, 2012:131).

Den kvalitative interviewundersøgelse

Idet fokus for min undersøgelse er kvindernes syn på sig selv i forhold til arbejdsmarkedet samt deres oplevelser af og reaktioner på at blive pålagt en indsats, lægger undersøgelsen sig op ad den *forstående* forskningstype, hvor den viden, der søges, er baseret på den udforskedes perspektiv (Launsø & Rieper, 2005:22). I denne forskningstype søger undersøgeren bl.a. at afdække informanternes meninger og vurderinger i deres specifikke kontekst. I dette tilfælde vil det sige, *hvordan ikke-vestlige indvandrerkvinder ser sig selv i forhold til arbejdsmarkedet, og hvordan deres oplevelser af og reaktioner er på at deltage i integrationspålægsprojektet*. Jeg har endvidere udarbejdet tre undersøgelsesspørgsmål, som skal bidrage til besvarelse heraf; nemlig *"hvordan er kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv, og hvordan kan det forstås?"*, *"hvordan kan kvindernes barrierer for arbejdsmarkedstilknytning beskrives og forstås?"*, og endelig *"hvordan kan man på denne baggrund forstå kvindernes oplevelser af og reaktioner på at blive pålagt deltagelse i projektet?"*

For at undersøge dette har jeg valgt at gøre brug af det kvalitative undersøgelsesdesign, da jeg herigennem har forhåbninger om at få adgang til kursisternes oplevelser.

I min undersøgelse anvender jeg kvalitative interviews med kursisterne som primær datakilde, hvilket beskrives nærmere nedenfor. Som sekundær datakilde anvender jeg derudover forskellige skriftlige dokumenter med henblik på at opnå baggrundsviden om Integrationspålægsprojektet. Det drejer sig om Københavns Kommunes ansøgningskema til STAR, Integrationsnets forløbsbeskrivelse samt Status på Integrationspålægsprojektet fra Center for Jobindsats. Endelig benytter jeg oplysninger fra indledende interviews med afdelingsleder i Integrationsnet, Mette Lherbier, og projektleder fra Center for Jobindsats, Mette Landbo. Både det skriftlige materiale og de indledende interviews bruges til at beskrive rammerne og konteksten for projektet, jf. kapitel 3. Derudover bruges interviewet med Mette Landbo i 3. delanalyse.

Jeg kunne med fordel have anvendt flere datakilder for at komme endnu mere i dybden med fænomenet, men det har jeg måttet fravælge af ressourcemæssige årsager. For at opnå et mere nuanceret kendskab til kvinderne kunne det fx have været interessant at inddrage dokumenter fra deres sag i jobcentret, såsom ressourceprofiler, samt interviews med sagsbehandlere, virksomhedskonsulenter og personer fra kvindernes netværk mv. Derudover kunne observationer af kvinderne under undervisningen i Integrationsnet eller på praktikpladsen formodentligt have bidraget med nye interessante betragtninger.

Dataindsamling

Jeg vil i de følgende afsnit beskrive, hvordan jeg har genereret empirien til min undersøgelse. Først vil jeg komme ind på det kvalitative forskningsinterview, herefter udvælgelsen af informanter og endelig selve afholdelsen af interviewene.

Det kvalitative forskningsinterview

Til besvarelse af min problemformulering har jeg valgt at indsamle empiri ved hjælp af det kvalitative forskningsinterview. Formålet med denne type interviews er "*...at forstå temaer i den levede dagligverden ud fra subjekternes egne perspektiver.*" (Kvale & Brinkmann, 2015:45). Jeg søger således at indhente beskrivelser af informanternes levede verden for at kunne fortolke betydningen af de beskrevne fænomener (ibid.:49).

For at få et indblik i kvindernes selvopfattelse samt deres oplevelser af og reaktioner på at deltage i projektet anvender jeg semi-strukturerede interviews, der lægger sig mellem en åben hverdagsamtale og et lukket spørgeskema (ibid.). Jeg har således forberedt en række spørgsmål inddelt i forskellige temaer, som jeg ønsker at fokusere på under interviewene, og som jeg vil spørge nærmere ind til, såfremt informanterne ikke selv nævner det ud fra mine overordnede spørgsmål (jf. afsnittet om interviewguiden).

Under interviewene forholder jeg mig *bevidst naiv*, dvs. at jeg forsøger at sætte parentes om min forforståelse og at være åben over for nye og uventede temaer i kursisternes svar. Jeg er således ikke låst fast af spørgsmålene i min spørgeguide, men forholder mig nysgerrig og sensitiv over for eventuelle nye temaer (ibid.:51-52). Forud for min undersøgelse havde jeg eksempelvis ikke forventet, at krænkelseroplevelser i forbindelse med mødet med jobcentret og Integrationsnet vil få så central en placering i min undersøgelse. Idet disse krænkelseroplevelser fyldte meget ift. kvindernes oplevelser af at blive visiteret til og deltage i

projektet, valgte jeg dog at spørge nærmere ind til disse erfaringer, og de har senere også fået et særskilt afsnit i min analyse.

Jeg har desuden bestræbt mig på også at være sensitiv over for det, der ikke siges for at forholde mig kritisk over for min egen forforståelse (ibid.:52). Eksempelvis havde jeg forinden en forforståelse om, at social kontrol i kvindernes netværk ville have en afgørende betydning for, hvordan kvinderne forholdte sig til at skulle deltage i projektet. Dette fandt jeg dog kun i begrænset omfang under interviewene, hvorfor det ikke blev fastholdt som et hovedtema under min kodning eller i analysen.

Idet jeg definerer emnet og beslutter, hvilke spørgsmål jeg vil følge op på, samt har monopol på fortolkningen af kursisternes udsagn, er der et assymetrisk magtforhold i interviewet. Dette magtforhold kan have implikationer for den viden, der produceres (ibid.:56). Eksempelvis kan informanterne mere eller mindre utilsigtet give udtryk for det, som de forventer, at jeg som "interviewer-autoritet" gerne vil høre (ibid.:57). Dette vil jeg vende tilbage til under afsnittet "Afholdelse af interviews". Da det er mit privilegium som interviewer og undersøger "*at fortolke og rapportere, hvad den interviewede virkelig mente*"(ibid.:56), har jeg desuden under analysen bestræbt mig på at begrunde mine fortolkninger så klart og tydeligt som muligt.

Det er omdiskuteret, hvorvidt resultaterne fra en enkelt kvalitativ undersøgelse kan generaliseres til andre cases. I modsætning til målet for positivistiske, kvantitative undersøgelser er det vanskeligt at finde lovmæssigheder om menneskelig adfærd, der kan generaliseres universelt ved hjælp af en kvalitativ undersøgelse (Kvale & Brinkmann, 2015:332). I min undersøgelse vil det således heller ikke være muligt at generalisere statistisk, da mine informanter ikke udgør en tilfældig udvalgt stikprøve af aktivitetsparate ikke-vestlige indvandrerkvinder som helhed (eller blot af kursisterne i projektet), og mine resultater desuden ikke kvantificeres (ibid.: 333). Min undersøgelse giver derfor ikke grundlag for statistiske generaliseringer.

Resultaterne i den undersøgte kontekst kan dog muligvis overføres til beslægtede kontekster (Launsø & Rieper, 2005:29). Det drejer sig således om en *analytisk* generalisering, som indebærer en velovervejet bedømmelse af, i hvilken grad resultaterne kan være vejledende for, hvad der kan ske i andre lignende cases (Antoft & Salomonsen, 2007:50; Kvale & Brinkmann, 2015:334). Jeg vil i konklusionen sidst i specialet vende tilbage til, hvordan jeg

forestiller mig at kunne overføre almene begreber fra min undersøgelse til andre lignende cases.

Udvælgelse af informanter

Jeg har i min undersøgelse interviewet fem informanter, som er tilknyttet projektet. Nedenfor er en kort oversigt over informanterne.

Figur 2: Oversigt over informanter

Navn	Alder	Opholdstid i Danmark	Skolegang	Erhvervserfaring	Civilstatus og antal børn
Asyah	38-39 år	14 år	6 år	Begrænset ufaglært arbejde i Danmark	Gift. 4 børn ml. 11-18 år
Hina	60 år	23 år	5 år	Begrænset ufaglært arbejde i Danmark	Enke. 5 børn ml. 16-27 år
Ramlea	37 år	19 år	5 år	Ingen	Fraskilt. 5 børn ml. 2-17 år
Yasmin	45 år	7 år	5 år	Ingen	Gift. 2 børn på 6 og 7 år
Zahwa	41 år	20 år	8,5 år	Forskelligt ufaglært arbejde fra hjemland	Fraskilt, gift igen. 3 børn ml. 9-16 år

For at belyse mit problemfelt så nuanceret som muligt havde jeg forud for udvælgelsen af informanter et ønske om at interviewe kursister, der udgjorde et forholdsvist bredt udsnit af de 100 kursister i Integrationsnet ift. alder, uddannelsesmæssig baggrund, erhvervserfaring og opholdstid i Danmark. Derudover ønskede jeg en spredning i forhold til, hvor længe informanterne havde deltaget i projektet, deres civilstatus og evt. børns alder.

Jeg havde en mailkorrespondance med en virksomhedskonsulent i Integrationsnet, hvor igennem jeg søgte informanter ud fra disse kriterier. Det viste sig dog ikke muligt, da disse oplysninger ikke er tilgængelige samlet. Det ville derfor være den enkelte virksomhedskonsulent, der skulle søge oplysningerne om "sine" kursister. På grund af stor travlhed havde virksomhedskonsulenterne ikke mulighed for dette.

I stedet udvalgte virksomhedskonsulenterne en række kursister, som de anbefalede, at jeg interviewede. Den ene (Zahwa) blev anbefalet, fordi hun anvendes som rollemodel og inspirationskilde for de øvrige kursister i Integrationsnet pga. sit vellykkede forløb. Den anden (Ramlea) blev udvalgt, fordi hun har stor modstand i forhold til deltagelse i projektet og bl.a. har modsat sig praktikforløb. De to informanter blev beskrevet som tilhørende hver deres "pol" ift. deres tilgang/foreløbige udbytte af projektet. De øvrige informanter blev

udvalgt, fordi de placerede sig imellem de to ”yderpoler”. Interviewene med Ramlea og Zahwa var de første, der blev etableret. Herefter var det vanskeligt for mig at få kontakt til virksomhedskonsulenterne i forhold til flere interviewaftaler.

Da jeg mødte op i Integrationsnet i forbindelse med afholdelse af det første interview, tog en virksomhedskonsulent initiativ til at spørge tre kursister, om de ville deltage i min undersøgelse. Dette skete pga. de manglende interviewaftaler med de ellers udvalgte kursister. Udvælgelsen af disse tre informanter foregik derfor meget tilfældigt og bestod primært i, hvem der var tilstede i Integrationsnet den pågældende dag.

Da de tre informanter blev spurgt, om de ønskede at medvirke, mens jeg var til stede, kan de have haft vanskeligt ved at sige fra. Derudover kan de have følt sig forpligtet til at deltage i undersøgelsen, da de som kontanthjælpsmodtagere er vant til at skulle følge de krav, der stilles til dem (dette gælder i øvrigt alle fem informanter). Dette kommer bl.a. til udtryk ved, at én informant (Hina) under vores interview udtaler:

"H: I dag havde jeg faktisk også rigtig meget ondt i min arm, men jeg tænkte, at nu havde jeg lavet denne her aftale med dig, så jeg skulle komme. Det ville jo ikke være godt, hvis jeg missede aftalen."

I: Åh, det var sødt af dig at komme, men ellers måtte du ringe og sige det, så kunne vi finde en anden dag.

H: Det var fint nok, men hvis jeg ikke kom i dag, eller hvis jeg ikke kommer en anden dag, så skal jeg jo ringe til jobcenteret. Og så stiller de så mange spørgsmål. Og så skal man også ringe hertil [Integrationsnet], og de stiller også så mange spørgsmål, så man bliver nærmest nødt til ... Man tænker "Okay, jeg går bare!" (H:205-213)

Som det fremgår af citatet, oplever Hina, at hun ikke kunne melde afbud til interviewet uden også at melde afbud til undervisningen på projektet samme dag. Hina så således interviewet som en forlængelse af deltagelsen i projektet, hvilket også kan hænge sammen med, at interviewet blev afholdt i Integrationsnets lokaler (jf. afsnittet "Afholdelse af interviews").

På trods af den tilfældige udvælgelse af nogle informanter er det lykket at få et forholdsvis dækkende udsnit af kursisterne. Informanterne placerer sig således aldersmæssigt mellem 37 og 60 år, og de kommer fra lande, som repræsenterer størstedelen af kursisterne (Pakistan, Somalia, Irak og statsløse). Nogle af dem har slet ingen erhvervserfaring, mens én har nogen erfaring fra sit hjemland, og andre har begrænset erfaring fra Danmark. Alle

informanter har børn, to er gift, to er fraskilt, hvoraf den ene er gift igen, og én er enke. Derudover har informanterne opholdt sig i Danmark i mellem 7 og 23 år.

Jeg vil nedenfor give en nærmere introduktion af de fem informanter.

Beskrivelse af informanter

I det følgende vil jeg kort introducere de fem informanter. Beskrivelsen er primært udarbejdet på baggrund af de oplysninger, som informanterne selv har bidraget med under interviewene. Derudover er der i de tilfælde, hvor det er fundet relevant, medtaget informationer, som jeg har fået fra virksomhedskonsulenterne om informanterne. Under analysen vil der løbende blive henvist til afsnittet.

Asyah

Asyah er 38-39 år og kommer fra Pakistan. Hun kom til Danmark for 14 år siden, hvor hun blev familiesammenført til herboende pakistansk mand.

Asyah er opvokset på landet med en hjemmegående mor, en udearbejdende far og tre yngre brødre. Hun har gået i skole til 6. klasse, hvor hun stoppede, fordi undervisningen på den lokale skole kun gik til 6. klasse, og der var langt til andre skoler. Efter at hun stoppede i skole, hjalp hun til i hjemmet.

Da Asyah kom til Danmark, blev hun det første år forsørget af sin ægtefælle, men da han mistede sit arbejde, modtager de begge herefter kontanthjælp. Parret har fire hjemmeboende børn fra 11-18 år. Ægtefællen har to nevøer i Danmark, men derudover har de ingen familie her, og Asyah har ingen veninder.

Asyah har været i løntilskud i et år med rengøring og har haft ordinært arbejde to gange ad et par måneders varighed i et køkken og en kiosk. Derudover har hun modtaget danskundervisning ad flere omgange, og hun havde netop færdiggjort Danskuddannelse 1, inden hun startede på projektet.

Asyah begyndte på projektet i april/maj 2015, og hun har været i to praktikker under forløbet. Første praktik i køkkenet i en vuggestue og herefter i en skobutik, hvor hun dog stoppede, fordi der allerede var en anden praktikant. Hun skal snart starte i praktik i en anden skobutik i samme kæde.

Asyah kunne godt tænke sig at arbejde som buschauffør på sigt, når det går bedre med hendes helbred.

Asyah har forskellige helbredsgener, som lægerne ikke kan finde årsagen til. Hun har bl.a. indre blødning og knuder i armen, smerter i ryggen og fra maven, hyppig opkast og en brændende fornemmelse i halsen.

Hina

Hina er 60 år og kommer fra Islamabad i Pakistan. Hun kom til Danmark for 23 år siden, da hun blev familiesammenført til herboende pakistansk mand. Parret har fem børn i alderen 16-27 år, hvoraf den yngste er hjemmeboende.

Hina har gået i skole indtil 5. klasse i Pakistan. Hendes fader døde, da hun var 6 måneder gammel. Familien ejede meget jord, som Hinas onkel dyrkede, og han forsørgede Hina, hendes tre søskende og moder. Moderen hjalp til i marken, når der skulle sås eller høstes, men aldrig børnene, som primært stod for det huslige arbejde. Som den yngste i søskendeflokken blev Hina forkælet og skulle ikke hjælpe så meget til.

Efter at Hina blev gift, boede hun i otte år hos sin svigerfamilie på en gård på landet, inden hun blev familiesammenført. På gården boede også hendes to svigerinder og deres børn, mens deres ægtefæller boede og arbejdede i Europa og Canada. Hos svigerfamilien passede Hina hjemmet og hjalp til på gården. Hun fik fire af sine fem børn der. I Danmark har Hina ingen familie, men to veninder. Hendes mand har desuden to fætre og en onkel her.

Da Hina kom til Danmark, blev hun forsørget af sin ægtefælle frem til 2006, hvor han blev syg, og Hina begyndte at modtage kontanthjælp. Hun har været i aktivering flere gange og har gået på sprogskole. Hun har gået på Danskuddannelse 1, som hun dog ikke er færdig med.

Hina har haft et ordinært arbejde i 1 år og 9 måneder, hvor hun lavede kaffe og the, gjorde rent og ryddede op.

Hina startede på projektet i maj 2015, og hun har været i praktik i et køkken, hvor hun stoppede, fordi de ansatte en kvinde på fuldtid i stedet for Hina, som kun kan arbejde ca. tre timer pr. dag. Hun skal starte i praktik igen umiddelbart efter vores interview, også i et køkken.

Hina lider af forskellige uforklarlige smerter i bevægeapparatet, hun har haft et voldsomt vægttab sidste år, har en brændende fornemmelse i kroppen, samt smerter i fødder og ryg. Hun har været tvangsindlagt på psykiatrisk afdeling, fordi lægerne mente, at der måske var en psykisk forklaring på hendes somatiske lidelser.

Ramlea

Ramlea er 37 år og har boet i Danmark, siden hun blev familiesammenført for 19 år siden. Hun er født i Somalia og opvokset i Yemen, hvor hun har gået i skole i 5 år. Ramlea blev gift som 14-årig, men blev boende hos sine forældre i Yemen frem til familiesammenføringen som knap 18-årig. Hun havde ingen huslige pligter i barndomshjemmet, hvor moderen var hjemmegående, så hun brugte dagen på at lege med sine veninder. Som barn drømte Ramlea om at blive sygeplejerske, når hun blev voksen.

Efter Ramlea kom til Danmark, har hun været hjemmegående med sine fem børn, som nu er i alderen 2-17 år. Den ældste søn har diagnosen infantil autisme og bor på et bosted. Når han fylder 18 år, flytter han hjem igen. Familien har en støttekontaktperson tilknyttet, og Ramlea følger desuden kurser i Center for Handicap, hvor hun lærer at håndtere og forstå sin ældste søn.

Ramlea har ingen uddannelse eller erhvervserfaring fra Danmark, og hun blev forsørget af sin ægtefælle frem til deres skilsmisse i 2006. Herefter har hun modtaget kontanthjælp. Ramlea har deltaget i danskundervisning af flere omgang, senest på VUC. Hun har ikke været i anden form for aktivering eller praktik.

Ramlea har ingen familie i Danmark og har ingen kontakt til sin eksmand. Hun har et stort netværk af veninder fra forskellige lande, herunder Danmark.

Ramlea startede i projektet i august 2015. Hun har ikke været i praktik under forløbet og deltager pt. i undervisning fire dage om ugen hos Integrationsnet sammen med de øvrige kursister, der ikke er i praktik. Ramlea har en drøm om på sigt at få en uddannelse, så hun kan arbejde med handicappede børn, men først vil hun gerne gå på sprogskole og forbedre sine danskundskaber.

Ramlea beskriver helbredsmæssige gener i form af migræne, rygproblemer og følgevirkninger af en hjerneblødning. Derudover føler hun stress pga. bekymringer og gøremål relateret til sin ældste søn.

Ramlea blev forud for interviewet beskrevet af virksomhedskonsulenterne som en kursist, der havde meget modstand mod at deltage i projektet, primært grundet hendes vanskelige sociale situation. Jeg havde fået at vide, at hun har nægtet deltagelse i praktik, selvom det kunne medføre økonomiske sanktioner.

Yasmin

Yasmin er 45 år og er kommet til Danmark som flygtning for 7 år siden. Hun kommer fra Irak, hvor hun har gået i skole i 5 år.

Yasmin er vokset op med en moder, der var hjemmegående, og en udearbejdende fader.

Da Yasmin kom til Danmark, mødte hun sin ægtefælle, der kommer fra Afghanistan, og som også er flygtning. Ægtefællen modtager nu førtidspension pga. traumatisering. Sammen har de to børn på hhv. 6 og 7 år. Den ældste søn er under udredning pga. psykiske og sociale vanskeligheder, og han går på en specialskole.

Yasmin har ikke anden familie i Danmark og heller ingen veninder. Hun har ingen erhvervs erfaring fra hverken Irak, hvor hun har været hjemmegående, eller Danmark. Hun har modtaget danskundervisning i kortere perioder, som er blevet afbrudt pga. barsel samt behandling for hendes psykiske tilstand. Hendes danskkundskaber er meget begrænsede.

Yasmin startede på projektet i august 2015, men hun var sygemeldt den første måned pga. et uheld, hvor hun blev forbrændt af kogende vand. Hun har ikke været i praktik under forløbet, men deltager i undervisning fire dage om ugen hos Integrationsnet.

Yasmin beskriver svære psykiske helbredsproblemer. Hun er ikke klar over, om hun har en diagnose. Derudover har hun smerter fra ryggen og det ene ben.

Efter mit interview med Yasmin har jeg fået at vide af hendes virksomhedskonsulent, at hun er blevet sygemeldt i to måneder af sin læge pga. sin psykiske tilstand. Hun har desuden fået bevilget en mentor, der skal hjælpe hende med at forstå egen og sønnens tilstand.

Zahwa

Zahwa er 41 år og palæstinenser. Hun kom til Danmark for 20 år siden, hvor hun opholdt sig i landet uden opholdstilladelse de første tre år. Hun blev herefter gift med herboende mand og fik opholdstilladelse som familiesammenført.

Zahwa er født i Dubai, men er opvokset i Beirut i Libanon, hvor hun har gået i skole indtil midten af 9. klasse. Hendes fader døde, da hun var to år gammel, hvorefter hendes moder var alene med fem børn. Da moderen ikke kunne klare det økonomisk, kom to af Zahwas søskende på børnehjem. Hendes to ældre brødre kom tidligt ud at arbejde, og Zahwa startede med at arbejde som 11-årig på en fabrik i sommerferierne. Hun stoppede desuden i skole midt i 9. klasse for at arbejde og bidrage til økonomien i hjemmet. Som barn drømte hun om at blive frisør eller make-up artist, når hun blev voksen.

Zahwa havde forskelligt ufaglært arbejde i butikker, ejendom- og biludlejning, som medhjælper hos en frisør og som tjener, frem til hun kom til Danmark som 21-årig. Da hun blev gift, var hun hjemmegående med parrets tre børn, som nu er i alderen 9-16 år. Zahwa blev skilt efter 10 års ægteskab, og sidste år blev hun gift igen med en libanesisk mand, der pt. er asylansøger i Danmark. Hun har en bror og en søster i Danmark og få veninder.

Zahwa har ingen erhvervs erfaring fra Danmark, men har modtaget kontanthjælp i ca. 16 ud af de 17 år, hun har haft opholdstilladelse i landet. Det sidste år blev hun forsørget af sin eksmand, som foretrak, at hun passede hjemmet. Hun har været i aktivering en enkelt gang før, hvilket hun ikke var glad for, og ellers har hun udelukkende deltaget i danskundervisning. Det er 10-12 år siden, at hun sidst har modtaget danskundervisning.

Zahwa har gået på projektet siden marts 2015, og hun er i øjeblikket i praktik som bogholder. Derudover laver hun forskelligt frivilligt arbejde, bl.a. madlavning til hjemløse. Hun drømmer nu om enten at arbejde som bogholder eller et andet arbejde, hvor hun har mulighed for mere socialt samvær med andre mennesker.

Zahwa beskriver, at hun jævnligt har smerter pga. væske i brystet, som hun får suget ud hver 6. måned.

Forud for interviewet er Zahwa flere gange blevet omtalt som rollemodel og inspirationskilde for de øvrige kursister af såvel virksomhedskonsulenter i projektet som projektleder Mette Landbo fra Center for Jobindsats. Hun beskrives som en kursist, der er gået fra at have meget modstand mod at deltage i projektet (og i det hele taget mod at indgå på arbejdsmarkedet), til nu at være meget glad for sin praktik og opsat på at forbedre sine kompetencer ved at deltage i kurser og efterfølgende finde ordinært arbejde.

Afholdelse af interviews

Forud for interviewene adspurgte jeg informanterne om, hvor de helst ville interviewes, og jeg tilbød at komme hjem til dem privat, såfremt de ønskede det. Dette gjorde jeg for at skabe en tryk stemning for informanterne under interviewene ved, at de var i kendte og trygge omgivelser. Alle kvinder udtrykte ønske om at blive interviewet i Integrationsnets lokaler, og jeg vurderer, at de følte sig trygge ved at komme her, og at det således skabte gode rammer for interviewet.

Ulempen ved at være i projektets lokaler er dog, at der kan være en risiko for, at informanterne ikke fortalte lige så frit om deres oplevelser, som de ville have gjort, hvis de

havde været hjemme hos sig selv. Kvinderne gav dog udtryk for deres kritik over for projektet, herunder deres krænkelsoplevelser, hvorfor jeg umiddelbart vurderer, at dette ikke har været tilfældet.

Kvinderne kan desuden have forbundet interviewet med de øvrige lovgivningsmæssige krav, de stilles overfor som kontanthjælpsmodtagere, og derved have følt sig mere forpligtet til at medvirke i interviewene og at afgive bestemte svar. Jeg finder det vanskeligt at vurdere, om dette har været tilfældet. Hina udtaler fx, at hun gerne vil arbejde, fordi:

"Hvis man er rask, og man kan noget, så skal man ud. Så skal man ligesom i gang, ikke?" (H: 165)

Denne udtalelse står i kontrast til, at hun forinden har givet udtryk for, at hun ikke er rask, og at hun heller ikke "kan noget". Det er dog vanskeligt at afgøre, om hendes udtalelse skyldes, at hun forventer, at det er det, jeg gerne vil høre, eller hun blot gengiver de forventninger og krav, som hun ved, der stilles til hende i kontanthjælpssystemet (jf. 1. delanalyse).

Tre af interviewene blev desuden afholdt i det tidsrum, hvor kvinderne ellers skulle have deltaget i undervisningen på projektet. De fik således lov til at gå fra undervisningen for at deltage i interviewet, hvorefter de gik tilbage til undervisningen efterfølgende. På denne måde kom interviewene til at indgå som en del af deres forløb, hvilket kan have betydning for informanternes udtalelser. Dette er eksempelvis tilfældet, da Ramlea i slutningen af vores interview siger:

"Nu hjælper du mig, så jeg kan komme i gang med skolen." (R:802)

Ramlea har således en forventning om, at jeg kan hjælpe hende med at komme i sprogskole frem for at deltage i projektet. Selvom jeg under briefing i starten af interviewet havde bestræbt mig på at tydeliggøre, at jeg ikke ville kunne hjælpe hende eller gå nærmere ind i hendes sag, har hun alligevel haft en forventning om, at jeg ville kunne gøre det. Dette kan skyldes, at interviewet indgik som en del af hendes forløb i Integrationsnet.

Én informant (Ramlea) udtrykte ønske om, at hendes virksomhedskonsulent fra Integrationsnet deltog i interviewet, da hun følte sig mere tryk herved. Da virksomhedskonsulenten desuden taler arabisk ligesom Ramlea, havde jeg fået besked om, at

det ikke var nødvendigt med en tolk, da han ville oversætte, hvis det blev nødvendigt. Der er en risiko for, at Ramlea ikke fortalte lige så frit om sine oplevelser pga. virksomhedskonsulentens tilstedeværelse, som hun ellers ville have gjort. Jeg vurderer dog, at det har mindre betydning, da det skete på hendes egen foranledning, og virksomhedskonsulenten i øvrigt forinden havde beskrevet hende som en kursist, der udviste meget åbenlys modstand mod projektet. Dette indikerer, at hun i forvejen frit udtrykte sine holdninger til projektet over for virksomhedskonsulenten.

Det endte med, at dette interview blev gennemført på dansk uden indblanding fra virksomhedskonsulenten, som blot observerede interviewet. På trods af Ramleas forholdsvis gode dansk kundskaber kan der være gået nuancer tabt, når der ikke blev tolket. Fx sagde Ramlea under interviewet:

"Jeg har mistet min øjne, fordi min søn fortæller mig om, hvad han oplever, og han er ikke glad." (R:390).

Dette er sandsynligvis en meget direkte oversættelse af et arabisk udtryk ("at miste sine øjne"), og det har derfor krævet en anderledes fortolkning af hendes udsagn end af de øvrige informanter. Som det vil fremgå af analysen, forstår jeg udtrykket sådan, at hun "græder øjnene ud". Hun græder altså så meget, at hun ikke kan se ud af øjnene, dvs. at hun er dybt ulykkelig.

Under de øvrige fire interviews har jeg haft mulighed for at bruge professionelle tolke, som Dansk Flygtningehjælp har finansieret. Jeg har selv rekvireret tolkene, som ikke er tilknyttet projektet eller kendte kvinderne forud for tolkningen. Jeg havde ved bestillingen af tolkebistanden anmodet om kvindelige tolke og understreget, at det var vigtigt med meget præcis tolkning, da det drejede sig om forskningsinterviews. Tre af de fire tolke var kvinder, hvilket jeg anser for væsentligt i forhold til at sikre, at informanterne følte sig trygge til at kunne fortælle om særligt deres helbred, familieforhold mv. (Galal & Galal, 1999:182-184). Til interviewet med Yasmin var der ikke mulighed for en kvindelig tolk, hvorfor det i stedet blev gennemført med en mandlig. Det kan have påvirket interviewet, hvorunder hun var meget tilbageholdende og fåmælt. Dette kan dog også skyldes hendes psykiske tilstand. Tolken var forsinket til interviewet, hvorfor jeg ventede sammen med hende i ca. 10 min., hvor hun ligeledes var meget tilbageholdende, undgik øjenkontakt og fremstod med meget sænket

stemningsleje. Det er således usikkert, om interviewet ville have forløbet anderledes med deltagelse af en kvindelig tolk.

Alle interviews blev indledt med en briefing, hvor jeg definerede situationen for informanterne. Jeg introducerede mig selv og specialet, fortalte, hvad lydoptagelsen skulle bruges til, og forklarede, at de ville blive anonymiserede i undersøgelsen. Jeg satte desuden tidsrammen for interviewet og tilbød dem the eller kaffe. Denne indgang til interviewet medvirkede til, at der blev etableret en god kontakt imellem os, og at informanterne følte sig trygge til at åbne op og fortælle om deres oplevelser (Kvale & Brinkmann, 2015:183).

I forhold til informanternes anonymitet har jeg valgt at benævne dem med et andet navn end deres eget. De er alle blevet spurgt, om de havde et ønske til et navn, som de gerne ville kaldes i undersøgelsen. Én informant har haft en ønske hertil, mens jeg selv har navngivet de øvrige. Årsagen til, at jeg har valgt at anonymisere informanterne, er til dels et ønske om at mindske risikoen for, at informanterne kan genkendes af andre i forbindelse med specialets offentliggørelse på studiets hjemmeside mv. Derudover har jeg ønsket at sikre, at informanterne følte, at de kunne fortælle så frit og ærligt som muligt om deres oplevelser, uden at de skulle bekymre sig om, at det ville få indflydelse på deres videre forløb hos Integrationsnet eller i jobcentret. Virksomhedskonsulenterne i Integrationsnet har dog som nævnt taget aktiv del i udvælgelsen af informanterne, hvorfor de relativt let vil kunne genkende informanterne ud fra beskrivelserne. Det kan således have påvirket informanternes svar, at de ved, at virksomhedskonsulenterne er bekendte med, at jeg har interviewet dem.

Jeg har med informanternes samtykke valgt at optage interviewene med en diktafon for at kunne koncentrere mig så meget som muligt om det sagte uden at skulle nedskrive noter (ibid.:237). Jeg har fundet lydoptagelsen særligt relevant, idet jeg har gennemført interviewene alene og derfor har deltaget aktivt under interviewene ved at stille spørgsmål og lytte interesseret. Nedskrivning af noter kunne således virke forstyrrende og opbryde den løbende samtale imellem os. Ordene, deres klang, pauser og lignende bevares endvidere i permanent form på optagelsen, så det har været muligt at lytte til det gentagne gange (ibid.). Dette har været en stor hjælp i forhold til forståelsen af informanternes udsagn i forbindelse med kodning og analyse. Lydoptagelsen giver desuden mulighed for at transskribere interviewene, hvilket jeg har valgt at gøre brug af (jf. afsnittet "Transskription" nedenfor).

Som afslutning på interviewene har jeg lavet en debriefing, hvor jeg har fortalt, at vi havde været igennem de spørgsmål, jeg havde, og jeg har spurgt informanterne, om de havde yderligere kommentarer, spørgsmål eller andet, som de havde lyst til at fortælle. Som det vil fremgå af analysen, var der to informanter, der græd under dele af deres fortælling, og her har jeg desuden fulgt op på, om de var okay igen. Debriefingen medvirkede til, at interviewene blev afsluttet ordentligt, og at informanterne fik lejlighed til at få afklaret evt. uklarheder (Kvale & Brinkmann, 2015:183).

Efter hvert interview har jeg nedskrevet mine umiddelbare indtryk af informanterne og deres udsagn. Dette har været gavnligt under kodningen og analysen, da det har givet en rigere adgang til informanternes udmeldinger, end de transskriberede tekster kan bibringe alene (ibid.:237).

Interviewguide

Jeg har forud for afholdelsen af de kvalitative semi-strukturerede interviews valgt af udarbejde en interviewguide, som skal sikre, at jeg får spurgt ind til de temaer, som jeg forinden har besluttet at fokusere på ud fra min forskningsbaserede og teoretiske forforståelse (jf. kapitel 2). Guiden består således af seks overordnede temaer med en række undertemaer. Herfra udspringer interviewspørgsmålene, som er formuleret i et letforståeligt, ikke-akademisk sprog for at gøre det tilgængeligt for informanterne (Kvale & Brinkmann, 2015:186).

Jeg har anvendt interviewguiden som et støtteredskab under interviewene, dvs. at jeg ikke har været bundet af guiden eller fulgt den slavisk, da jeg ønskede at være åben over for nye temaer, som kunne dukke op (ibid.:185).

Interviewguiden er opbygget således, at jeg har opdelt den i hhv. hoved- og støttespørgsmål (jf. bilag 1: Interviewguide). Hovedspørgsmålene udgør de primære spørgsmål, som jeg forinden forventer at stille informanterne, men støttespørgsmålene har til formål at få uddybende oplysninger og beskrivelser, såfremt informanterne ikke selv nævner dem. Derudover er guiden inddelt i følgende temaer; 1: Indledende spørgsmål, 2: Oplevelser af deltagelse i projektet, 3: Husmoder-/arbejdsidentitet, 4: Netværket, 5: Baggrundsspørgsmål, samt 6: Afsluttende spørgsmål.

De indledende spørgsmål omhandler kvindernes etnicitet, alder, familieforhold mv. samt deres forløb i projektet, fx. om de på nuværende tidspunkt er i praktik. Med 2. tema om oplevelser af deltagelsen har jeg fokus på deres reaktioner på visitationen, deres oplevelser af at deltage samt erfaringer med sanktionering. 3. tema omhandler kvindernes identitet som hhv. husmoder og arbejdstager, hvilket udspringer af min forforståelse omkring *livsformer* og det *kollektivistiske livssyn*. 4. tema omhandler kvindernes netværk samt i hvilken grad de møder opbakning/modstand ift. at deltage i projektet og indtræde på arbejdsmarkedet. Dette bygger på min forforståelse fra netværksteori samt undersøgelser om social kontrol. Endelig omhandler 5. tema kvindernes faglige kvalifikationer i form af skolegang, erhvervserfaring, danskundskaber og tidligere aktivering samt deres oplevede barrierer for arbejdsmarkedstilknytning. Dette tema var oprindeligt tænkt som baggrundsinformation om informanterne, men viste sig at blive en del af 2. undersøgelsesspørgsmål om deres barrierer. Det afsluttende spørgsmål åbner desuden op for, at kvinderne kan bringe andre tematikker på banen, som vi endnu ikke havde drøftet.

Databearbejdning

De følgende afsnit omhandler den konkrete databearbejdning, som er foretaget efter gennemførelsen af interviewene. Jeg vil først komme ind på transskriptionen af mine interviews og herefter kodningen af interviewudskrifterne.

Transskription

Jeg har som nævnt valgt at transskribere min interviews med henblik på at transformere de mundtlige interviews til en form, der er egnet til nærmere analyse (Kvale & Brinkmann, 2015:238). Alle interviews er transskriberet i deres fulde udstrækning for at få flest mulige nuancer med og dermed i størst muligt omfang sikre, at der i analysen tages højde for den kontekst, som de anvendte citater er udtalt i. På denne måde er den fulde transskription en del af kvalitetssikringen af analysen.

I forbindelse med transformationen fra tale- til skriftsprog vil der dog altid ske en reduktion af nuancer, og transskriptioner er således "*forarmede, dekontekstualiserede gengivelser af levende interviewsamtaler*" (ibid.:236). Fx er tempo, tonefald og kropssprog ikke umiddelbart tilgængeligt for læseren af transskriptionen.

Forsøg på ordrette interviewtransskriptioner kan skabe kunstige konstruktioner, som hverken er dækkende for den levede mundtlige samtale eller for skrevne teksters formelle stil

(ibid.). Jeg har derfor valgt at udelade "øh" og andre "fyldord", når det ikke umiddelbart har haft betydning for det sagte, for at gøre citaterne mere læsevenlige. Det har desuden været vanskeligt at afgøre, om fyldordene primært har været tolkens egne, eller om det har været informantens. Under to interviews (Hina og Asyah) brugte jeg dog den samme tolk, som meget hyppigt sagde "hvad hedder det" under begge interviews. Jeg vurderer, at udtrykket blev brugt for at vinde tid i forhold til at finde de korrekte ord til oversættelsen, og jeg har derfor valgt ikke at nedskrive det. Ligeledes har jeg valgt at korrigere ordstillingen i interviewet med Ramlea, hvor der ikke blev anvendt tolkebistand. Fx siger hun "*jeg kunne ikke noget gøre*", hvilket jeg har ændret til "*jeg kunne ikke gøre noget*". På denne måde er det nedskrevne blevet mere læsevenligt og flydende, uden at det har ændret betydningen af det sagte.

I forhold til tegnsætning i de anvendte citater i analysen, gør jeg brug af dobbelt citationstegn, såfremt informanten citerer andre, og klammer hvis jeg tilføjer eller udskifter ord i sætningen, såsom [virksomhedskonsulent] i stedet for virksomhedskonsulentens navn, som er anonymiseret. Efter indsatte citater har jeg i parentes skrevet forbogstavet på informantens navn samt linjetal fra transskriptionen.

Kodning

Efter at have transskriberet mine interviews har jeg valgt at kode interviewudskrifterne, hvilket indebærer, at der knyttes et eller flere nøgleord til et afsnit med henblik på senere at kunne identificere en udtalelse (Kvale og Brinkmann, 2015:262).

Inden for det hermeneutiske perspektiv findes der ikke en metodisk hovedvej til gode fortolkninger, men kodning kan være et hjælpemiddel i fortolkningsprocessen. Ifølge Juul er der dog en risiko for, at meningsfortolkningen presses ind i undersøgerens på forhånd opstillede koder (ved lukket kodning), eller at undersøgeren glemmer sit eget perspektiv og lader sig styre af teksten (ved åben kodning). Kodningen kommer således til at stå i modsætning til den dialektiske proces, der skal finde sted, når empirien udforskes, og fordommene sættes i spil (Juul, 2012:132).

Når jeg alligevel har valgt at anvende kodning, er det, fordi fordelene ved at kode transskriptionerne bl.a. er, at jeg bliver mere fortrolig med alle detaljer i materialet, og at det medvirker til at skabe overblik over materialet (Kvale og Brinkmann, 2015:262-263).

Med inspiration fra Kvale og Brinkmann (2015:263) har jeg først foretaget en relativ åben empirisk kodning, hvor jeg har foretaget en første kategorisering baseret på gennemlæsning af transskriptionerne. Jeg har her tilknyttet forskellige nøgleord til afsnittene, hvorefter jeg har samlet dem i undertemaer, som svarer til de enkelte delafsnit (fx motivation, krænkelser mv.). Endelig har jeg fordelt delafsnittet i de tre hovedtemaer, som svarer til mine tre undersøgelsesspørgsmål; *kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv, barrierer for arbejdsmarkedstilknytning samt oplevelser af og reaktioner på den pålagte indsats*. Jeg har for overskuelighedens skyld inddelt udskrifterne i forskellige farver ud fra, hvilket tema de hører under (se bilag 2 for et udsnit af kodningen).

Temaerne er dels opstået ud fra kodningen og dels opstillet på forhånd i interviewguiden, der som nævnt er baseret på min forforståelse. Første tema om kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv og de dertil hørende undertemaer opstod således under kodningen. Andet tema om kvindernes barrierer for arbejdsmarkedstilknytning indgik i min interviewguide i form af baggrundsspørgsmål, men inddelingen i de fire undertemaer udspringer af empirien. Også sidste hovedtema om kvindernes oplevelse af projektet indgik i min interviewguide, mens undertemaet krænkelser var nyt og opstod under den indledende empiriske kodning.

Den åbne kodning er inspireret af den induktive tilgang, hvor man bevæger sig fra et empirisk til et teoretisk niveau, og hvor empirien er styrende (Olsen, 2003:74). Jeg har valgt denne tilgang for at undgå, at "jeg finder det, jeg forventer at finde", som Juul som nævnt påpeger er risikoen ved den lukkede kodning. Det betyder også, at jeg er gået bort fra flere undertemaer fra min interviewguide, fordi jeg ikke har fundet det i empirien. Det drejer sig fx om sanktionering og social kontrol (jf. bilag 1).

Da jeg ikke konstruerer ny teori på baggrund af min undersøgelse, er der ikke tale om "*Grounded Theory*" (Juul, 2012:102), men den åbne kodning har medført, at empirien har været styrende for valget af en betydelig del af den teori, jeg anvender i specialet. Det er således de temaer, jeg har fundet ved min åbne kodning, der har medført valg af Bourdieus habitus-begreb, Antonovskys mestrings-teori samt Honneths anerkendelsesteori i min analyse.

Endelig har jeg foretaget endnu en kodning, hvor jeg har søgt efter udtalelser, der passede ind i hhv. hoved- og undertemaer for at sikre, at jeg har fået flest mulige nuancer med. Denne

lukkede kodning er inspireret af den deduktive tilgang, hvor de opstillede temaer er styrende for mine fund (Olsen, 2003:74, 79).

Samlet set bliver min kodningsproces influeret af den abduktive tilgang, idet jeg veksler mellem en induktiv og en deduktiv tilgang (ibid.:79). Dette afspejler forholdet mellem teori og empiri som gælder inden for den hermeneutiske tilgang, og som jeg vil uddybe nedenfor.

Videnskabsteoretisk position

Specialets emne med udgangspunkt i kvindernes eget perspektiv samt mine metodiske valg ovenfor betyder, at min videnskabsteoretiske position lægger sig op af den hermeneutiske tilgang.

Udgangspunktet for den hermeneutiske tilgang er, at vores forståelse af verden ikke er umiddelbar tilgængelig men kræver fortolkning. Dette implicerer, at der er en mangfoldighed af mulige fortolkninger af den samme tekst, ytring, handling mv. (Juil, 2012:108). Hermeneutikken er dermed et opgør med den positivistiske tilgang, der søger en sikker, kontekstafhængig og objektiv sandhed. At der findes mange fortolkningsmuligheder af det samme fænomen indebærer dog ikke relativisme, dvs. at den ene fortolkning kan være lige så god som den anden. Fortolkningskunsten handler om at opnå den bedst mulige fortolkning og at overbevise andre om, at det er den bedste fortolkning (ibid.:110). I mine analyser bestræber jeg mig således på at tydeliggøre og begrunde mine fortolkninger af kvindernes udsagn.

Centralt inden for hermeneutikken er *den hermeneutiske cirkel*, som tager udgangspunkt i, at al erkendelse fremkommer i en vekselvirkning mellem del og helhed i en fortløbende proces. Delene af fx en tekst kan altså ikke forstås uden en vis forståelse for helheden, mens helheden først rigtigt forstås i lyset af forståelse af delene (ibid.:111). Når jeg har anvendt et citat i mine analyser, er jeg således gået tilbage til interviewudskriftet for at forstå den helhed, det er taget ud fra. På denne måde har jeg fået en forståelse for det enkelte citat (del) ved at kigge på hele interviewet (helhed). Samtidig har de enkelte citater (dele) givet mig en bedre forståelse for hele interviewet (helhed).

I overensstemmelse med den filosofiske hermeneutik tager jeg udgangspunkt i, at jeg som undersøger er del af den verden, jeg studerer (ibid.:121). Jeg medbringer dermed forskningsbaserede og teoretiske forforståelser om årsagerne til kvindernes position ift.

arbejdsmarkedet samt deres oplevelser af at deltage i beskæftigelsestilbud (jf. kapitel 2). Gadamer fremhæver, at forforståelser er uundgåelige, og de tilmed er produktive for erkendelsen. De sikrer bl.a., at undersøgeren er i stand til at stille relevante spørgsmål (ibid.:122), og min interviewguide bygger således som nævnt på mine forforståelser. Ifølge Gadamer skal undersøgerens forforståelser løbende testes ved at sættes i spil med nye erfaringer, og undersøgeren skal således være villig til at justere, specificere og forkaste dem, hvis noget andet viser sig (ibid.:125). Dette har jeg bestræbt mig på ved at være åben over for nye emner under interviewene og i kodningsprocessen og ved at undlade de temaer, som jeg ikke møder i empirien.

I forlængelse heraf har jeg valgt ikke at have et selvstændigt kapitel i specialet omhandlende den valgte teori. I stedet vil den anvendte teori præsenteres løbende i analysen, når den indgår i mine fortolkninger. I kapitel 2 har jeg endvidere præsenteret min forskningsbaserede forforståelse, som har dannet baggrund for valget af Skyttes begreber *kollektivistisk/individualistisk livssyn* og Rahbek Christensens *livsformer* i forhold til kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv, samt Ejrnes' *netværksteori* i relation til deres barrierer.

Den relativt åbne kodningsproces har desuden medført valget af Bourdieus *habitus*-begreb til forståelse af kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv, Antonovskys *Oplevelse af Sammenhæng*, i forhold til kvindernes barrierer samt Honneths *anerkendelsesteori* i relation til kvindernes krænkelseroplevelser.

Som det fremgår af afsnittet om kodning har jeg endvidere måttet forkaste deltemaet om social kontrol, og jeg har desuden ikke fundet udsagn om diskrimination i min empiri, hvorfor dette perspektiv heller ikke har fået en plads i specialet.

På denne måde fungerer samspillet mellem teori og empiri som en hermeneutiske proces, hvor forforståelser sættes i spil med nye erfaringer (empiriske fund, der afføder nye teoretiske vinkler), og erkendelsen skabes således i en horisontsammensmeltning mellem mig som undersøger og materialet (ibid.:133).

Kapitel 5: Analyse

I dette kapitel analyseres de empiriske fund fra den gennemførte kvalitative interviewundersøgelse. Analysen er opdelt efter specialets undersøgelsesspørgsmål, således at første undersøgelsesspørgsmål "*Hvordan er kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv, og hvordan kan det forstås?*" behandles først. Herefter følger andet undersøgelsesspørgsmål "*Hvordan kan kvindernes barrierer for arbejdsmarkedstilknnytning beskrives og forstås?*" og endelig behandles sidste underspørgsmål "*Hvordan kan man på denne baggrund forstå kvindernes oplevelser af og reaktioner på at blive pålagt deltagelse i projektet?*". Sammen skal de tre undersøgelsesspørgsmål besvare det overordnede spørgsmål "*Hvordan ser ikke-vestlige indvandrerkvinder sig selv i forhold til arbejdsmarkedet, og hvordan er deres oplevelser af og reaktioner på at deltage i integrationspålægsprojektet?*".

1. delanalyse: Kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv

I denne delanalyse vil jeg se nærmere på, hvilken betydning tilknytning til arbejdsmarkedet har haft under kvindernes opvækst. Herefter fokuserer jeg på deres forventninger til egne præstationer på arbejdsmarkedet nu og i fremtiden, og afslutningsvis vil jeg komme ind på deres motivation for at arbejde. Disse emner relaterer sig alle til kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv og søger således at besvare problemformuleringens første undersøgelsesspørgsmål.

Opvæksten

Alle fem kvinder beskriver, at de havde hjemmegående mødre og udearbejdende fædre under deres opvækst. Hina og Zahwa mistede dog begge deres fædre i en ung alder. I Zahwas familie er hendes ældre brødre (og senere også Zahwa) derfor tidligt kommet i arbejde og fået ansvaret for familiens økonomi. I Hinas familie er de blevet forsørget af moderens søsters mand, og hendes moder har i travle perioder hjulpet til i familiens landbrug. Hina, Asyah og Yasmin fortæller endvidere, at de har hjulpet til i hjemmet, efter at de stoppede i skole efter 5.-6. klasse.

Idet kvinderne er vokset op med hjemmegående mødre, udearbejdende fædre, og flere af dem selv har hjulpet til i hjemmet i stedet for at gå i skole, tyder det på, at de er opvokset i traditionelle samfund med *kollektivistisk livssyn*. Det er kendetegnende for disse samfund, at

hverdagslivet opdeles i en mande- og kvindeverden, hvor manden har den offentlige rolle uden for hjemmet, bl.a. som forsørger, mens kvindens domæne er hjemmet (Skytte, 2016:88). Inden for det kollektivistiske livssyn er familien i fokus, og individet anses for at have et lykkeligt liv, når familien som helhed er velfungerende. Børnene lærer derfor at værdsætte familien og opfatte sig selv som en del af *vi-gruppen*. Vi-gruppen udgør den udvidede familie, som ikke blot består af forældre og søskende, som kendetegner det *individualistiske livssyns* kernefamilie, men også bedsteforældre, onkler, tanter, fætre, kusiner mv. (Hofstede m.fl., 2010:104). Det er desuden kendetegnende for dette livssyn, at familiestrukturen er hierarkisk og patriarkalsk, således at kvinden er underlagt mandens beslutninger (Arcel, 1988:132). I modsætning hertil er fokus inden for det individualistiske livssyn på det enkelte individ. Den enkelte er eneansvarlig for egen lykke og kan gøre med sit liv, som han/hun ønsker. Børn opdrages således til selvstændighed og individualitet (Skytte, 2016:86). Familiestrukturen er desuden præget af højere grad af lighed mellem kønnene.

Adspurgt om de som børn havde forventninger om at deltage på arbejdsmarkedet som voksne, svarer både Hina, Yasmin og Asyah, at det havde de ikke. Hina beskriver:

"Jeg er opdraget på en anden måde, fordi i Pakistan arbejder man jo ikke. Altså min mor har aldrig fået mig til at arbejde. Heller ikke andre i min familie har fået mig til at arbejde." (H: 400-402)

Hina peger her på, at det under hendes opvækst var helt naturligt, at kvinder ikke havde et lønarbejde. Hun fremhæver, at hendes mor og øvrige familie ikke har "fået hende til at arbejde", hvilket på analytisk niveau kan afspejle vi-gruppens betydning for hendes liv. Inden for det kollektivistiske livssyn sættes familiens behov og interesser over det enkelte individs behov og interesse (Arcel, 1988:131). Det er således ikke centralt for Hina, om hun personligt havde et ønske om lønarbejde, men derimod om den udvidede familie anså det for nødvendigt eller værdifuldt.

Asyah giver også udtryk for, at hun ikke er opdraget til at blive udearbejdende som voksen. Hun siger:

"Nej, da var der ikke særlig meget det her koncept med at arbejde. I hvert fald ikke dengang jeg var yngre. Nu er der alle dem her, der tager en uddannelse, og som selv bestemmer. Måske mest i byerne." (A: 248-250)

Asyah giver her udtryk for, at kvinder typisk ikke havde lønarbejde, dengang hun voksede op som barn (på landet). Siden da er der dog sket ændringer i Pakistan, særligt i byerne, hvor Asyah påpeger, at også kvinder tager uddannelse og bestemmer over eget liv. Dette kan tolkes sådan, at der i større byer sker en udvikling mod et mere individualistisk livssyn, hvor de unge støttes i at udvikle individualitet og selvstændighed, også i forhold til valg af uddannelse og arbejdsliv (Hofstede m.fl, 2010:146).

Yasmin, Hina og Asyah påpeger således, at de ikke havde forventninger om at indtræde på arbejdsmarkedet, fordi det under deres opvækst ikke var almindeligt for kvinder at være udearbejdende. På trods af at deres egne mødre var hjemmegående, tilkendegiver både Zahwa og Ramlea derimod, at de som børn havde forventninger til at arbejde som voksne. Zahwa fortæller, at hun havde en drøm om at blive frisør eller make-up artist, mens Ramlea godt kunne tænke sig at blive sygeplejerske.

Det kollektivistiske/individualistiske livssyn er idealtyper, og der er naturligvis store forskelle på værdier for familieliv, social organisering mv. inden for de enkelte livssyn (Skytte, 2016:90). Fx kan der være stor forskel på, om man er opvokset på landet eller i en storby. Zahwa og Ramlea er således begge opvokset i storbyer, hvor det ikke var ualmindeligt for kvinder at have lønarbejde. Desuden har Zahwa i en tidlig alder været bevist om, at hun skulle bidrage til familiens økonomi ved lønarbejde grundet faderens tidlige død, hvilket også kan have påvirket hendes forventninger om at arbejde som voksen.

For at forstå hvordan kvindernes forventninger til arbejdsmarkedet som børn kan være påvirket af de sociale strukturer i de samfund, de er opvokset i, finder jeg det relevant at inddrage Bourdieus begreb *habitus*.

Bourdieu argumenterer for, at samfundsstrukturerne indlejrer sig i individet og dermed begrænser den enkeltes handlemuligheder. Habitus er forbindelsen mellem samfundets sociale strukturer og individets mentale strukturer (Bourdieu, 1997:125). Habitus er dannet på baggrund af individets socialisering og de sociale strukturer, individet lever under. De sociale strukturer organiserer dermed individets habitus og skaber fundamentet for "*en slags*

konsensus omkring hele dette sæt af forhold som alle finder selvindlysende, og som er konstituerende for den sunde fornuft" (ibid.). Bourdieu tillægger særligt den tidlige socialisering i familien stor betydning og nævner arbejdsdelingen mellem kønnene som eksempel (Bourdieu, 2007:94). Individets mentale strukturer er på en gang varige og foranderlige; varige fordi den grundlæggende del fastlægges i den tidlige barndom, og foranderlige fordi de påvirkes af den socialisering, der foregår resten af livet (ibid.:96). Habitus er dog ikke let foranderlig, og det vil typisk være en langvarig proces at ændre habitus som følge af nye sociale strukturer.

Habitus genererer både individets handlinger og forestillinger om verden og sætter således rammerne for den frie produktion af alle de former for tænkning, oplevelser og handlinger, der er mulige inden for disse rammer (ibid.:94). På denne måde frembringer habitus forskellige former for "fornuftig" adfærd, som er mulig inden for rammerne. Individet vil som følge af habitus' selekterende funktion ubevidst fravælge at ønske ting, som han/hun alligevel ikke ville kunne opnå. Der opstår således en harmoni mellem de objektive muligheder, som individet har, og de mål, som han/hun betragter som ønskværdige, realistiske og tænkelige (Bourdieu, 2007:93, Järvinen, 2004:350).

Forstået ud fra Bourdieus *habitus*-begreb er kvindernes forventninger til arbejdsmarkedet som børn præget af deres socialisering i de samfund og den familie, de er opvokset i. Erhvervsarbejde for kvinder var således hverken for Yasmin, Hina eller Asyah en mulighed under deres opvækst. Dette kan have påvirket deres mentale strukturer således, at de ikke drømte om at komme i arbejde, fordi det reelt ikke var en mulighed for dem. Zahwa og Ramlea er også opvokset med, at deres mødre var hjemmegående men inden for sociale strukturer, hvor arbejde var muligt for kvinder. De har derfor under opvæksten haft forventninger om arbejdsmarkedstilknytning, da det var en reel mulighed for dem.

Selvom Bourdieu tillægger den tidlige socialisering i barndommen stor betydning, understreger han som nævnt, at de mentale strukturer også langsomt påvirkes af den løbende socialisering senere i livet. Jeg vil i det følgende se nærmere på, hvordan kvindernes ankomst til Danmark, hvor kvinder i høj grad forventes at være udearbejdende, påvirker kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv.

Efter ankomsten til Danmark

Alle fem kvinder har oplevet, at deres ægtefælle i Danmark har ønsket, at de skulle være hjemmegående husmødre, da de kom til landet. Husmoderlivsformen er kendetegnet ved, at kvinden er hjemmegående, mens hun typisk forsørges af en ægtefælle med en lønmodtagerlivsform. Som modydelse for forsørgelsen varetager husmoderen alle opgaver relateret til familieliv og husholdning (Rahbek Christensen, 1987:62). Mens arbejde for lønmodtageren er midlet til at opnå målet om fritid, er hjemmet og familien både middel og mål for husmoderen. Da husmoderen er afhængig af ægtefællen ift. forsørgelse, er det afgørende, at hun opfylder sin husmoderrolle så godt som muligt, så ægtefællen er villig til at finansiere den (ibid.).

Kvinderne tillægger deres ægtefællers ønske om, at de skal være husmødre, stor betydning for, at de ikke fik tilknytning til arbejdsmarkedet umiddelbart efter deres ankomst til Danmark.

Fx siger Hina i relation til, at hun ikke indtrådte på arbejdsmarkedet, da hun kom til Danmark:

"...der arbejdede min mand jo, og han sagde, at jeg ikke havde brug for at arbejde. Og vi havde heller ikke brug for det. Og han synes så hellere, at jeg skulle passe familien" (H: 402-403)

Hina påpeger således, at hendes ægtefælle ikke fandt det nødvendigt, at hun arbejdede, men i stedet foretrak, at hun varetog rollen som husmoder. Jeg tolker dette som et udtryk for, at det indenfor husmoderlivsformen er naturligt for ægtefællen at påtage sig forsørgerrollen. Desuden afspejler udtalelsen en patriarkalsk familiestruktur, idet Hina pointerer, at det først og fremmest er ægtefællens beslutning, at hun skulle være hjemmegående med parrets fem børn. Herefter fastslår hun, at hun desuden er enig ved at sige *"og vi havde heller ikke brug for det."*

Med Bourdieus begrebsapparat kan det forstås således, at kvinderne efter ankomsten til Danmark får bekræftet deres habitus ved, at de som kvinder skal være husmødre. Udover ægtefællernes forventninger mødte de desuden ikke krav fra det danske systems side om at være udearbejdende på daværende tidspunkt. Så længe de blev forsørget af deres ægtefælle og ikke modtog ydelser fra det offentlige, stilledes der ikke krav til dem om at arbejde. Dermed har ankomsten til Danmark ikke umiddelbart betydet, at kvinderne blev underlagt nye sociale strukturer, som ville kunne medføre ændret habitus.

Zahwa, der som barn havde en forventning om at indgå på arbejdsmarkedet som voksen, påvirkes også af sin ægtefælles forventninger til hende som husmoder. Hun udtaler:

Z: Han motiverede ikke til at arbejde.

I: Nej? Tænkte han, at det var din rolle, at du skulle gå derhjemme?

Z: Ja, nemlig.

I: Hvad tænkte du om det?

Z: Os arabere, når vi bliver gift, så hører vi bare efter, hvad mændene siger." (Z: 397-401)

Denne udtalelse viser, at Zahwas ægtefælle ønskede, at hun skulle være husmoder fremfor at arbejde, og at hendes egne tanker herom ikke spillede en rolle, fordi hun som gift kvinde underlægges sin mands beslutninger. Dette tolker jeg som udtryk for den patriarkalske familiestruktur inden for det kollektivistiske livssyn.

Zahwa giver dog udtryk for, at hun også fandt det naturligt at være hjemmegående, mens børnene var små:

"I: Så det var naturligt nok for dig, at det skulle være sådan?

Z: Ja. Også fordi jeg havde små børn, så var det lidt besværligt at arbejde. Han var heller ikke (...) hjælpsom"

I: Okay, så du stod selv for det hele derhjemme?

Z: Ja." (Z: 403-409)

Jeg tolker Zahwas udtalelse således, at hun affandt sig med sin mands beslutning om at gå hjemme, da hun fandt det vanskeligt at varetage husmoderrollen samtidig med et lønarbejde. Hun deler således holdningen om, at det er bedst at være hjemmegående, mens børnene er små. Også Zahwas habitus bekræftes altså efter ankomsten til Danmark, da socialiseringen under hendes opvækst, hvor hendes egen mor var hjemmegående, gør det naturligt at gå hjemme. Desuden er den patriarkalske familiestruktur selvindlysende for hende.

Flere af kvinderne påpeger ligeledes, at det ikke kun var deres ægtefæller, der ønskede, at de påtog sig husmoderlivsformen, men at de også gerne selv ville gå hjemme, mens børnene var små. Hina udtaler eksempelvis:

"Altså lige der havde vi ikke så mange tanker om arbejde. Det havde jeg heller ikke, fordi vores børn var stadigvæk små. Jeg ville gerne selv passe dem." (H: 374-376)

Hina giver her udtryk for, at hun ønskede at passe sine børn selv, mens de var små, og at hun derfor ikke ønskede at indtræde på arbejdsmarkedet. Dette viser, at kvinderne ikke blot var hjemmegående, fordi deres ægtefæller krævede det, men at de også selv fandt det naturligt (grundet deres habitus), mens børnene var små. Det stemmer overens med den tidligere omtalte undersøgelse om ikke-vestlige indvandreres holdninger til pasning af børn, hvor hele 49 pct. er enige eller delvist enige i, at det skader et førskolebarn, hvis moderen arbejder.

Jf. præsentationen af kvinderne er Ramlea nu fraskilt, Hina er enke og Zahwa bor alene med sine tre sønner, mens hendes nye ægtefælle søger om asyl i Danmark. De varetager derfor selvsagt alene alle huslige opgaver og opdragelsen af deres børn. Også Asyah og Yasmin, som er gift, fremhæver, at de har hovedansvaret for børneopdragelse og husholdning. Kvinderne identificerer sig således fortsat med husmoderrollen, selvom deres børn er blevet større. At dette kan udgøre en barriere ift. deres arbejdsmarkedstilknytning, vil jeg vende tilbage til under 2. delanalyse.

Kvindernes habitus om, at kvinder skal være hjemmegående, særligt mens deres børn er små, er således blevet bekræftet efter ankomsten til Danmark, hvor de til at starte med ikke er blevet konfronteret med de nye sociale strukturer i landet.

Forventninger til fremtiden

Adspurgt om der er jobfunktioner, som de forestiller sig at kunne varetage, hvis de ser bort fra deres barrierer, svarer Hina, Yasmin og Ramlea alle, at de godt ville kunne arbejde med børn eller ældre. Yasmin siger:

"I: Hvis nu du kunne dansk, kunne du så forestille dig, at du kunne arbejde?"

Y: Ja, hvis det er en børneinstitution, en vuggestue, eller et eller andet med børn. Det kan jeg godt." (Y: 181-182)

Hina udtaler endvidere:

"I: Hvis du nu ikke var syg, hvor skulle du så arbejde?"

H: Det kunne være hvad som helst.

I: Ja? Er der noget, du synes, at du kan?

H: Jeg har faktisk haft lyst til at arbejde med børn i en børnehave eller vuggestue som pædagogmedhjælper. Eller at passe på gamle mennesker." (H: 405-409)

Hina og Yasmin giver her udtryk for, at de forestiller sig, at de ville kunne arbejde med børn eller ældre, hvis de var raske nok eller talte godt nok dansk hertil. Det drejer sig altså om nogle arbejdsopgaver, som kvinderne har indgående kendskab til som husmødre. Deres forestilling om, at de primært kan arbejde med traditionelle husmoderopgaver, kan forstås ud fra habitus' selekterende funktion, hvor kvinderne kun drømmer om arbejdsopgaver, som de oplever er realistiske og mulige for dem at varetage.

Dette kommer også til udtryk hos Asyah, der har meget fokus på, om et eventuelt kommende arbejde er "let" at bestride, når vi drøfter hendes tanker om fremtidigt arbejde:

"Jeg synes ikke, at jeg kan arbejde lige nu, men når jeg får det lidt bedre, så vil jeg gerne arbejde som buschauffør. Fordi det, synes jeg, virker nemt." (A: 241-242)

Asyah giver altså her udtryk for, at hun gerne vil være buschauffør, fordi hun har en forestilling om, at det er et let arbejde. Det afgørende for hende er ikke, at arbejdet er spændende eller udfordrende, men at det ikke er svært for hende. På samme måde som Hina og Yasmin begrænses hendes ønsker for fremtiden til det, hun opfatter som muligt med de kompetencer, hun har.

Dette gør sig ligeledes gældende for Zahwa, som dog via sit praktikforløb under projektet er blevet bevidst om, at hun har kompetencer, som hun ikke vidste, at hun besad. Hendes virksomhedskonsulent fortalte mig før interviewet, at det har vist sig, at Zahwa er usædvanlig dygtig til at huske tal/koder udenad, hvorfor hun meget hurtigt kan løse de opgaver, hun bliver stillet i praktikken hos en bogholder. Bogholderen har beskrevet, at Zahwa kan løse opgaver, som han selv er fire timer om, på bare to timer. Zahwa er nu blevet tilbudt regnskabskurser af jobcentret, og hun overvejer, om det er den vej, hun skal gå. Hun udtaler:

"Jeg er lidt forvirret nu, fordi lige nu er jeg mest glad for at arbejde med andre mennesker i stedet for bare at sidde på et kontor alene og lave regnskab. Og alligevel kan jeg også godt lide at arbejde med regnskab. Så jeg er lidt forvirret over, hvad det er, jeg gerne vil." (Z: 326-329)

Zahwa giver altså udtryk for, at hun er i tvivl om, om hun gerne vil arbejde med regnskab i fremtiden, eller om hun i stedet skal vælge et arbejde, hvor hun har mere kontakt til andre

mennesker. Dette kollegiale samvær oplever hun i forbindelse med det frivillige arbejde, hun har ved siden af sin praktik. På denne måde begrænser Zahwas ønsker sig også til det, hun forventer at kunne opnå.

Ud over habitus' selekterende funktion skal kvindernes forventninger til fremtiden også ses i lyset af de krav, de mødes med i kontanthjælpssystemet. Her er der som nævnt fokus på "*den korteste vej*" til arbejdsmarkedet, og kvinderne skal således påtage sig arbejde, der ikke kræver længerevarende uddannelse mv. Zahwa beskriver, at hun gerne ville være frisør eller make-up artist, men at det ikke var muligt, da det ville kræve en uddannelse, som jobcentret ikke ville finansiere. Hun udtaler:

"De ting, jeg havde i hovedet, de tog tid, men her skulle jeg tage imod noget, der var hurtigt."
(Z: 173)

Dette kan således også medvirke til, at kvinderne ikke gør sig forestillinger om, at de kan komme til at arbejde inden for områder, som vil kræve en betydelig opkvalificering.

Alle fem kvinder giver udtryk for, at de gerne ville arbejde, hvis de kunne. Det kan være udtryk for, at deres mentale strukturer er påvirket af de nye sociale strukturer, de senere hen er blevet mødt med i Danmark. Efter at have været forsørget af deres ægtefælle i en kortere eller længere periode er kvinderne kommet i kontakt med kontanthjælpssystemet pga. skilsmisse, ægtefælles sygdom eller arbejdsløshed. I begyndelsen blev kvinderne primært mødt med krav om at deltage i danskundervisning. Pga. deres mange forskellige barrierer for arbejdsmarkedstilknøytning blev de friholdt fra andre former for aktivering. I takt med det stigende fokus på, at kontanthjælpsmodtagere reelt skal stå til rådighed for arbejdsmarkedet (jf. problemfeltet), bliver kvinderne i dag mødt med større forventninger om tilknøytning til arbejdsmarkedet.

Kvinderne giver udtryk for, at de er bevidste om disse nye sociale strukturer, de er underlagt i det danske samfund, og dermed de forventninger der er til, at de indtræder på arbejdsmarkedet. Hina udtaler fx:

"Men man kan se, at samfundet er sat sammen på en anden måde her. Her skal nærmest alle i familien arbejde." (H: 395-396)

Og senere:

"Jeg vil gerne være rask og arbejde så meget, jeg kan. Jeg tænker også, at det er vigtigt i forhold til børnene, altså hvad man viser dem. Man er jo en form for rollemodel, kan man sige. Og hvis man så foran børnene siger, at "Jeg kan ikke det her og heller ikke det her", så tænker de, "Okay, hvis mine forældre heller ikke gør det her", så lytter de måske efter. Så det er meget vigtigt at vise sine børn, at man skal arbejde, hvis man kan, så de ligesom kommer på den rette vej." (H: 467-472)

Hina giver her udtryk for, at hun er klar over, at forventningen fra det danske samfund er, at alle i familien arbejder, og at hun ville ønske, at hun var rask, så hun kunne arbejde. På analytisk niveau kan det forstås således, at hendes mentale strukturer er påvirket af de danske sociale strukturer, så hun nu har et ønsket om at arbejde, selvom det ikke oprindeligt var en del af hendes habitus. Det er således den senere socialisering, der har påvirket hende. Hinas mentale strukturer er desuden så påvirkede af den nye sociale kontekst, at hun anser det for vigtigt, at hun er rollemodel for sine børn, så de kommer på "rette vej". Det er nu en selvfølge for hende, at "den rette vej" for hendes børn (herunder døtre) indebærer tilknytning til arbejdsmarkedet.

Disse håb og forventninger til egne børns uddannelse og tilknytning til arbejdsmarkedet gør sig gældende for alle kvinderne. Zahwa begrundet fx, at hun finder det vigtigt, at hendes børn får en uddannelse, således:

"Man er ingenting, hvis man ikke har en uddannelse." (Z: 556)

Det fortolker jeg sådan, at de sociale strukturer i Danmark nu er så dybt indlejret i Zahwas mentale strukturer, at hun mener, at uddannelse er altafgørende, på trods af at det ikke var tilfældet under hendes opvækst. Zahwa har haft mange forskellige ufaglærte stillinger i sit hjemland og har på den måde bidraget til familiens økonomi, uden at hun havde en uddannelse. I det danske samfund er det dog vanskeligere at klare sig uden et basalt uddannelsesniveau, da det i stigende grad kræves også på det ufaglærte arbejdsmarked (Ejrnæs, 2008b:55).

Ikke nok med at kvinderne ønsker, at deres børn får en uddannelse, de udtrykker også glæde over, at deres børn drømmer om eller er i gang med lange universitetsuddannelser til hhv.

læge, tandlæge og ingeniør. Det er erhverv, der kan siges at være forbundet med høj grad af anseelse og prestige.

En undersøgelse fra Rockwoolfonden finder i overensstemmelse hermed, at 70 pct. af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere mener, at det er en vigtig grund for at tage en uddannelse, at man får respekt og anerkendelse i samfundet. Til sammenligning gælder dette for blot 36 pct. af danskerne (Goul Andersen, 2008:49). Desuden angiver 74 pct. af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, at det er et vigtigt aspekt ved at arbejde, at arbejdet giver anseelse i samfundet. Da anseelse ved arbejde og uddannelse vægtes højt blandt alle grupper af indvandrere uanset oprindelsesland, slutter Goul Andersen, at det er et fænomen, der er knyttet til det at være indvandrer, fremfor at være et kulturfænomen. Dette kan være forståeligt for "*grupper, der kommer til landet uden mange ressourcer, men med håb om at skabe sig en god tilværelse i et nyt land.*" (ibid.:37). Kvinderne kan således have et håb om, at deres børn via uddannelse og arbejde kan opnå anseelse og respekt i det danske samfund.

Ovenstående viser, at kvindernes habitus kan være ændret som følge af doxa'et i det danske samfund om, at det er godt at arbejde. De er således bevidste om de forventninger, der er til dem i Danmark om, at de skal arbejde, og de giver alle udtryk for, at de ville arbejde, hvis de kunne. Desuden har de håb og forventninger om, at deres børn får lange uddannelser og arbejde, da det er "den rette vej", og man "ingenting er" uden uddannelse.

Spørgsmålet er imidlertid, om deres tilkendegivelser om, at de ville arbejde, hvis de kunne, er udtryk for en egentlig ændring af deres habitus, eller om det i højere grad kan forstås ud fra deres bevidsthed om, at det forventes af dem i det danske samfund. Som nævnt i problemfeltet beskriver Carstens udviklingen i kravet til de ledige som gået fra ydre til indre rådighed. De ledige skal således ville arbejde, hvis de kunne, ellers anses de ikke for at have *reelt behov* for understøttelse. Det handler altså om en *indre vilje* til at arbejde. Carstens sammenfatter kravet til de ledige i dag således:

"Man skal ville, og man skal gøre, hvad man kan. Man skal ikke gøre, hvis man ikke kan, men man skal stadig ville, hvis man kunne. Og man skal ville og gøre, hvad man kan, for at komme til at kunne bedre." (Carstens, 2005:41)

Efter at have modtaget kontanthjælp i mellem 6-16 år er kvinderne sandsynligvis blevet mødt med disse forventninger talrige gange. De kan således været blevet bevidste om, at det forventes af dem, at de skal *ville* arbejde, og at åbenlys modvilje mod at ville arbejde kan have konsekvenser for vurderingen af, om de står til rådighed for arbejdsmarkedet.

Særligt i interviewet med Hina kommet dette til udtryk. Hun svarer her på, hvordan hun oplever at deltage i projektet:

"H: Altså jeg føler mig ikke presset, for jeg tænker jo "hvis vi betaler jer noget, så skal I også gøre noget i stedet for". Jeg tænker ikke, at det er et pres, hvis man har det godt. Men hvis man ikke har det godt, så kan man selvfølgelig godt være lidt presset.

I: Og du synes jo ikke, at du har det så godt?

H: Nej. Hvis jeg havde det godt, ville jeg ikke sådan bare lade som om, at jeg ikke kunne komme eller bare sige sådan for at slippe." (H: 217-222)

Hina formulerer det sådan, at hun "tænker" det, som hun antageligt har fået at vide i kontanthjælpssystemet. Hun bruger således ordene "vi" betaler "jer" og "I" skal gøre noget i stedet for. Jeg tolker det sådan, at hun ikke nødvendigvis deler denne holdning, men at hun er bevidst om, at det er kravene og forventningerne inden for systemet. Hun oplever sig således presset, fordi hendes barrierer gør det vanskeligt for hende at gøre den indsats, der forventes. Hun ville ikke føle sig presset, hvis hun havde det godt, men hun har det ikke godt. Hun udtaler ligeledes, at hun ikke ønsker at ligge derhjemme i sengen, fordi:

"Hvis man er rask, og man kan noget, så skal man ud. Så skal man ligesom i gang, ikke?" (H: 165)

Dette står i kontrast til, at hun forinden har brugt meget lang tid til at beskrive, at hun netop ikke er rask. Desuden har hun meget begrænset erhvervs erfaring. Jeg forstår det sådan, at hun ikke synes, at hun hverken er rask eller, at hun "kan noget". Dermed bliver hendes udtalelse snarere en gengivelse af de krav og forventninger, som hun er bevist om, at der er til hende, end et udtryk for en indre vilje til at arbejde.

Senere pointerer hun desuden:

"Altså man bestemmer ikke selv, hvilken sygdom man har. Man kan jo kun gøre det, man kan. (...) Jeg havde aldrig tænkt det her [at jeg skulle arbejde], men man bliver jo nødt til at gøre det. Man kan sige, at jeg ville jo gerne, men jeg er syg, og så kan jeg ikke gøre det." (H: 390 + 399-400)

Hendes udtalelse lægger sig meget tæt op af Carstens sammenfatning af forventningerne til kontanthjælpsmodtagere ovenfor. Hun siger således, at man kun kan gøre det, man kan, og at hun ville arbejde, hvis hun kunne. Hun italesætter i øvrigt, at "man bliver nødt til at arbejde". Dette tolker jeg således, at hun ved, at det forventes af hende i det danske samfund, men at arbejde ikke er selvindlysende eller et udtryk for sund fornuft for hende. Dermed kan ønsket om at ville arbejde nærmere afspejle en forståelse for forventningerne til hende end en egentlig ændring af hendes habitus.

Også Yasmin understreger gentagne gange under interviewet, at hun (og hendes mand) følger de krav og forventninger, der er til hende (/dem):

"Altså vi er lovlydige. Vi overholder regler, lovgivninger. Vi har fuld respekt for landets lovgivninger og systemet. Nogle gange når jeg bliver indkaldt, kommer jeg før tid. Jeg møder op, uanset om jeg kan eller ikke kan, bare for at imødekomme systemets forventninger og lovgivningen" (Y: 329-332)

Yasmin pointerer her, at hun følger de forventninger, der er til hende i Danmark, også selvom hun føler, at hun ikke altid kan. Når hun giver udtryk for, at hun ville arbejde, hvis hun kunne, kan det således også være et udtryk for, at det er fordi, at hun ved, at det forventes af hende.

Motivation

For at få en nærmere forståelse for kvindernes tilkendegivelser om, at de ville arbejde, hvis de kunne, vil jeg nu se nærmere på, hvad der motiverer dem til at arbejde.

Både Yasmin, Hina og Asyah giver udtryk for, at det er en motivationsfaktor for dem at komme ud af kontanthjælpssystemet. Hina siger:

"Hvis det var op til mig, så ville jeg hellere arbejde og tjene mine egne penge, men jeg er syg, så det er det, der er en forhindring for mig. For ellers ville jeg slet ikke være på kontanthjælp, fordi jeg synes, at man bliver meget dårligt behandlet. Så ville jeg hellere arbejde og tjene mine egne penge." (H: 382-385)

Asyah svarer endnu mere direkte på spørgsmålet om, hvorfor hun gerne vil arbejde:

"Så slipper jeg for jobcentret." (A: 244).

De giver således begge udtryk for, at de gerne vil arbejde for at undgå kontanthjælpssystemet. Hina påpeger endvidere, at hun føler sig dårligt behandlet, hvilket jeg vil vende tilbage til under 3. delanalyse.

Som nævnt under problemfeltet skal udsigten til aktivering og sanktioner ved manglende medvirken ifølge motivationsstrategien få kontanthjælpsmodtagere i ordinært arbejde (Bredgaard m.fl., 2011:23). Grundtanken bag sanktioner er, at borgerne er i stand til at følge de krav, der stilles for at undgå en sanktion, og hvis kravene ikke efterleves, skyldes det borgerens manglende motivation eller utilstrækkeligt økonomisk incitament (Caswell m.fl., 2011: 77). Caswell m.fl. finder dog, at det særligt er jobparate, unge mænd, der har forudsætninger for at reagere på sanktioner. Aktivitetsparate kontanthjælpsmodtagere med forskellige helbredsmæssige lidelser, som har modtaget kontanthjælp i længere tid, har derimod vanskeligt ved at reagere herpå (ibid.:76-77).

Hina og Asyahs udsagn ovenfor kan give indtryk af, at dette ikke kun gør sig gældende ift. sanktioner men ift. motivationsstrategien generelt. De ønsker begge at arbejde, fordi de føler sig presset og dårligt behandlet og derfor gerne vil undgå jobcentret. Motivationsstrategien kan således siges at virke efter hensigt, idet kvinderne er blevet motiveret til at arbejde. Men grundet deres helbredsmæssige situation oplever de ikke at kunne reagere på kravene ved at påtage sig ordinært arbejde.

I forhold til det økonomiske incitament giver Asyah udtryk for, at hun ikke oplever det som en økonomisk gevinst at opnå arbejdsmarkedstilknøytning.

I: Er der noget andet, der kunne være godt ved at arbejde, end at slippe for jobcentret?

A: Altså det er i hvert fald ikke noget problem økonomisk, kan man sige. Man får en løn månedligt, ikke?" (A: 258-260)

Jeg forstår det således, at hun anser sin kontanthjælp som en lønindtægt, og at hun dermed ikke oplever et økonomisk incitament til at arbejde. Grundet hendes helbredsmæssige situation vurderer hun dog, at hun højst vil kunne arbejde ca. fire timer dagligt, hvilket vil betyde en lav lønindtægt. Dette kan måske forklare hendes oplevelse af manglende økonomiske incitament.

At Hina og Asyah ønsker at arbejde for at slippe for kontanthjælpssystemet underbygger min antagelse om, at deres habitus ikke er ændret som følge af de nye sociale strukturer, de er

underlagt i Danmark. I modsætningen til opfattelsen af arbejde som "den rette vej" for deres børn, giver de ikke udtryk for, at det samme gør sig gældende for dem selv. De er dog bevidste om strukturerne og føler sig så pressede af de krav, de møder i jobcentret, at de vil foretrække at arbejde fremfor at være ledige.

Ramlea er ligeledes motiveret for at arbejde grundet utilfredshed med kontanthjælpssystemet, og at "de" bestemmer over hende (jf. 3. delanalyse). Et gennemgående træk i interviewet med hende er dog, at en anden vigtig motivationsfaktor er at opnå drømmen om at arbejde med handicappede børn. Hun udtaler bl.a.:

"Det er meget vigtigt, at du ved, hvad du gerne vil arbejde med. Hvilket ønske har du til et arbejde? Hvad gør dig glad? Hvilket job vil du gerne have?" (R:473-474)

Og senere:

"Det er meget vigtigt, at du opfylder din drøm [om arbejde]. Hvis du mister din drøm, er alting ødelagt." (R: 518)

Ramlea giver udtryk for, at det er helt afgørende, at hendes kommende arbejde er noget, som hun gerne vil beskæftige sig med og drømmer om. Det skal altså være meningsfuldt. Jeg tolker det således, at hun anser arbejde for mere end blot en økonomisk gevinst eller uafhængighed af systemet. Arbejde bliver en måde at realisere sig selv på. Det handler ikke om *vi-gruppens* interesser og behov, men snarere om hendes individuelle ønsker og opnåelse af egen lykke, som kendetegner det individualistiske livssyn.

Adspurgt hvad hendes fader og søskende siger til, at hun deltager i projektet, siger hun dog:

"Jeg kan ikke snakke med dem om det. De siger "nej". Min far siger altid; "Du skal læse. Du skal gå i skole og læse." (R: 707-708)

Ramlea påpeger altså, at hendes fader ønsker, at hun skal gå i skole fremfor at deltage i projektet. På trods af at hendes fader er bosat i et andet europæisk land, lader det altså til, at han som familiens patriark fortsat har indflydelse på hendes valg og drømme. Faderens ønsker synes desuden at være tilpasset de nye forventninger og krav, der er i vesteuropæiske samfund. Idet hun som fraskilt kvinde i Danmark forventes af forsørge sig selv, ønsker faderen for hende, at hun gennemfører en uddannelse, hvorimod hun som barn ikke blev mødt med krav eller forventninger fra familien om at gå i skole efter 5. klasse.

For Zahwa handler motivationen for at arbejde om at blive integreret i det danske samfund. Da jeg i slutningen af interviewet, spørger hende, om hun har yderligere kommentarer, svarer hun:

"Altså jeg vil rigtig gerne kommentere på selve stedet her [Integrationsnet] og integration. Det er jo det, der har motiveret mig og fået mig til at komme ud på arbejdsmarkedet. I de 17 år jeg har været i Danmark, har jeg slet ikke haft nogle danske venner eller nogen at snakke dansk med, men det har jeg fået igennem det her projekt. Det at komme ud på arbejdsmarkedet har gjort mig meget integreret." (Z: 507-511)

Zahwa giver således udtryk for, at hun tidligere ikke har haft kontakt til etniske danskere, men at hun igennem sin praktik og sit frivillige arbejde nu har fået en dansk omgangskreds, som hun taler dansk med. Hun føler dermed, at hun er blevet integreret i samfundet.

Ovenstående viser, at kvindernes motivation for at arbejde primært omhandler henholdsvis at undgå kontanthjælpssystemet, at forfølge egne drømme for fremtiden samt at blive integreret i det danske samfund.

Delkonklusion

Ovenstående delanalyse viser, at kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv er påvirket af, at de er opvokset i traditionelle samfund, hvor det kollektivistiske livssyn og husmoderlivsformen fremstår som det naturlige. Disse sociale strukturer har påvirket kvindernes mentale strukturer, således at det ifølge deres habitus er normalt for kvinder at være hjemmegående husmødre, særligt imens deres børn er små. Selvom alle kvinderne er opvokset med hjemmegående mødre, er nogle opvokset under sociale strukturer, hvor kvinder kan være udearbejdende, mens andre ikke er. Kvindernes forskellige forventninger til arbejdsmarkedstilknytning som børn samt deres motivation for at arbejde kan forstås ud fra disse forskelle.

For alle kvinderne gælder det, at deres habitus bekræftes efter ankomsten til Danmark, hvor de til at starte med ikke underlægges nye sociale strukturer. Først senere hen bliver de i kontanthjælpssystemet underlagt krav og forventninger om at indtræde på arbejdsmarkedet. Dette medfører dog ikke en ændring af habitus for de kvinder, der aldrig har haft en forventning om at blive tilknyttet arbejdsmarkedet, men snarere en bevidsthed om

forventningerne til dem i Danmark. For disse kvinder er motivationen for at arbejde at undslippe kontanthjælpssystemet. De har altså ikke internaliseret doxaet om, at lønarbejde er et selvindlysende gode. Dermed har de ikke en indre vilje til at arbejde men en bevidsthed om, at det kræves af dem, og at de ellers risikerer at miste deres forsørgelsesgrundlag. De sociale strukturer har dog indlejret sig i dem i en sådan grad, at de oplever uddannelse og arbejde som den rette vej for deres børn.

De kvinder, der er opvokset med sociale strukturer om, at kvinder kan være udearbejdende, oplever derimod, at arbejdsmarkedstilknytning også er det rette for dem. Zahwa, der som den eneste har bred erhvervserfaring fra sit hjemland, oplever, at det bl.a. medfører bedre integration i samfundet. For Ramlea er det desuden afgørende, at arbejdet er meningsfuldt.

Ovenstående viser, at kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv er stærkt påvirket af deres habitus, og det afspejler Bourdieus pointe om, at habitus kun langsomt lader sig påvirke af nye sociale strukturer.

Analysen giver anledning til at antage, at ikke-vestlige indvandrerkvinders habitus har betydning for deres forventninger om og motivation for arbejdsmarkedstilknytning. Desuden står det klart, at selvom kvinderne alle er opvokset under sociale strukturer, hvor det kollektivistiske livssyn og husmoderlivsformen er normen, så har de meget forskellige arbejdsmarkedsperspektiver. Nogle har således altid haft en forventning om at arbejde (og har en indre vilje dertil), mens andre aldrig har haft det (og nu ønsker det pga. et ydre pres). Uanset disse forskelle giver alle kvinderne udtryk for, at de ville arbejde, hvis de kunne.

2. delanalyse: Barrierer for arbejdsmarkedstilknøytning

Som det fremgår ovenfor giver alle fem kvinder udtryk for, at de ville arbejde, hvis de kunne. I dette afsnit vil jeg se nærmere på, hvilke barrierer kvinderne oplever, at der er for at arbejde. Først vil jeg komme ind på deres manglende arbejdsmarkedskompetencer, herefter deres helbredsmæssige situation, rolle som (hus)moder og sociale problemer samt endelig det sociale netværk.

Manglende kompetencer

Et gennemgående træk i interviewene er, at kvinderne oplever, at de mangler kompetencer for at kunne indtræde på arbejdsmarkedet. Det drejer sig både om manglende uddannelse og erhvervs erfaring samt svage danskkundskaber. Yasmin siger eksempelvis om sine danskkundskaber:

"Altså de sagde, at "du skal i praktik med henblik på at komme videre på arbejdsmarkedet". Men jeg kan ikke rigtig forstå, hvordan man kan arbejde, hvis man ikke kan dansk." (Y: 104-106)

Yasmin udtrykker her forundring over, at formålet med projektet er, at hun skal ud på arbejdsmarkedet, når hun ikke taler dansk. Her er det vigtigt at bemærke, at et kriterium for udvælgelsen af kursisterne bl.a. har været, at de har begrænsede danskkundskaber, og målet har været, at de skulle lære dansk på arbejdspladsen eller via arbejdsmarkedsrettet undervisning (jf. kapitel 3). På spørgsmålet om hun føler, at der er jobfunktioner, som hun ville kunne varetage, siger Yasmin:

"Det er først, når jeg har lært dansk hver dag, at jeg kan tænke over det" (Y: 180)

Yasmin giver her udtryk for, at hun først kan påtage sig et lønarbejde, når hun har lært dansk, hvilket står i modsætning til tanken om sproglig opkvalificering under projektførelsen.

Zahwa oplever derimod, at tillæringen af dansk på arbejdsmarkedet er langt mere effektiv end undervisningen på sprogskolen. Hun udtaler:

"For 10-12 år tilbage gik jeg i sprogskole, men det følte jeg ikke hjælp. Det var bare fra 8-12, og så skulle man hjem, og det var det. Man fik ikke så meget ud af det. Men nu er det sådan mere arbejdsmarkedsrettet, her de seneste 2-3 måneder. Især i [frivilligt arbejde] fordi alle medarbejderne snakker dansk og også engelsk, så der har jeg styrket mit sprog rigtig meget." (Z: 307-310)

Zahwa oplever således, at det har styrket hendes sprogkompetencer betydeligt mere at omgås danske kolleger end at modtage danskundervisning.

Mit indtryk er dog også, at Zahwa og de øvrige tre kvinder har betydeligt bedre danskkundskaber end Yasmin. Ingen af disse kvinder beskriver vanskeligheder ved at følge undervisningen i Integrationsnet, selvom de giver udtryk for, at de gerne vil lære bedre dansk. Der er altså stor forskel på kvindernes sproglige kompetencer, selvom de alle er markeret med tolkebehov, og dette gør utvivlsomt en stor forskel i forhold til deres muligheder for reelt at deltage i projektet.

Det er også interessant at bemærke, at Yasmin henviser til sine manglende danskkundskaber som primær forhindring for at deltage i projektet og opnå arbejdsmarkedstilknytning. Hendes psykiske tilstand synes meget alvorlig, og efter vores interview sygemeldes hun i to måneder af egen læge. Hendes helbredsmæssige situation synes således at udgøre en markant barriere. Hun henviser dog bl.a. til sin helbredsmæssige situation som årsag til sine begrænsede danskkundskaber efter syv år i Danmark. Adspurgt om hun har modtaget danskundervisning forud for projektet, svarer hun:

"Ja, det gjorde jeg. Men det var meget kort, fordi jeg er blevet syg, og jeg har fået børn. Og jeg var under behandling for min psykiske sygdom. Derfor var den meget kort den danskuddannelse, jeg har fået." (Y: 88-90)

Yasmins helbred indgår altså indirekte i hendes forklaring på, at hun ikke kan indtræde på arbejdsmarkedet, da behandlingen herfor (samt to barselsperioder) har gjort, at hun kun har fulgt danskundervisningen sporadisk. Derudover kan Yasmins begrænsede sprogkompetencer forstås ud fra, at hun som flygtning med eventuelle traumer kan have koncentrations- og hukommelsesbesvær, hvilket kan forringe hendes udbytte af den danskundervisning, hun har modtaget (Blauenfeldt & Priskorn, 2013:111).

Det er et gennemgående træk fra interviewene, at kvindernes danskundervisning har været meget usammenhængende. Kvindernes helbredsmæssige og sociale situation er ikke den eneste årsag hertil. Hina beskriver fx, hvordan hendes danskforløb er blevet afbrudt af praktikforløb:

"Når jeg var i gang og lige havde været der nogle måneder, så blev jeg sendt et andet sted hen til noget praktik." (H: 181-182)

Hina beskriver her, hvordan hun midt i et undervisningsforløb er blevet sendt i praktik af jobcentret, hvormed hendes forløb er blevet afbrudt. Også Asyah har oplevet, at jobcentret har være medvirkende til, at hendes undervisningsforløb har været usammenhængende. Hun fortæller:

"Problemet har også lidt været, at jeg er blevet sendt i sprogskole i bidder. Altså først kom jeg, og så var jeg der lige i to måneder i et modul, og så blev jeg ikke forlænget. Så gik jeg bare hjemme i 2-3 måneder, før jeg startede igen, og så gik der to måneder med undervisning, osv.

I: Hvorfor var det sådan?

A: Det var hende vejlederen på kommunen, der gjorde sådan. Hun sagde "jeg giver dig to måneder ad gangen".

I: Okay?

A: Det er fordi, man bliver jo indkaldt til samtale hver tredje måned i jobcenteret, og så skal man lave en plan. Og så var min plan for eksempel, at jeg var til sprogundervisning i to måneder. Og så blev jeg færdig, og så gik der lige en måned, inden jeg skulle til samtale. Og så skulle vi snakke om, hvad jeg skulle igen. Så skulle man søge igen, og så gik der de her tre måneder imellem, at jeg kunne starte igen." (A: 405-414)

Asyah beskriver altså, hvordan hun fik bevilget et modul ad gangen, hvorfor hendes undervisningsforløb blev afbrudt af gentagne perioder, hvor hun ventede på at komme til samtale i jobcentret for at få bevilget næste modul. Hvad årsagen er til, at Asyah ikke fik bevilget hele danskuddannelsen på én gang, er uvis. Det kan skyldes en bureaukratisk arbejdsgang i jobcentret, eller at sagsbehandleren ville sikre sig, at Asyah gennemførte det enkelte modul, inden hun ville bevilge midler til næste modul. Uanset årsagen er resultatet, at det har taget Asyah betydeligt længere tid at gennemføre forløbet, end det ellers ville have gjort.

Asyah pointerer, at de manglende danskkundskaber har afgørende betydning for hendes arbejdsmarkedstilknytning, da selv hendes praktikplads i en skobutik, hvor hun lægger skokasser på plads, kræver sproglige kompetencer. Hun fortæller:

"Der kræves en form for uddannelse alle vegne. Ligesom her hvor jeg er i praktik nu. Her har jeg også svært ved at læse, og så skal de hen og forklare mig; "De her sko skal ligge her, og de her sko skal ligge der". Fordi jeg ikke kan læse skiltene." (A: 349-351)

Selv i en ufaglært stilling kræves der således bestemte kvalifikationer. I overensstemmelse hermed påpeger Ejrnæs, at det i dag kræver "*større almen human kapital at blive ansat i ufaglærte lavtlønsjobs*" (Ejrnæs, 2008b:55). Med human kapital henviser han til den enkeltes kundskaber og erfaringer. Han pointerer, at hovedparten af ufaglærte stillinger kræver sproglige og kommunikative kompetencer, såsom fx at kunne læse en manual (eller skilte som i Asyahs tilfælde) og interagere med kunder og kolleger (ibid.).

Kvinderne mangler den landespecifikke humane kapital, som kun eller primært kan anvendes i det land, hvor den oprindeligt er opnået. Det kan fx være sprog eller alment kendskab til forholdene på arbejdsmarkedet (Jakobsen, 2000:27). Kvindernes begrænsede dansk kundskaber bliver således en reel hindring for at kunne varetage selv et ufaglært arbejde.

Udover de begrænsede sproglige kompetencer oplever kvinderne også, at deres manglende uddannelse og erhvervserfaring udgør en barriere for arbejdsmarkedstilknytning. Zahwa, som er meget motiveret for at arbejde, giver følgende begrundelse for, at hun ikke allerede er i arbejde:

"Jeg tror ikke, at tiden er kommet til det, fordi jeg skal have mere erfaring. Jeg skal være lidt længere i praktik" (Z:472-473)

Zahwa oplever således, at hun har brug for mere erfaring, før hun kan varetage et ordinært arbejde. Dette stemmer også overens med ovenstående pointe om, at selv ufaglærte stillinger kræver landespecifik human kapital. På analytisk niveau forsøger Zahwa at opbygge denne igennem sit praktikforløb. Hun har som den eneste af kvinderne erhvervserfaring fra sit hjemland, men hun mangler den landespecifikke humane kapital for at kunne arbejde i Danmark. Hun kan således ikke uden videre overføre sit kendskab til arbejdsmarkedet i Libanon til arbejdsmarkedet i Danmark. Derudover kan hendes erfaringer som fx medhjælper i en frisørsalon i Libanon ikke overføres til en dansk frisørsalon, hvor der kræves et længere uddannelsesforløb.

Det manglende kendskab til det danske arbejdsmarked italesættes også af Asyah. På spørgsmålet om der er jobfunktioner, som hun forestiller sig at kunne varetage, svarer hun:

"Nej. Jeg kender heller ikke så meget til arbejdsmarkedet. Jeg ved ikke, hvilket arbejde der er let, og hvilket der er svært. Fordi jeg synes lige nu, at alt arbejde virker svært." (A: 346-347)

Asyah oplever ikke, at der er stillinger, som hun ville kunne varetage på nuværende tidspunkt. Hun påpeger, at det bl.a. kan skyldes, at hun ikke har kendskab til arbejdsmarkedet, og at hun derfor ikke ved, hvilket arbejde hun vil kunne varetage. På den måde mangler hun den landespecifikke humane kapital. Det er uvist, om hun som hjemmegående husmor på landet i Pakistan kendte til forholdene på det pakistanske arbejdsmarked, men om ikke andet havde hun de sproglige kompetencer (og muligvis også et netværk, se afsnit "Det sociale netværk"), som ville gøre det lettere for hende at indtræde på arbejdsmarkedet der.

Ovenstående viser, at kvinderne har meget begrænsede dansksproglige og uddannelsesmæssige kompetencer samt erhvervserfaring. De mangler således den humane og landespecifikke kapital, der er adgangsgivende til selv ufaglærte stillinger på det danske arbejdsmarked.

Helbredsmæssig situation

Udover de manglende kompetencer fylder kvindernes helbredsmæssige situation meget under interviewene. De vender således tilbage til at tale om deres helbred gentagne gang, også når vi drøfter andre emner, hvilket tyder på, at deres helbred udgør en betydelig del af deres selvopfattelse. Bortset fra Zahwa henviser alle kvinderne til deres helbred som (en delvis) begrundelse for, at de ikke kan arbejde.

De fire kvinder nævner, at de har forskellige fysiske skavanker med smerter i ben, fødder, ryg og arme. Asyah giver udtryk for, at dette påvirker, hvilke arbejdsopgaver hun kan varetage i en praktik:

"Jeg sagde, at det ikke skulle være opvask, fordi så skal man stå længe, og det kan jeg ikke, fordi jeg har ondt i min ryg." (A: 99-100)

Asyah påpeger, at hendes rygproblemer gør, at hun ikke kan komme i praktik som opvasker, da hun ikke kan stå op i længere tid ad gangen. Senere tilføjer hun endvidere:

"Når jeg får det dårligt, og jeg får ondt i maven, og jeg begynder med de her opkastninger... Hvis det sker for tit, så kan de jo ikke... Altså arbejdspladsen vil jo ikke, at jeg bliver så meget syg. Ellers vil de jo bare fyre mig." (A: 296-298)

Asyah giver her udtryk for, at hun ikke kan varetage et arbejde, så længe hun ofte må sygemelde sig pga. sin helbredsmæssige situation. Hun forudser således, at hun vil blive fyret, hvis hun har for mange sygedage. Hun har sandsynligvis gjort sig denne erfaring fra sin tidligere praktikplads, hvor hun netop blev "afskediget", fordi hun havde været syg. Hun fortæller, hvordan det foregik, da hun kom tilbage til praktikpladsen efter to ugers sygemelding pga. smerter i den ene arm:

"Da jeg så var rask igen, så ringede jeg til [lederen] og sagde, at "Nu kommer jeg". Og så gik jeg derhen. Jeg gik hen til kokken, og han sagde "Jamen, jeg har fundet en anden, så du kan ikke være her! (...) Jeg har i hvert fald ikke brug for syge mennesker"." (A: 75-78)

Denne erfaring kan medvirke til, at hun forudser, at det vil kunne ske igen, såfremt hun ikke er helt rask, inden hun kommer i ordinært arbejde. Manglende rummelighed på arbejdsmarkedet, som her viser sig i selv en ulønnet praktikstilling, kan betyde, at det er vanskeligt for kvinderne at finde et arbejde, hvor der tages højde for deres helbredsmæssige situation.

Hina siger i overensstemmelse hermed, da jeg spørger hende, om hun forventer at komme i ordinært arbejde på et tidspunkt:

"Altså jeg ved det i virkeligheden ikke selv, fordi når de sender mig i praktik, så er det de her tre timer. Man kan ikke få noget arbejde i tre timer. Så det ved jeg ikke helt. Når jeg kommer i praktik, så laver jeg det, jeg skal, så kommer jeg." (H:380-382)

Hina beskriver, at hun gør, som hun skal, i de tre timer dagligt, hun er i praktik. Hun mener dog ikke, at det er muligt at finde et arbejde så få timer pr. uge. Jeg forstår det sådan, at hun oplever, at der på trods af hendes pligtopfyldenhed ikke er plads til hende på arbejdsmarkedet, når hun ikke kan arbejde flere timer. Hinas udtalelse bygger muligvis på hendes erfaringer med, at en anden praktikant i en tidligere praktik fik tilbudt en ledig stilling i stedet for hende, da den anden kunne arbejde flere timer, end Hina kunne:

"I: Det skulle ikke være dig, der fik fast arbejde der?"

H: Nej. Fordi de vil gerne have en fuldtidsmedarbejder. 5-6 timer, det kan jeg ikke klare." (H: 254-255)

Jeg tolker det således, at Hina ikke oplever, at hun kan få et ordinært arbejde, da ingen arbejdsgiver vil ansætte hende i blot 15 timer pr. uge. På denne måde forventer hun heller ikke, at hun vil kunne finde et arbejde pga. manglende rummelighed på arbejdsmarkedet.

Hina beskriver desuden, hvordan hendes smerter fra bevægeapparatet er opstået i forbindelse med varetagelsen af det ufaglærte arbejde, hun har haft under forskellige praktikker:

"Da jeg kom hertil fra Pakistan, havde jeg slet ikke nogle problemer. Jeg var sund og rask, men det var efter alle de her... Det startede her, da jeg kom i alle de her praktikker, sådan hen ad vejen. Den første gang jeg var i praktik, det var i [et køkken], hvor man skulle stå og skrælle flere kilo gulerødder, 10 kilo eller sådan noget. Og så næste gang var jeg i [et andet køkken], og det var tre måneder ad gangen, hvor man bare stod og skrællede og skrællede. Det var rigtig hårdt." (H: 194-197)

Hina beskriver herefter, hvordan hun efterfølgende har været plaget af smerter fra fødder, arm og ryg. Det ufaglærte arbejde i praktikkerne har således medført en række helbredsgener for hende, som nu gør det vanskeligere for hende at varetage et arbejde.

Generelt er ikke-vestlige indvandrere beskæftiget i ufaglærte stillinger i periferien af arbejdsmarkedet. En stor andel af dem (ca. 20 pct.) er beskæftiget i forretningservice- eller hotel- og restaurationsbranchen, særligt med rengøring (Ejrnæs, 2008a:17). Disse jobs kræver typisk ikke en uddannelsesmæssig baggrund, men er til gengæld ofte fysisk krævende og nedslidende. Når kvinderne ikke har uddannelses- og erhvervsmæssige kompetencer, og de samtidig har omfattende helbredsgener, som gør det vanskeligt at varetage et fysisk krævende job, synes det umiddelbart meget vanskeligt at pege på stillinger, som de vil kunne varetage.

Både Hina og Asyah oplever derudover, at de har helbredsmæssige gener, som lægerne ikke kan finde årsagerne til. Hina fortæller om sit sygdomsforløb året før:

"Lægerne kunne ikke helt finde ud af, hvad det var. Og mine børn var også rigtig bekymrede for, om jeg ville overleve, fordi jeg havde det virkelig slemt. Altså fordi jeg tabte mig så meget. Jeg blev undersøgt med alle mulige forskellige undersøgelser. CT-scanning og kikkertundersøgelse. Fordi lægerne var bange for, at det måske var kræft." (H:70-73)

Da det ikke lykkedes lægerne at finde årsagerne til hendes vægttab mv., antager de til sidst, at det skyldtes psykisk problemer, som har indvirket på hendes fysiske helbred:

"Altså de kom til den konklusion, at fordi jeg havde mistet min mand i 2013, havde jeg fået en depression, og at alt det her havde påvirket mig." (H:91-92)

Lægerne vurderer altså, at Hina har udviklet en depression som følge af ægtefællens død, hvilket har medført fysiske reaktioner som vægttab, opstød mv. Hina bliver herefter indlagt på psykiatrisk afdeling i to uger bl.a. for at sikre sig, at hun tager sin medicin. Da hun fortæller dette, begynder hun at græde, og hun giver udtryk for, at hun ikke kan forstå, hvorfor hun skulle indlægges, da hun ikke selv mente, at hun havde psykiske problemer:

"Jeg forstår det ikke, fordi så indlagde de mig på den lukkede afdeling. Altså på psykiatrisk afdeling. Fordi de troede, at jeg måske ikke tog min medicin, eller hvad det var. Og de stillede mig alle mulige mærkelige spørgsmål, som jeg slet ikke havde ... Altså det var slet ikke det, det handlede om. Alle de andre havde gjort alle mulige ting, haft selvmordstanker og sådan noget. De spurgte også mig "har du selvmordstanker?". " (H:111-115)

Hina stiller sig uforstående overfor, at hun indlægges på psykiatrisk afdeling og behandles som psykisk syg, da hun ikke selv oplever, at hun har psykiske problemer. At hun har vanskelig ved at forstå baggrunden for sin indlæggelse samt lægernes vurdering kan forstås ud fra, at hun har været vant til et andet sundhedssystem i Pakistan. Den danske behandlingskultur, hvor læger inddrager både biologiske, psykologiske og sociale forklaringsmodeller og medinddrager patienten i behandlingen, er uvant for hovedparten af flygtninge og indvandrere (Dyhr, 2000:213). Ud fra vores interview er det dog vanskeligt at afgøre, om indlæggelsen opstår pga. misforståelser, eller hvad der ellers kan have ligget til grund for, at sundhedsvæsenet vurderer, at Hina har psykisk problemer uden selv at have indsigt heri. Uanset hvad er resultatet, at hun føler sig misforstået og dårligt behandlet i sundhedssystemet.

Asyah beskriver ligeledes, hvordan hun plages af en brændende fornemmelse i halsen, mavesmerter og opkast, og at lægerne ikke kan forklare hvorfor:

I: Så lægerne kan simpelthen ikke finde ud af, hvorfor du har det?

A: Nej. De sagde, at det måske var en eller anden bakterie, så jeg fik også medicin, men det hjalp ikke. Og så har de også lavet en kikkertundersøgelse, og der har de heller ikke fundet noget.

I: De har ikke kunnet finde det?

A: Nej. Så siger min læge, "hvad skal vi nu gøre?" Men så har jeg sagt til hende, at "jeg ved det ikke, jeg er ikke læge. Du skal ligesom gøre et eller andet, så jeg bliver helbredt". Så siger hun, at "så sender jeg dig et andet sted hen". Jeg har fået et brev. Jeg har ikke helt forstået det, men jeg tror, at jeg igen skal undersøges igennem munden. (A:285-293)

Asyah oplever således, at lægerne ikke kan forstå, hvorfor hun har de omtalte lidelser, og at hun derfor sendes igennem forskellige undersøgelser uden resultat. Desuden giver hun udtryk for, at hun har vanskeligt ved at forstå det brev, der er sendt til hende, hvor hun indkaldes til en ny undersøgelse. Asyahs begrænsede sprogkompetencer betyder altså, at hun mangler forståelse for den udredning, hun gennemgår. Hun udtaler endvidere:

"Jeg kan heller ikke forklare mig så godt, når jeg er til læge. Nogle gange tager jeg min mand med, men han kan jo heller ikke altid være der. Han har også sine egne aftaler med jobcentret, og hvor det nu ellers er." (A:308-310)

Asyah beskriver her, hvordan hun har vanskeligt ved at forklare sin læge, hvilke symptomer hun har. Udover de rent sproglige barrierer kan nogle indvandrere også have vanskeligt ved at beskrive deres gener, da de i nogle tilfælde har meget ringe anatomisk og fysiologisk viden (Dyhr, 2000:215). De begrænsede dansksproglige kompetencer og muligvis manglende anatomisk og fysiologisk viden kan være medvirkende til, at Asyah har så vanskeligt ved at indgå i en dialog med sundhedsvæsenet, at de bl.a. derfor ikke kan finde årsagerne til hendes sygdomme og derfor ikke kan helbrede hende.

Yasmin giver desuden udtryk for, at hun ikke ved, hvad hun selv fejler. Da jeg spørger, om hun har en diagnose, svarer hun: *"Det er en psykisk tilstand."* (Y:256). Hun svarer således blot, at hun har en psykisk tilstand, og ikke hvilken eventuel diagnose, hun har. Jeg tolker det sådan, at hun ikke ved det, og at det ikke blot er, fordi hun ikke ønsker at fortælle mig det. Dette understøttes af, at hendes virksomhedskonsulent efter interviewet fortæller mig, at Yasmin får bevilget en mentor, som bl.a. skal hjælpe hende med at forstå, hvad hun fejler.

Ovenstående viser, at flere af kvinderne oplever, at det er vanskeligt at begå sig i sundhedssystemet. De føler sig ikke hørt, har vanskeligt ved at beskrive deres gener og har svært ved at forstå lægernes vurderinger og til tider den behandling, der sættes i værk. Da de ikke umiddelbart støttes i at forstå eget helbred eller det danske sundhedssystem og desuden

ikke altid har adgang til tolkning hos lægen, er der en ulige adgang til sundhedssystemet. Dette kan medføre, at de ikke bliver behandlet, som de skulle.

At ikke-vestlige indvandrerkvinders møde med sundhedssystemet generelt er et komplekst felt kan bl.a. ses ved, at der er oprettet særlige Indvandrermedicinske Klinikker ved Odense og Hvidovre Hospital. Formålet hermed er at gøre adgangen til sundhedsvæsenet mere lige ved give de særligt sårbare ikke-vestlige indvandrerpatienter samme mulighed for behandling og udredning som andre (Kjersem, 2014).

Som nævnt giver kvinderne (bortset fra Zahwa) udtryk for, at de ikke kan arbejde pga. deres helbredsmæssige situation. Desuden pointerer Yasmin og Ramlea, at de af helbredsmæssige årsager heller ikke kan deltage i projektet (jf. 3. delanalyse), og de fremhæver, at de i stedet for gerne vil modtage danskundervisning. De giver begge udtryk for, at de godt kan deltage i danskundervisningen på trods af deres helbred. Yasmin siger:

"I: Det lyder til, at du har meget med dit helbred. Ville du godt kunne klare danskundervisningen nu?"

Y: Jeg skal gøre det. Jeg skal deltage." (Y:318-320)

Yasmin udtaler således, at hun *skal* lære dansk. Jeg tolker det sådan, at hun er bevidst om kravet om aktivering, og at hun altså ved, at hun skal deltage i noget. Hun vil så gerne lære dansk fremfor at deltage i projektet, fordi hun anser det for meningsfuldt bl.a. for at kunne hjælpe sine børn (se afsnittet nedenfor). Desuden kan danskundervisning opleves som mere skånsom end deltagelse i projektet. Ramlea påpeger fx, at hun deltog i danskundervisning blot to timer ugentligt og tilføjer:

"I skolen kan jeg gå væk fra de andre. De andre vil gerne have tændt lys, men jeg sidder bare og arbejder lidt alene. Og min lærer siger "Din opgave er sådan og sådan". Hvis vi har diktat, så går jeg ind og laver diktat, og så går jeg ud igen og løser opgaver for mig selv." (R:561-563)

Ramlea oplever således, at hun til undervisningen lettere kan gå lidt væk og arbejde alene, så hun undgår lys og støj, som hun ikke tåler pga. migræne. Jeg forstår det sådan, at hun er blevet mødt med større skånehensyn på sprogskolen, end hun oplever til undervisningen i projektet, hvor hun desuden skal møde flere timer (12 timer pr. uge). På trods af sine helbredsgener gentager Ramlea flere gange, at hun efter bestået danskuddannelse gerne vil studere, så hun

kan komme til at arbejde med handicappede børn. Adspurgt om hun vil kunne klare et fuldtidsstudie og efterfølgende et arbejde, siger hun:

"Jeg prøver bare alligevel at opfylde min drøm, ikke? Så kan du godt deale med, hvordan det er, og arbejde." (R:873-874)

Ramlea pointerer altså, at hun godt vil kunne håndtere sin sygdom, hvis hun kunne arbejde med handicappede børn, som hun drømmer om. Jeg tolker det sådan, at hun vil kunne mestre sin helbredsmæssige situation, såfremt hun samtidig oplever, at det, hun laver, giver mening.

For at kunne skabe en dybere forståelse for kvindernes situation finder jeg det her relevant at inddrage Antonovskys begreb *Oplevelse Af Sammenhæng* (OAS). Antonovsky pointerer, at den enkeltes OAS er afgørende for, hvordan han eller hun klarer sig i livet. For at opnå OAS er der tre grundlæggende komponenter, der skal være opfyldt; begribelighed, håndterbarhed og meningsfuldhed (Antonovsky, 2000:34ff). Det vil sige, at den enkelte skal kunne forstå sin situation (begribelighed), have tro på at kunne finde løsninger (håndterbarhed) og finde det meningsfuldt at gøre forsøget (meningsfuldhed) (Sommerschild, 2000:59). Når Ramlea giver udtryk for, at hun godt vil kunne mestre (håndtere) sin situation, hvis hun arbejdede med det, hun drømmer om (meningsfuldhed), ville det kunne give hende en oplevelse af sammenhæng i livet. Denne OAS har hun ikke, når hun deltager i projektet, da hun ikke forstår (begriber), hvorfor hun skal placeres på en virksomhed, før hun har tillært sig bedre dansk og gennemført en uddannelse. Projektet bliver således meningsløst for hende. På samme måde mener Yasmin godt, at hun vil kunne håndtere sin helbredsmæssige situation, hvis hun modtog danskundervisning, fordi det er meningsfuldt for hende.

Antonovsky hævder, at individets OAS påvirker den enkeltes helbredstilstand (Antonovsky, 2000:169), og manglende oplevelse af sammenhæng kan således medføre helbredsmæssige gener. Ramlea beskriver i overensstemmelse hermed, at opstarten i projektet har gjort hende mere stresset:

"Det er et problem, at de presser mig. Jeg stresser mere, og jeg sover ikke godt. Jeg er ikke frisk." (R:528-529)

Presset og oplevelsen af meningsløshed ved at deltage i projektet medfører, at Ramlea føler øget stress, hvilket påvirker hendes nattesøvn.

Antonovsky pointerer desuden, der er en tæt sammenhæng mellem helbred og mestring, bl.a. det at kunne håndtere hverdagen, så det ikke påvirker helbredet. Et litteraturreview i forbindelse med BeskæftigelsesIndikatorProjektet³ konkluderer ligeledes, at der er en meget klar sammenhæng mellem helbred og arbejdsmarkedstilknytning, og at meget tyder på, at mestring af helbred har stor betydning for, hvor indgribende helbredssituationen bliver for den enkelte (Eskelinen m.fl., 2012:64). Den enkeltes evne til at mestre sine helbredsproblemer kan dermed spille ind på den betydning, som helbredet får i vedkommendes liv.

Zahwa udtaler i forbindelse hermed, da vi taler om hendes helbredsproblemer:

I: Men det er ikke noget, der forhindrer, at du arbejder, vil du sige?

Z: Jeg vil ikke bruge det som en grund, fordi hvis jeg skal sidde og tænke på det hele tiden, så har jeg smerter, og så kan det påvirke mig hele tiden. Så derfor bruger jeg det ikke som en grund.

I: Så du får det bedre, når du arbejder og ikke tænker på det?

A. Ja, nemlig. (Z: 489-494)

Zahwa beskriver her, hvordan det hjælper hende at komme i arbejde, så fokus bliver fjernet fra hendes helbred. Hun mestrer således sin sygdom ved at flytte fokus, hvilket kan betegnes som *mental mestring*. Denne type mestring har til formål at beherske følelser og ubehag, når en belastning ikke lader sig løse. Strategien hertil er at ændre egne reaktioner på det ubehagelige og flytte fokus (ibid.:57).

Uden nærmere kendskab til kvindernes helbredsmæssige situation er det vanskeligt at afgøre, om årsagen til, at Zahwa som den eneste er lykkedes med at gøre brug af mental mestring, er, at hun har færre helbredproblemer end de øvrige kvinder. Hendes helbredsproblemer fylder således meget lidt under interviewet, og hun nævner det kun, da jeg spørger direkte ind til det. Desuden nævner hun kun en enkelt sygdom, som i øvrigt er under behandling, mens de øvrige kvinder beskriver mere sammensatte og komplekse sygdomsbilleder. Omvendt kan hendes helbredssituation også fylde så lidt, fordi det netop er lykkedes hende at mestre den.

Ovenstående viser, at fire af kvinderne har omfattende helbredsmæssige problemer, som de oplever som en hindring for at indtræde på arbejdsmarkedet. Zahwa mestrer som den eneste

---

³ BeskæftigelsesIndikatorProjektet finansieres af Væksthuset og har til formål at skabe ny viden og fagligt fokus på beskæftigelsesindsatsen for ikke-arbejdsmarkedsparete kontanthjælpsmodtagere bl.a. ved hjælp af en indikatorbaseret målemetode af arbejdsmarkedsparethed (www.jobindikator.dk).

sin helbredssituation mentalt, idet hun fjerner fokus fra sin helbredsgener og dermed ikke anser dem som en hindring for at arbejde.

Rollen som (hus)moder og sociale problemer

Som tidligere nævnt har alle fem kvinder en husmoderlivsform efter ankomsten til Danmark, og det går igen under interviewene, at kvinderne identificerer sig med husmoderrollen, også efter at deres børn er blevet større. Kvinderne har således hovedansvaret, eller for de fraskilte og enken eneansvaret, for husholdning og børneopdragelse. Det kan i sig selv siges at være en krævende opgave, ikke mindst da de har begrænsede dansksproglige kompetencer og desuden et meget lille socialt netværk (jf. afsnittet nedenfor).

Flere af kvinderne henviser desuden til, at de har vanskeligt ved at nå de huslige opgaver og børnepasning, når de skal deltage i praktik eller undervisning i projektet. De oplever således en konflikt mellem deres rolle som husmoder og deltagelse på arbejdsmarkedet, da det ikke er muligt at udfylde rollen som mor og husmoder på samme måde, hvis man er udearbejdende (Rugkåsa, 2009:138-139). Eksempelvis svarer Yasmin således på spørgsmålet om, hvordan hun formår at passe hjem og familie, mens hun deltager i projektet:

"Tro mig, det er med store vanskeligheder, at jeg står op kl. 6 om morgenen. Så skal jeg gøre den ene klar til skole, og den anden skal også gøres klar. Der kommer også en handicap... Der er en kørselsordning, hvor der kommer en handicapbil, som kører [min ældste søn]. Og så skal jeg tage toget og nå herind [til Integrationsnet] til kl. 9." (Y:153-156)

Yasmin beskriver således, at det er vanskeligt for hende at nå at få sendt sine børn i skole og børnehave om morgenen, inden hun skal møde til undervisning på projektet. Hendes ægtefælle er førtidspensionist og går derfor hjemme, men hun står alligevel selv for at tage sig af børnene. Hun fortæller desuden senere, at hun også til tider tager sig af ægtefællen, da han lider af svær traumatisering. Selvom ægtefællen ikke er udearbejdende, deles de ikke om børneopdragelse og husholdning, men Yasmin har snarere en ekstra opgave i også at skulle passe ham. Den traditionelle rollefordelingen inden for det kollektivistiske livssyn fastholdes således, selvom mandens rolle som forsørger ikke længere udfyldes.

Indvandrerkvinders deltagelse på arbejdsmarkedet kan ellers ofte betyde ændringer i familiemedlemmernes rollefordeling, hvormed mændene i større grad bliver involveret i

praktiske omsorgs- og arbejdsopgaver i hjemmet (Rugkåsa, 2009:138). Rugkåsa pointerer, at aktiveringsindsatsen øger ligestillingen mellem kønnene, idet indvandrerkvinder, der deltager i aktiveringstilbud, nærmest bliver pålagt at "opdrage" deres mænd til at tage del i det huslige arbejde i hjemmet, så kvinderne får tid og overskud til at deltage i aktiveringsindsatsen. Kvinderne skal derfor ikke blot ændre deres egen måde at organisere hverdagen på, men også mandens (ibid.).

Asyah beskriver i overensstemmelse hermed, hvordan hendes deltagelse i projektet har medført ændringer i rollefordelingen i hendes familie. På spørgsmålet om hun oplever, at det er muligt at få arbejdsliv og familieliv til at gå op i en højere enhed, svarer hun:

"Altså min mand hjælper mig nu, og mine børn er også blevet store, så de kan finde ud af... Altså hvis maden er lavet, kan de godt finde ud af at varme det og tage det. Og min ældste søn kan også godt, hvis det er, lave et eller andet til de små." (A: 226-228)

Asyah påpeger her, at hendes mand er begyndt at hjælpe til, og at børnene desuden er blevet gamle nok til at kunne varme mad op selv. Trods ændrede roller tolker jeg det således, at det fortsat er Asyah, der har hovedansvaret for husholdningen. Hun tilbereder fx maden, når hun ikke er i praktik, så de blot skal varme den op. Desuden beskriver hun, at mand og børn "hjælper til", hvilket jeg forstår som "hjælper hende med hendes arbejde". Det vil altså sige, at husholdningen ikke er deres fælles ansvar.

Som det fremgår af ovenstående fylder rollen som moder og husmoder meget hos flere af kvinderne. Også Zahwa beskriver, at denne rolle tidligere fyldte meget for hende, særligt fordi hun var alene med tre sønner, som i perioder kom ud i "ballade". Hun beskriver bl.a., hvordan den yngste søn "*lavede rigtig mange problemer i skolen*" (Z:236), og at hun ofte blev ringet op og bedt om at hente ham hjem. Desuden havde hun problemer med sin eksmand; "*det påvirkede mig rigtig meget med nogle problemer med eksmanden*" (Z:202). Disse sociale problemer medfører, at hun tidligere ikke havde overskud til at indtræde på arbejdsmarkedet eller deltage i praktik.

Yasmin og Ramlea, der har børn med særlige behov, fremhæver ligeledes, at sociale problemer knyttet hertil udgør en barriere for deres arbejdsmarkedstilknnytning. Ramlea, hvis

ældste søn har infantil autisme, beskriver, hvordan hans sygdom fylder meget og stresser hende:

"R: Det er rigtig dårligt, når han fortæller mig nogle ting. Jeg kan ikke tåle det. Jeg stresser rigtig meget over, at jeg ikke kan hjælpe min søn. Jeg har mistet mine øjne.

I: Dine øjne?

R: Jeg har mistet mine øjne, fordi min søn fortæller mig om, hvad han oplever, og han er ikke glad." (R:387-391)

Ramlea beskriver her, hvordan hun er stresset over, at hendes søn ikke trives, og at hun ikke kan hjælpe ham. Jeg tolker udtrykket "jeg har mistet mine øjne" sådan, at hun har "grædt øjnene ud". Hun har altså grædt så meget, at hun ikke kan se ud af øjnene, dvs. at hun er dybt ulykkelig over det. Hun beskriver endvidere, hvordan hun hyppigt ringes op fra sønnens bosted:

"Hvis der er problemer, så er der kun mig. Han forstår kun mig. Ikke andre. Så hvis der er problemer, ringer de altid til mig" (R:378-379)

Selvom sønnen er udeboende, oplever hun, at hun fortsat involveres meget, da han kun kan "forstå" hende. Jeg tolker det således, at hun er den eneste, han lytter til, idet personalet fra bostedet ringer til hende, når der er problemer. På den måde står hun fortsat for opdragelsen af ham, selvom han opholder sig på et bosted. Sønnen flytter endvidere hjem næste år, når han fylder 18 år, hvorefter hun igen skal tage sig af ham på daglig basis.

Bekymringen for sønnen fylder også meget for Ramleas øvrige fire børn, der er påvirket af situationen. Ramlea siger:

"De andre har været igennem en undersøgelse i kommunen. De siger, at de godt kan hjælpe mig, og at jeg er stresset. Og også de andre børn. De er bekymrede for deres bror." (R:407-408)

Ramlea påpeger altså, at hendes øvrige fire børn også er belastet af situation. Jeg forestiller mig, at de ikke mindst kan være påvirkede af, at Ramlea bekymrer sig meget. Udover bekymringerne beskriver hun desuden, at hun er travlt optaget af at deltage i hyppige møder omkring sin søn både i Socialforvaltningen og på bostedet, og at hun besøger ham ugentligt på hans bosted langt væk. Desuden er hun til stede under en retssag, der i øjeblikket kører pga. et overfald på sønnen. Dette kan også medvirke til et begrænset overskud til de øvrige børn.

De sociale problemstillinger medvirker altså til, at Ramlea føler sig bekymret og stresset, og hun derfor ikke har overskud til at indtræde på arbejdsmarkedet.

Også Yasmin giver udtryk for, at hendes ældste søns sygdom (som hun ikke helt er klar over, hvad er) bekymrer hende meget. Hun beskriver, at sønnen er kommet i en specialskole for handicappede børn, hvor han ikke trives, og at de skal tvinge ham af sted hver morgen. Hun siger: *"Det er et pres."* (Y:148).

Yasmin fortæller desuden, at hendes manglende danskkompetencer gør, at det er vanskeligt for hende at hjælpe sine børn:

"Det er også en problem for mig, når jeg ikke kan kommunikere med mine børn. Når der er nogle papirer fra skolen og nogle ting, jeg kan ikke hjælpe dem. Jeg kan ikke læse, hvad der står. Jeg kan ikke." (Y:311-313)

Jeg forstår det sådan, at Yasmin grundet manglende danskkundskaber har vanskeligt ved at deltage aktivt i sine børns liv og støtte dem, som hun forventer af sig selv som moder. Hun ønsker derfor at deltage i danskundervisning fremfor projektet, da det kan forbedre hendes muligheder for at varetage rollen som en "god moder". Med bedre sprogkundskaber og kendskab til majoritetssamfundet (som også opnås via danskundervisningen, i hvert fald et teoretisk kendskab) vil hun føle sig bedre rustet til at vejlede sine børn (Rugkåsa, 2009:132). Hun vil desuden opleve en højere grad af sammenhæng i sit liv ved at lære dansk, jf. Antonoskys *Oplevelse Af Sammenhæng*, da det ville være meningsfuldt for hende.

Ovenstående viser, at flere af kvinderne oplever en konflikt mellem at udfylde rollen som husmoder og deltage på arbejdsmarkedet, da de anser det for vanskeligt at påtage sig begge dele samtidigt. Derudover beskriver flere af kvinderne massive sociale problemer, som gør, at de ikke oplever at have overskud til at deltage i projektet.

Det sociale netværk

Som det fremgår af beskrivelsen af kvinderne har de meget begrænset familie i Danmark. Zahwa har en bror og en søster, mens Hina og Asyah har familie på ægtefællens side, bestående af hhv. to fætre og en onkel samt to nevøer. Yasmin og Ramlea har ingen familie i Danmark udover (eks-)mand og børn. Kvinderne har desuden ingen eller ganske få venner

her i landet, og vennerne har alle samme etniske baggrund som dem selv og står ligeledes uden for arbejdsmarkedet. Ramlea er her en undtagelse, da hun fortæller:

"Jeg har mange forskellige venner. Både danske og arabiske, somaliere og afrikanere... Tyrkiske... Ja, mange forskellige"

Og videre:

"Alle, jeg kender, er i arbejde, og nogle har færdiggjort en uddannelse."
(R: 721-722 + 724)

Ramlea har således som den eneste et stort socialt netværk af venner med forskellig etnisk herkomst, som alle er i arbejde.

De øvrige kvinder har derimod meget begrænsede uformelle netværk, som udgøres af de private relationer, kvinderne har til andre mennesker (Ejrnæs, 2004: 212). Bortset fra Ramleas netværk kan netværkene desuden karakteriseres som "stærke netværk", da de udgør "*tætte, rutineprægede sociale kontakter til nærmeste familie, venner og slægtninge*" (Granovetter i Ejrnæs, 2008b:61). Ud fra interviewene er det vanskeligt at fastslå, om kvinderne har svage netværk, som består af mindre hyppige sociale kontakter, som er spredt ud til flere mennesker. Disse netværk etableres fx på arbejdspladser, i fritidstilbud mv., og de fjerne bekendte bevæger sig typisk i andre kredse end individet selv, mens aktørerne i de stærke netværk er kendetegnet ved at cirkulere i lukkede kredse (ibid.:62). Da kvinderne har enten meget begrænset eller ingen tidligere erhvervserfaring og således ikke har opbygget et svagt netværk herigennem, og flere af dem desuden giver udtryk for, at de ikke har meget kontakt til andre mennesker i det daglige, tolker jeg det sådan, at også deres svage netværk formentlig er meget små.

Ifølge Mette Landbo fra Center for Jobindsats er mange af kvinderne desuden bosat i udsatte boligområder, hvor der er en høj andel af beboere med anden etnisk herkomst (jf. interview d. 19.10.15). Denne segregering i bosætningsmønstre kan være medvirkende årsag til, at kvinderne (bortset fra Ramlea) ikke har etnisk danske venner og bekendte (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration, 2002:85).

Flere studier peger på netværkets betydning for overgangen fra ledighed til beskæftigelse (fx (Albrekt Larsen, 2009), og netop de svage netværk fremhæves ofte som vigtige i forbindelse med rekruttering og jobsøgning. De svage netværk kan nemlig fungere som brobyggende

(*bridging*) mellem personer, der er meget forskellige fra hinanden ift. status, etnicitet, køn og klasse. Dermed kan det svage netværk formidle meget forskelligartede informationer om arbejdsmarkedet (Putnam i Ejrnaes, 2008b:63). Ifølge Ejrnaes kan de stærke netværk, som er afgrænsede og tæt forbundne (*bonding*), imidlertid også formidle informationer om jobs. Det vil dog typisk dreje sig om jobs i bestemte brancher, og de stærke netværk giver således ikke adgang til forskelligartede informationer (ibid.:62). Til gengæld kan de stærke netværk fungere som en tovejskommunikationskanal, hvor den arbejdssøgende får information om arbejdspladsen, og arbejdsgiveren får information om arbejdstageren (ibid.). Denne tovejskanal åbner for muligheden for, at medarbejdere med stærke netværk kan påvirke ledelsen til at ansætte deres familie og venner fra samme etniske gruppe. Dette kan medføre, at etniske minoriteter fastholdes i ansættelser i bestemte brancher i udkanten af arbejdsmarkedet (ibid.). Dermed opstår der etnisk segregering på arbejdsmarkedet (Ejrnaes, 2008a:17).

Netværkets betydning i jobsøgningsprocessen synes også at tillægges vægt i projektet, hvor Asyah beskriver, at de har fået at vide, at de skal søge efter arbejde via deres netværk:

"De siger, at vi skal søge i eget netværk eller snakke med eget netværk om arbejde, men jeg har ikke andet netværk end min mand her, vel? Så er det ikke så let." (A:157-158)

Asyah pointerer, at det er vanskeligt at anvende sit netværk til at søge efter arbejde, når hun kun har sin ægtefælle i Danmark. På denne måde kan kvindernes begrænsede netværk betyde, at det er vanskeligere for dem at komme ind på arbejdsmarkedet.

Senere beskriver Asyah dog, at den ene af de to gange, hun har været i kortvarigt, ordinært arbejde, blev jobbet formidlet via hendes ægtefælles bekendte:

"I: Havde du selv fundet det?"

A: Det ene havde min sagsbehandler hjulpet mig med, og det andet, den der kiosk, det var igennem min mands bekendte." (A:446-448)

På trods af sit meget begrænsede netværk har Asyah fået et arbejde igennem det. Hun har således i 2-3 måneder haft ansættelse i en kiosk, som netop tilhører en branche, der er karakteristisk for ikke-vestlige indvandrere at arbejde i (Ejrnaes, 2008a:16). Dette stemmer overens med den etniske segregering på arbejdsmarkedet som nævnt ovenfor.

Derudover har Asyah fået et arbejde via sin sagsbehandler, altså hendes formelle netværk. Netop det formelle netværk, som består af personer, der indtager forskellige positioner i organisationer (Ejrnæs, 2004:212), såsom sagsbehandleren, synes at spille en stor rolle i Asyahs liv. På trods af at ægtefællen har to nevøer, der begge er dansk gift, får de ikke hjælp af disse til at forstå offentlige breve mv. Asyah udtaler:

"I: Kan de så hjælpe jer, hvis der er nogle danske papirer, I ikke forstår?"

A: Nej, vi har en støtteperson fra kommunen, som hjælper os med at få læst breve. (...) Det er en mentor, vi har fået. (...) Jeg havde faktisk bedt om, at det skulle være vores sprog, men det havde de så ikke. Jeg har fået at vide, at jeg skal samle 3-4 breve og så ringe til hende, og så kommer hun og læser dem op med en tolk." (A:360-361, 366-369)

Asyah beskriver altså, at de får hjælp af en mentor til at forstå breve mv., og de kan ikke hente hjælp hertil i deres uformelle netværk. På den måde synes det formelle netværk i form af sagsbehandler og mentor fra jobcentret at udgøre Asyahs primære netværk.

Ovenstående viser, at kvinderne har små, stærke netværk, bortset fra Ramlea der har en bred vennekreds i Danmark. Asyah pointerer, at hendes begrænsede netværk gør det vanskeligt at søge arbejde herigennem. Hun har dog tidligere haft held til at få arbejde igennem sit svage netværk.

Da flere studier peger på, at der er en nær sammenhæng mellem netværk og overgangen fra ledighed til beskæftigelse, er det overraskende, at Asyah er den eneste, der italesætter, at hendes begrænsede netværk udgør en barriere ved at påvirke hendes chancer for at komme i arbejde. Dette kan dog forstås ud fra, at kvinderne har så omfattende barrierer i forhold til arbejdsmarkedet, at de ikke tillægger netværket så stor betydning ift. formidling af informationer om jobs, som de ville have gjort, hvis de ikke havde andre problemer end ledighed.

De små, stærke netværk kan dog have en anden betydning for kvindernes tilknytning til arbejdsmarkedet end at formidle informationer om ledige stillinger. Netværket kan spille en stor rolle i forhold til forventninger, pligter og sociale normer for arbejdsmarkedstilknytning (jf. problemfeltet). Kvinderne tilkendegiver ikke direkte, at de er underlagt normer og forventninger ift. arbejdsmarkedstilknytning fra deres stærke netværk, bortset fra Zahwa, der som allerede nævnt siger:

"Os arabere, når vi bliver gift, så hører vi bare efter, hvad mændene siger." (Z:401)

Zahwa påvirkes således af normen indenfor det kollektivistiske livssyns patriarkalske familiestruktur, hvormed hun følger sin ægtefælles beslutning om at være hjemmegående. Dette gælder som nævnt alle kvinderne, som valgte at være hjemmegående, da de kom til Danmark, da deres ægtefælle forventede det af dem. Kvinderne deler dog i høj grad holdningen om, at det er bedst for børnene at have en hjemmegående moder, mens de er små. Asyah, Yasmin og Ramlea giver desuden udtryk for, at de deler deres netværks holdning til, hvad de burde lave i stedet for at deltage i projektet. Som allerede nævnt forventer Ramleas fader eksempelvis, at hun gennemfører sin danskundervisning og tager en uddannelse, og hun er enig i, at det er det bedste for hende. Dette opfatter jeg som en indirekte henvisning til, at netværkets forventninger mv. har betydning for kvindernes ageren.

På denne måde synes kvindernes stærke netværk at påvirke kvinderne, således at de agerer inden for de rammer, der findes acceptable i netværket. Zahwa, der som den eneste af kvinderne er meget glad for sin praktik, og som nu ønsker at indtræde på arbejdsmarkedet, agerer dog tilsyneladende anderledes, end det forventes i hendes netværk. Hun beskriver således, at begge hendes søskende står udenfor arbejdsmarkedet, og hun fortæller om deres reaktion på, at hun er kommet i praktik:

"I: Hvad siger de til, at du er kommet i praktik? Og at du er glad for det?"

Z: Ikke noget.

I: Er de glade på dine vegne?"

Z: De er ikke vant til det." (Z:248-249)

Zahwa beskriver altså, at hendes søskende ikke siger noget til, at hun er kommet i praktik, og at de ikke er vant til det. Man kunne ellers have forventet, at de ville være glade på hendes vegne over hendes nyvundne glæde og overskud i hverdagen, hvorfor jeg tolker deres manglende begejstring som manglende opbakning. Zahwa lader sig dog ikke umiddelbart påvirke af dette, hvilket kan forstås ud fra, at hun møder stor opbakning og anerkendelse fra sit formelle netværk i jobcentret og hos Integrationsnet (jf. 3. delanalyse).

Delkonklusion

Ovenstående delanalyse om barrierer for arbejdsmarkedstilknytning viser, at kvinderne har komplekse og sammensatte problemer udover ledighed. De mangler den landespecifikke og humane kapital i form af uddannelse, erhvervserfaring og sprog, som er adgangsgivende til selv ufaglærte stillinger på det danske arbejdsmarked. Desuden har de omfattende helbredsproblemer og sociale problemer, og endelig mødes de med sociale normer og forventninger fra deres stærke netværk, som har betydning for deres tilknytning til arbejdsmarkedet.

Dette stemmer overens med den forskning der er på området, og som forklarer årsagerne til ikke-vestlige indvandreres lave beskæftigelsesfrekvens. Det fremgår dog af min analyse, at selvom barriererne kommer til udtryk på mikroniveau, kan de i flere tilfælde forstås på makroniveau.

Kvinderne har således modtaget meget sporadisk danskundervisning, bl.a. grundet usammenhængende forløb pga. jobcentret, og der blev ikke stillet krav til dem om at lære dansk, så længe de var selvforsørgende. Derudover kan bosætningsmønstre begrænse kvindernes muligheder for at benytte det danske sprog i dagligdagen. De begrænsede danskkundskaber kan således ses som en følge af de strukturelle forhold i Danmark, selvom de kommer til udtryk i form af kvindernes individuelle manglende humane kapital.

Ligeledes kan kvindernes til tider uforklarlige helbredsmæssige problemer forstås ud fra, at de ikke har mulighed for at formidle deres helbredsgener eller forstå den behandling, de modtager. Kvindernes forudsætninger for at håndtere deres helbredsmæssige barrierer er således begrænsede pga. den ulige adgang til sundhedssystemet.

Sammenholdes de to første delanalyser fremgår det, at kvindernes syn på sig selv i forhold til arbejdsmarkedet bærer præg af, at de af forskellige årsager gerne vil arbejde, men at de ikke oplever, at de kan pga. deres komplekse barrierer. Ved at der i projektet stilles krav om en indplacering på arbejdsmarkedet uanset deres barrierer, opstår der for nogle kvinder en manglende *Oplevelse Af Sammenhæng* i deres liv. Kun Zahwa formår via mental mestring at håndtere sine barrierer, således at hun oplever at kunne deltage i praktik og senere opnå tilknytning til arbejdsmarkedet.

3. delanalyse: Oplevelser af og reaktioner på den pålagte indsats

Som beskrevet i kapitel 3 har kvinderne deltaget i integrationspålægsprojektet siden foråret/sommeren 2015. Da et pålæg er en ordre om at gøre noget bestemt eller forholde sig på en bestemt måde, ligger det implicit i "integrationspålægget", at kursisterne skal deltage i projektet, uanset om de vil eller ej. I denne delanalyse vil jeg kigge nærmere på, hvordan kvinderne oplever denne tvungne deltagelse. Afsnittet søger således at besvare tredje og sidste undersøgelsesspørgsmål; *"Hvordan kan man på baggrund af ovenstående delanalyser forstå kvindernes oplevelser af og reaktioner på at blive pålagt deltagelse i projektet?"*

Modstand

Under mit indledende interview med projektleder Mette Landbo fra Center for Jobindsats giver hun udtryk for, at størstedelen af kursisterne har meget stor modstand mod at deltage i projektet. Hun pointerer, at det skyldes, at der er forskel på, hvad jobcentret vurderer som det bedste for borgeren, og hvad borgeren selv vurderer. Hun udtaler:

"En af de store problematikker i vores arbejde er, at for denne her gruppe, vi taler om, vil vi én ting, og borgerne vil meget typisk noget andet. De aktivitetsparate har jo andre problemer end ledighed, og det er meget det, der fylder hos dem. Det er jo ikke, at de skal i job. Det er det, de ikke mener, at de skal."

Og videre:

"Meget ofte kommer vi til at fremstå som de onde, der bare vil presse borgerne, men det er jo rent faktisk, fordi vi har en idé om, at de skal i gang, fordi på den måde kommer de videre. De kommer ikke videre af at sidde derhjemme og kun tænke på sygdom, kun passe børn, kun gøre rent og ordne familie. Det gør man altså ikke." (Interview med Mette Landbo d. 19.10.15)

Mette Landbo pointerer her, at kvinderne ikke "kommer videre", hvis de går derhjemme og varetager husmoderrollen eller tænker på deres helbred. Jobcentret vil derfor hjælpe kvinderne ud på arbejdsmarkedet, fordi de vurderer, at kvinderne vil få det bedre af at arbejde. Dette stemmer overens med formålet med projektet, som netop er at motivere kvinderne, hvilket desuden svarer til det holdningsændrende sigte inden for aktivlinjen (jf. Carstens). Kvindernes skal således motiveres til at ville det rigtige, nemlig at komme i arbejde. Mens fokus i jobcentret altså er på at få kvinderne i arbejde, oplever jobcentret, at kvinderne har fokus på deres barrierer.

Mette Landbos udtalelse er et meget tydeligt eksempel på, at det er doxa i det danske samfund, at det er godt at arbejde, og at husmoderlivsformen ikke accepteres i dagens

Danmark. Det er således selvindlysende, at det er godt "at komme videre" mod arbejdsmarkedet, og at det ikke er eftertragtelssværdigt at være hjemmegående.

Dette kan ses som et sammenstød mellem husmoderlivsformen, som kvinderne identificerer sig med (eller i Zahwas tilfælde tidligere gjorde), og lønmodtagerlivsformen, der er dominerende i det danske samfund.

Først i 1960'erne blev det almindeligt i Danmark, at kvinderne trådte ind på arbejdsmarkedet. Forinden havde det i århundreder været almindeligt, at kvinden blev forsørget af sin ægtefælle, der var lønarbejder (Schultz Jørgensen, 1999: 111). Man skal således ikke mange årtier tilbage, før husmoderlivsformen var helt naturlig for kvinder i Danmark. Hjemmegående husmødre blev ikke dengang anset for ikke at være integrerede i det danske samfund, fordi de ikke havde indtægtsgivende arbejde (Rugkåsa, 2009:145). Siden er det dog blevet doxa i det danske samfund, at indtægtsgivende arbejde er idealet - også for kvinder og herunder indvandrerkvinder.

Rugkåsa påpeger, at dette kan være problematisk: "*Å uten videre forvente og kreve av alle at arbeidslinja er den beste og eneste veien til et godt og meningsfullt liv kan være et utslag av majoritetens etnosentrisme og ikke nødvendigvis den beste måten for alle å innordne seg på.*" (ibid.). Rugkåsa påpeger således, at når det anses som et selvindlysende gode, at ikke-vestlige indvandrerkvinder skal indtræde på arbejdsmarkedet, så kan det være udtryk for etnocentrisme. Dvs. at der tages udgangspunkt i, at den danske forståelse af, at det er godt for alle at arbejde, er den "rigtige" forståelse.

Det afspejler endvidere en evolutionistisk kulturopfattelse, idet vi med vores "*højtudviklede kultur*" mener, at vi har ret til at påtvinge mennesker fra samfund på "*laverestående udviklingstrin*" vores normer og værdier (Skytte, 2016:19). Husmoderlivsformen anses således i dag som gammeldags, og som noget der hører et tidligere udviklingstrin til.

I overensstemmelse med Mette Landbos udtalelse giver alle fem kvinder udtryk for, at de var kede af eller utilfredse med, at de skulle starte i projektet, da de fik besked herom. De henviser ligeledes til de problemer, de har udover ledighed, når de skal forklare deres modstand mod at deltage. Både Hina og Asyah omtaler således deres helbredsmæssige situation. Asyah udtaler:

"I: Hvordan reagerede du, da du fik at vide, at du skulle starte hernede?"

A: Det var svært i starten, jeg blev stresset, fordi jeg er syg. Jeg har mavesår, og jeg har problemer med min ryg. Og lige der var min astma også lige startet.

I: Ja. Så i starten var du ked af, at du skulle starte her?

A: Ja. Jeg var stadig i gang med de her lægeundersøgelser. Så var jeg til den ene læge, så siger de, at de kan ikke rigtig finde ud af, hvorfor det sådan stadig svier, om det er halsbrand, eller hvad det er. Så har de puttet et kamera ned for at se. Og så blev jeg sendt til næste læge. Jeg kommer rundt omkring." (A:132-138)

Asyah oplevede altså ikke, at hun kunne deltage i projektet, fordi hun har helbredsmæssige gener, som fortsat er uafklarede, og som kræver en række forskellige undersøgelser i sundhedssystemet. Derfor blev hun stresset over og ked af, at hun skulle deltage i projektet.

Zahwa beskriver, hvordan hendes husmoderlivsform udgjorde en barriere for at deltage i projektet i starten:

Z: Jeg havde det rigtig skidt, da jeg startede her i starten.

I: Ja? Hvordan kan det være?

Z: Jeg var meget aggressiv, og jeg gad ikke rigtig. "Hvad er det for et sted? Hvorfor skal jeg starte her?" Det var et pres i starten..." (Z:108-111)

Adspurgt om hvorfor hun oplevede det som et pres, konstaterer hun:

"Det med at planlægge med hensyn til derhjemme og børn og arbejde, det har været et pres." (Z:142)

Zahwa giver udtryk for, at hun havde det meget svært med at skulle starte på projektet, fordi hun ikke forstod formålet med, at hun skulle deltage, og hun desuden havde vanskeligt ved at varetage husmoderrollen som enlig mor til tre børn samtidig med projektet.

Yasmin og Ramlea begrundet deres modstand med både deres sociale situation, helbred og desuden deres dansksproglige kompetencer. Særligt Yasmin oplever, at de manglende sprogkompetencer gør, at det ikke giver mening for hende at deltage.

"Jamen, jeg blev tvunget. De tvang mig til at deltage i projektet. Jeg følte, at det ikke var noget for mig, fordi jeg ikke kan sproget. Jeg kan ikke følge med." (Y:71-72)

Yasmin giver udtryk for, at hun føler sig tvunget til at deltage i projektet, selvom hun ikke anser det for relevant for hende, når hun ikke taler dansk. Jeg forstår det sådan, at hun dermed oplever det som meningsløst at deltage, fordi hun ikke kan følge med. I det projektet fremstår som meningsløst, og hun desuden ikke har mulighed for at undslippe det pga.

risikoen for at miste sit forsørgelsesgrundlag (manglende håndterbarhed), mangler Yasmin en *Oplevelse Af Sammenhæng* i sit liv, jf. Antonovsky. Hun giver her udtryk for sin magteløshed:

"Hvad skal jeg gøre? Hvad skal jeg sige? Fordi jeg er på kontanthjælp. Hvis jeg ikke gør, hvad de siger, så har jeg ingen penge at leve for." (Y:111-112)

Alle fem kvinder giver altså udtryk for en modstand mod at deltage i projektet, som begrundes i de problemer, de har udover ledighed. Jeg tolker det således, at kvinderne som udgangspunkt oplever, at de først skal have afhjulpnet disse problemer, inden de kan deltage i projektet og efterfølgende indtræde på arbejdsmarkedet. Pointen med projektet er dog netop at starte med at indplacere kvinderne på arbejdsmarkedet for derefter sideløbende at afhjælpe deres forskellige problematikker (jf. kapitel 3).

Denne uoverensstemmelse mellem kvindernes og jobcentrets syn på, hvordan kvinderne bedst hjælpes, er ikke i sig selv krænkende. Ifølge Høilund og Juul kan det imidlertid være krænkende, hvis kvinderne oplever, at de ikke anerkendes. De pointerer, at dette er tilfældet, hvis kvinderne oplever, at deres problemforståelse og perspektiver ikke tillægges betydning, og hvis retlige principper tilsidesættes (Høilund & Juul, 2005:42).

Hvis Mette Landbos udtalelse om, at kvinderne ikke kommer videre ved at tænke på deres helbredsmæssige situation og være hjemmegående husmødre, vendes på hovedet, vil det lyde sådan: Hvis kvinderne stoppede med at være husmødre og lod være med at tænke på deres sygdomme, vil de kunne komme videre. På denne måde kan hendes udtalelse tolkes sådan, at hun anser kvinderne for at have et reelt valg mellem at være hjemmegående eller udearbejdende, at tænke på deres sygdom eller ej. Kvinderne har altså truffet en beslutning om ikke at komme ud på arbejdsmarkedet. Dette indikerer, at kvindernes vilje til at arbejde og dermed deres indre rådighed betvivles.

Som det fremgår af de to foregående delanalyser, tilkendegiver kvinderne dog, at de gerne *ville* arbejde, men at de har så omfattende barrierer, at de ikke oplever, at de *kan* indtræde på arbejdsmarkedet. Motivationen for at arbejde er for nogle at undslippe systemet, mens andre altid har haft et ønske og en forventning om at komme i arbejde, men de oplever alle, at deres sociale og helbredsmæssige situation og/eller deres manglende erhvervs erfaringer

forhindrer det. Kvinderne anser altså deres massive barrierer som årsag til deres position uden for arbejdsmarkedet. Det kan opfattes som krænkende for kvinderne, hvis de mødes med den opfattelse, at de ikke har viljen til at arbejde, når de selv føler, at de ikke kan. Hina udtaler således:

"Man kan sige, at nogle problemer kommer senere, og nogle er med fra fødslen. Altså man bestemmer ikke selv, hvilken sygdom man har. Man kan jo kun gøre det, man kan. Hvis man kunne klare fuldtidsarbejde, så ville man jo gøre det, ellers kan man ikke." (H:389-391)

Hun giver her udtryk for, at sygdomme ikke er noget, man selv har indflydelse på, og at man kun kan arbejde i det omfang, det er muligt ud fra ens helbredsmæssige situation. Jeg forstår det således, at hun ikke mener, at det er hendes eget valg at stå uden for arbejdsmarkedet. På denne måde viser hun modstand mod forestillingen om, at kvinderne har et reelt valg mellem at være udearbejdende eller ej, hvis de blot undlod at tænke på deres sygdomme.

Zahwa beskriver ligeledes:

"Der var én, der underviste os i starten. Hun begyndte at snakke om skat og reglerne, og så sagde hun, at fordi hun arbejdede og betalte skat, så mente hun, at hun betalte af sin lomme til dem, der var til stede. Som om vi selv havde valgt det. Det påvirkede mig. (...) Det kan misforstås, og man tager det personligt" (Z:144-146 + 148)

Zahwa beskriver her, hvordan en underviser har påpeget, at hendes skattekroner går til at finansiere kvindernes kontanthjælp. Jeg forstår det sådan, at Zahwa bliver stødt over det, da hun tolker det som en anklage, og at kvinderne blot kunne arbejde, hvis de ville. Hun føler dog ikke, at hun modtager kontanthjælp efter eget valg, men fordi hun bliver nødsaget hertil pga. sine barrierer for arbejdsmarkedstilknytning. På analytisk niveau føler Zahwa sig dermed krænket, fordi hendes problemforståelse ikke tillægges betydning, og hun mødes med en grundlæggende mistillid ift. viljen til at arbejde.

Krænkelser

Krænkelser opstår som nævnt, når kvindernes problemforståelse og perspektiver ikke anerkendes. Ifølge Honneth er anerkendelse afgørende for menneskets identitet, idet man ikke kan udvikle et positivt selvforhold, hvis man miskendes for de positive egenskaber, som man tilskriver sig selv. Dvs. at det handler om at blive genkendt som den person, man selv mener at være (Høilund & Juul, 2005:30).

Jeg vil i dette afsnit se nærmere på kvindernes krænkelsoplevelser, da de går igen i deres oplevelser af beskæftigelsesindsatsen. Krænkelsoplevelserne finder både sted i forhold til samarbejdet med sagsbehandleren i jobcentret, i forbindelse med henvisning til projektet og ved sygemeldinger fra projektet.

Med inspiration fra Høilund og Juul vil jeg opdele kvindernes krænkelsoplevelser i krænkelser af den enkelte som etisk person og som juridisk person. Krænkelser som etisk person omhandler den enkeltes manglende "sociale synlighed" ved, at hendes version af sagen negligeres eller tilsidesættes. Krænkelser som juridisk person henviser til, at hun ikke får de rettigheder, som hun skulle have ifølge loven (ibid.:33ff).

Krænkelser som etisk person

Ramlea beskriver, hvordan hun i kontakten med sin sagsbehandler i jobcentret oplever, at hun ikke bliver set og hørt, som det unikke individ hun er. Hun har over for sagsbehandleren givet udtryk for, at hendes helbred og sociale situation som alenemor til fem børn, herunder en søn med infantil autisme, gør, at hun ikke magter at deltage i projektet. Hun udtaler:

"De siger, at alle folk er syge, men man skal ikke blande folk sammen. Alle er forskellige, fra person til person. De har alle forskellige problemer. Du må ikke blande mine problemer sammen med dem, de andre har. Det er ikke mine. Mine egne problemer er forskellige fra de andres.(...) Det er meget vigtigt, at hun accepterer de ting, jeg har." (R:316-319 og 359)

Jeg forstår ovenstående således, at Ramlea oplever, at der ikke bliver lyttet til hende, og at der ikke tages højde for hendes særlige sociale og helbredsmæssige situation. På denne måde oplever hun, at hun sættes i bås med de øvrige kursister på projektet.

Ydermere har Ramlea en oplevelse af, at hun ikke bliver taget seriøst, idet hun fornemmer, at hendes sagsbehandler tror, at hun slapper af derhjemme i stedet for at arbejde:

"Hun tror bare, at jeg sidder hjemme og tænder fjernsynet. Jeg kan ikke tænde det. Jeg læser kun avisen, efter jeg er kommet ind i bussen. Jeg har ikke tid til at se fjernsyn og slappe af." (R:839-840)

Det er ikke muligt at udlede, om sagsbehandleren ligefrem har sagt til Ramlea, at hun forestiller sig dette, eller om det er Ramleas tolkning af sagsbehandlerens udsagn. Uanset hvad føler Ramlea, at det bliver negligeret, at hun bruger al sin tid og overskud på sine fem børn, specielt sin søn med autisme, samt forskellige helbredsundersøgelser grundet egne

helbredsproblemer. Dette kommer også til udtryk i forbindelse med, at Ramlea beskriver, at hun er blevet sanktioneret, fordi hun ikke har fulgt de krav, der er blevet stillet hende:

"Sagsbehandleren, det er hende selv, der vælger, om hun vil stoppe kontanthjælpen. Det er hendes egen beslutning, ikke? Hvis hun skriver til jobsamtalen, eller hun siger, at jeg ikke kan det og det, så er det sådan. Men det er forskelligt, hvad hun skriver." (R:348-350)

Og senere:

"Hun kender mig ikke. Hvordan jeg oplever det. Hvordan jeg skal komme hjem. Hvordan jeg skal op hver morgen. Hun kender mig ikke. Hvordan kan hun så sige, at hun skal stoppe min kontanthjælp?" (R:355-357)

Ramlea giver her udtryk for, at hendes sagsbehandler sanktionerer hende for hendes manglende medvirken, selvom sagsbehandleren ikke kender til hendes problemer og derved ikke forstår, hvorfor hun ikke medvirker. Ramlea oplever sig derfor ikke set, som hun ser sig selv. Hun giver desuden udtryk for en vilkårlighed i de skøn, sagsbehandleren foretager, idet hun siger "det er forskelligt, hvad hun skriver". Desuden lægger hun vægt på, at det er sagsbehandlerens egen beslutning at sanktionere. Jeg tolker det således, at Ramlea oplever det som yderligere krænkende, at hun ikke oplever beslutningen som retfærdig, men som sagsbehandlerens egen, vilkårlige beslutning. Dette kan også ses som en retlig krænkelse, som jeg vil vende tilbage til nedenfor.

Sagsbehandlerens mulighed for at foretage et skøn i Ramleas sag kan forstås ud fra de særlige regler om sanktioner for kontanthjælpsmodtagere med problemer ud over ledighed. Sagsbehandleren skal foretage en skønsmæssig vurdering af, hvorvidt der er grundlag for at undlade en sanktion, hvis der vurderes at være en rimelig grund til forseelsen (jf. Lov om Aktiv Socialpolitik). Desuden skal sagsbehandleren vurdere, om sanktionen vil fremme rådigheden hos kontanthjælpsmodtageren. Denne vurdering kan være vanskelig for sagsbehandleren at foretage, bl.a. fordi der er forskellige opfattelser af, hvordan rådigheden fremmes, og hvad der anses som "en rimelig grund". På denne måde kommer sagsbehandlerens personlige holdninger samt det enkelte jobcenters (skrevne eller uskrevne) retningslinjer til at påvirke hendes eller hans skøn.

Det, at sagsbehandlere har store beføjelser til at foretage skøn, kan endvidere forstås ud fra Lipskys teori om frontlinjebureaukraters magt og indflydelse, når vedtagne lovgivninger skal overføres til praksis. Lipsky påpeger således, at frontlinjebureaukrater har mulighed for høj

grad af skøn, fordi deres arbejdsområde er så komplekst, at der ikke kan lovgives om alle facetter af det. Desuden er der politisk et ønske om, at frontlinjemedarbejderne skal kunne tage højde for den enkeltes særlige omstændigheder og være fleksible i håndteringen heraf (Lipsky, 2010:15). Lipsky hævder dermed, at den enkelte frontlinjemedarbejders store beføjelser til at foretage skøn er uundgåelig (ibid.:16).

Yasmin kommer også med udtalelser, der vidner om, at hun oplever krænkelse som etisk person. Hun har som tidligere nævnt meget begrænsede danskundskaber, men undervisningen på projektet foregår udelukkende på dansk. Hun gentager flere gange i løbet af interviewet, at hun blot er fysisk til stede under undervisningen, men at hun slet ikke forstår, hvad der bliver sagt. Hun har derfor udtrykt ønske om at modtage mere danskundervisning sideløbende med projektet:

"Altså jeg undrer mig over, at man siger, at man bliver hjulpet i det her land, men når man snakker med nogen, og man siger noget... Når jeg fx har bedt om, at jeg skulle være tre dage i skole til danskundervisning og en dag i projektet... Der er jo ingen, der lytter. Der er ingen, der gør noget." (Y:81-84)

Jeg forstår ovenstående sådan, at Yasmin har en oplevelse af ikke at blive hørt, selvom hun har givet udtryk for, at yderligere danskundervisning er en forudsætning for, at hun vil kunne få et udbytte af at deltage i projektet.

Det, at et væsentligt element i projektet er, at kursister med mangelfulde danskundskaber skal lære dansk under praktikken eller i den arbejdsmarkedsrettede danskundervisning, som det foregår i Integrationsnet (jf. kapitel 3), lader ikke til at være formidlet til Yasmin. Hvis det er, er hun i hvert fald uenig i, at det er realistisk i hendes tilfælde, hvorfor hun stiller sig uforstående overfor, at hun skal deltage i projektet. Hun kommer således til at føle sig krænket, fordi hun ikke føler sig hørt.

Asyah beskriver endvidere, hvordan hun oplever, at sagsbehandler og virksomhedskonsulent sætter spørgsmålstegn ved hendes sygemeldinger. Hun fortæller:

"... hvis man er syg, så skal man jo ringe ind og fortælle, at man er syg. Og de ved jo, at man ER syg og går til læge og sådan noget, men så siger de stadigvæk; "Hvorfor er du så meget syg?" (A: 162-164)

Og videre:

"I: Altså de forstår ikke, at I er syge?"

A: Jo, jeg tror godt, at de ved det. De forstår det godt. Måske er det bare fordi, at de gerne vil irritere folk. Altså når vi bliver sendt af sted, så har de alle oplysningerne. De har også numre på vores læger og sådan noget, ikke? Og altså [virksomhedskonsulenten] ved jo for eksempel godt, at jeg har problemer med min ryg, og at jeg går til ryglæge. Og så har jeg problemer med min allergi, og der går jeg til en anden læge, og så har jeg noget med min hals, og så går jeg til forskellige læger, ikke?" (A:180-186)

Jeg tolker det sådan, at Asyah oplever, at hun bliver mødt med mistænkeliggørelse ift. sin sygdom, selvom sagsbehandler og virksomhedskonsulent er klar over, at hun er syg, og at de har den lægelige dokumentation i hendes sag. På den måde føler hun sig ikke set, sådan som hun ser sig selv, nemlig som en kvinde med mange helbredsmæssige barrierer, som gør, at hun i øjeblikket ikke kan indtræde på arbejdsmarkedet. Hun føler ligefrem, at det kan være for at genere hende, at de ikke tillægger hendes problemforståelse betydning.

Krænkelser som juridisk person

Krænkelser som juridisk person henviser som nævnt til, at kvinderne ikke får de rettigheder, som de skulle have ifølge loven (Høilund & Juul, 2005:33). I min undersøgelse finder jeg primært, at det er de forvaltningsretlige regler, der opleves som krænkede.

Ifølge retssikkerhedslovens § 4 skal kommunerne tilrettelægge deres arbejds gange på en måde, der gør det muligt for borgeren at medvirke i egen sag (Retssikkerhedsloven, 2015). Borgerens medindflydelse skal sikres gennem en god dialog og en åben og gennemsigelig beslutningsproces. Juul pointerer, at anerkendelsestankgangen således er forankret i retssikkerhedsloven (Juul, 2010:344).

Kvinderne oplever dog typisk ikke, at de inddrages i og har medindflydelse på deres sag, eller at der har været en gennemsigtighed i forhold til visitationen til projektet.

Flere af kvinderne beskriver således, at de ikke kender til begrundelsen for, at de blev visiteret til projektet. De fortæller, at de blev indkaldt til et informationsmøde hos Integrationsnet sammen med deres kommende hold på projektet, og at de her fik besked om, at de skulle deltage i projektet. Yasmin udtaler:

"I: Ved du, hvorfor du skulle være med i projektet?"

Y: Jamen, de har ikke sagt noget. De har sendt et brev "Du skal deltage. Du skal være med". Nu sidder jeg sammen med den gruppe. Jeg forstår intet af... Jeg aner intet af, hvad de snakker om, eller hvad de laver." (Yasmin 76-78)

Som det fremgår af Yasmins udtalelse, har hun ikke fået en individuel begrundelse for, at hun er blevet henvist til projektet. Mit interview med hende fandt sted et par måneder efter, at hun startede på projektet, og hun giver her fortsat udtryk for, at hun ikke forstår, hvorfor hun skal deltage.

Hina har samme oplevelse af, at begrundelsen for henvisningen er uklar:

"Jeg fik faktisk pludselig det her brev, efter jeg har været syg hele sidste år. Og jeg var ikke sådan helt forberedt på, at jeg skulle starte op, fordi jeg havde snakket med dem [i jobcenteret] om, at fordi jeg havde været syg, ville de ikke sende mig nogen steder hen sådan lige med det samme. Men så fik jeg det her brev pludselig alligevel. (...) Da jeg fik brevet, så tænkte jeg, at det var jobcenteret, der havde indkaldt mig. Jeg havde ikke fået mine børn til at læse det. Så tog jeg til jobcenteret, så sagde de "Nej, du skal ikke møde op her, det er derovre", her [i Integrationsnet]. Så kom jeg herover, og de havde samlet en stor gruppe, og der var også tolk med. Og de sagde, at jeg skulle starte her." (H:50-55 og 57-60)

Jeg forstår ovenstående således, at Hina ikke oplever, at hun har fået forklaret af sin sagsbehandler, hvorfor hun skulle deltage i projektet, eller hvorfor hun ikke længere var fritaget fra aktivering. Hina har ikke været klar over, at der nu skulle stilles krav til hende om at deltage i projektet, og hun har desuden ikke kunnet forstå det tilsendte brev. Dette giver et billede af, at beslutningen om, at Hina skulle deltage i projektet, ikke er blevet formidlet tydeligt til hende, og at hun ikke kender begrundelsen herfor.

Asyah oplever desuden, at hun ikke bliver inddraget i sin sag. I forbindelse med at vi taler om, at hun hellere ville i ordinært arbejde end praktik, hvis hun kunne klare det, siger hun, at hvis man er i praktik:

"så skal man bare arbejde gratis, ikke? Fordi det er kommunen, der ligesom sætter én et eller andet sted hen. De bestemmer over én, og det er ligesom, man har ikke nogen rettigheder, eller hvad skal man sige. Man bliver bare sat til nogle ting..." (A:387-390)

Jeg tolker det således, at Asyah oplever, at kommunen henviste hende til projektet uden at inddrage hende, og at hun sendes i praktik uden at have indflydelse på, hvor hun gerne vil hen, eller hvad hun gerne vil beskæftige sig med. På den måde oplever hun, at kommunen bestemmer over hende uden at give hende medindflydelse. På analytisk niveau kan man sige,

---

at hun ikke får de rettigheder, som hun skulle være sikret gennem retssikkerhedsloven, og at hun således bliver krænket som juridisk person.

Ovenstående viser, at kvinderne oplever sig krænkede i både etisk og juridisk forstand. Høilund og Juul fremhæver, at borgere ofte føler sig krænkede i mødet med sagsbehandleren, da borgeren ikke bliver genkendt som den person, som vedkommende selv mener at være (Høilund & Juul, 2005:30). De pointerer, at borgeren bliver usynlig i social betydning, idet sagsbehandleren af "*misforstået god vilje på forhånd mener at vide, hvem borgeren er, og hvad der er godt for ham eller hende*" (ibid.). Ovenstående krænkelsoplevelser viser, at kvinderne ikke blev inddraget i visitationen til projektet, da jobcentret mente at vide, at det er "det bedste for dem". Ud fra Mette Landbos udtalelse tyder det endvidere på, at de i jobcentret mener at vide, hvem kvinderne er - nemlig kvinder der har valgt at være hjemmegående og fokusere på deres sygdomme fremfor at arbejde. Hermed bliver kvinderne usynlige i social betydning.

Anerkendelse handler ikke om, at jobcentret skal anerkende alt, hvad kvinderne ønsker sig, men at de indgår i en reel samtale med kvinderne og hører deres perspektiver.

Jeg mener dog ikke, at "ansvaret" for de utilsigtede krænkelser af kvinderne alene kan pålægges sagsbehandlerne eller jobcentret. Det udspringer i høj grad af den lovgivning, der er på beskæftigelsesområdet, og som de i jobcentret er forpligtet til at følge. Lovgivningen fremhæver, at sagsbehandlerne skal have fokus på kvindernes ressourcer og deres beskæftigelsesmuligheder, også selvom de har omfattende problemer ud over ledighed. Dette vanskeliggør, at sagsbehandlerne samtidig følger retssikkerhedsloven og dermed inddrager kvindernes eget perspektiv. Dette vil nemlig indebære, at kvindernes sociale og helbredsmæssige problemer tages alvorligt (Caswell & Markussen, 2011). Sagsbehandlerne står således over for to modsatrettede krav, som er vanskelige at vægte lige højt samtidigt (ibid.).

Juul påpeger, at der i praksis typisk sker det, at beskæftigelseslovgivning overruler retssikkerhedsloven. Han bygger denne antagelse på flere undersøgelser, der viser, at kommunerne følger beskæftigelseslovgivningen i meget høj grad, mens retssikkerhedsloven ofte ikke følges strikt (Juul, 2010:245-246). Dette kan bl.a. forstås ud fra den kontrol og styring (herunder de økonomiske incitamenter), som kommunerne er underlagt (ibid.:246).

Det særlige ved integrationspålægsprojektet er desuden, at kvinderne skal virksomhedsplaceres uanset deres barrierer, hvormed der fra STAR's side er foretaget en klar vægtning af kvindernes beskæftigelsespotentiale frem for inddragelsen af deres eget perspektiv. Kvindernes krænkelsoplevelser kan ses i lyset af denne vægtning.

Positive oplevelser

Udover krænkelsoplevelserne ovenfor giver flere af kvinderne udtryk for, at de også har haft positive oplevelser i forbindelse med deltagelsen i projektet. Det drejer sig primært om socialt samvær med de øvrige kursister/kolleger samt anerkendelse af deres indsats i praktikforløb. Derudover fremhæves samspillet med den enkelte virksomhedskonsulent som afgørende for udbyttet af forløbet.

Hina fortæller, at fordelene ved at deltage i projektet er det sociale samvær med andre mennesker, som hun oplever både under praktikforløb og til undervisningen i Integrationsnet. Hun siger:

"Jeg tænkte, at det også er fint nok, at jeg også kommer ud, fordi hvad skal jeg sidde og lave alene derhjemme?" (H:160-161)

Trods sine barrierer oplever Hina, at det giver mening at komme hjemmefra, da hun ellers ville sidde alene derhjemme. Dette kan forstås ud fra hendes begrænsede sociale netværk (jf. 2. delanalyse). Hun uddyber senere:

"Jeg kan godt lide at komme ud. At være sammen med andre mennesker og snakke med dem. Det er svært at se andre til hverdag. Jeg har ikke så mange veninder, så det er meget godt, at man kommer lidt ud et sted og er sammen med andre." (H:458-460)

Jeg tolker det sådan, at Hina værdsætter det sociale aspekt ved at deltage i projektet, da hun ellers er ensom og ikke snakker med andre i det daglige. På denne måde bryder deltagelsen i projektet med den sociale isolation, som Hina ellers oplevede.

Hina fortæller desuden om fordelene ved sin tidligere praktikplads:

"De var meget søde, og chefen sagde også, da jeg stoppede derfra, at jeg havde gjort det godt." (H:266-267)

Her tillægger Hina de gode sociale relationer til kollegerne samt ros fra sin tidligere chef betydning. Som tidligere nævnt anser hun sig selv som pligtopfyldende, hvorfor jeg tolker det

således, at hun oplever sig anerkendt i praktikken, når hun værdsættes som en god medarbejder. På denne måde bliver hun set, som hun ser sig selv.

Asyah pointerer ligeledes, at fordelene ved at være i praktik er de gode kolleger og anerkendelsen for hendes indsats:

"I: Var der noget godt ved at være der [i praktik], synes du?"

A: Altså medarbejderne var i hvert fald søde. Og når medarbejderne er søde, så har man også lyst til at være der." (A:416-418)

(...)

"A: Jeg fik også ros for mit arbejde.

I: Ja. Hvad betyder det for dig, at du fik ros?"

A: Meget, selvfølgelig. Hvis man arbejder hårdt, og man ikke får noget feedback, så..."

(A:420-422)

Zahwa fremhæver ligeledes det sociale samvær og anerkendelsen fra kolleger på praktikstedet som positive oplevelser for hende:

"Jeg er virkelig, virkelig taknemmelig for begge steder, jeg har været i praktik. Det har været rigtig gode mennesker, jeg har været omgivet af. Til min fødselsdag fik jeg også en blomsterbuket." (Z: 262-264)

Og senere:

"Det betyder rigtig meget. Det med at møde op på arbejdet, og at man kan med sine kolleger. I stedet for at der er en negativitet, og at man ikke kan med hinanden" (Z:285-286)

Kvinderne føler sig dermed set og anerkendt for det arbejde, de udfører under deres praktikforløb.

Zahwa fremhæver desuden, at fordelene ved at være i praktik er, at hun gør noget for sig selv:

"Jeg føler, at det er noget, jeg har gjort for mig selv. Også det at man kommer væk fra det, man er vant til. Da mine børn er blevet ældre, har de jo også deres egen fremtid, så nu skal jeg også se på min egen fremtid." (Z:227-229)

Zahwa giver her udtryk for, at hendes børn nu er blevet så store, at hun kan gøre noget for sig selv og tænke på sin egen fremtid. Jeg tolker det sådan, at hun ikke længere ser sig selv udelukkende som mor og husmor, men også som en kvinde med egne ønsker for sit liv. På denne måde kan rollen som (hus)moder varetages sideløbende med, at hun er tilknyttet arbejdsmarkedet. Hun beskriver, hvordan hun nu når det huslige arbejde, således:

Det ved jeg virkelig ikke. Fordi jeg føler, at jeg er glad, så føler jeg, at det hele er nemt." (Z:206)

Zahwa føler altså ikke, at det er vanskeligt at varetage det huslige arbejde, fordi hun er glad for at være i praktik. Jeg forstår det således, at hun har fået mere overskud, idet hun er blevet anerkendt som en dygtig medarbejder under sin praktik. På denne måde bliver det lettere for hende at håndtere det huslige arbejde, børn og praktik samtidigt.

Zahwa pointerer imidlertid, at det der virkelig fik hende til at ændre syn på at deltage i projektet var den gode relation, hun og hendes virksomhedskonsulent fik opbygget til hinanden. Hun fortæller:

"I starten kendte jeg jo ikke nogen, så jeg følte mig ikke helt tilpas. Men med tiden så motiverede det mig rigtig meget, at [virksomhedskonsulenten] ligesom fik trykket på de rigtige knapper og fik spurgt ind til de rigtige ting og fandt ud af, hvem jeg er som person." (Z:161-164)

Og videre:

"Det er også rigtig godt, når jeg kan føle, at der er nogen, der forstår, hvordan jeg har det. Så får jeg det lidt bedre. Og [virksomhedskonsulenten] er en af de personer, der forstår mig." (Z:462-463)

Zahwa giver her udtryk for, at efterhånden som hun og virksomhedskonsulenten lærer hinanden at kende, får hun en følelse af, at virksomhedskonsulenten forstår hende. Det at mødes med forståelse for, hvordan hun har det, gør, at hun får det lidt bedre. På analytisk niveau kan det forstås sådan, at Zahwa anerkendes som den person, hun er, idet hun mødes med forståelse og interesse fra virksomhedskonsulenten. Virksomhedskonsulenten formår at "trykke på de rigtige knapper" og spørge ind til "de rigtige ting", hvorved hun føler sig set som den, hun selv mener at være.

Eskelinen og Olesen finder i overensstemmelse hermed i deres undersøgelse, at kontakten mellem kontanthjælpsmodtagere og sagsbehandlere er afgørende for, hvordan indsatser kommer til at fungere. Indsatser er således ikke "*universelt givne, stabile størrelser, men de bliver til i en praksis, hvor såvel kontanthjælpsmodtagere som frontlinjemedarbejdere på forskellig måde er medkonstruktører af indsatserne*" (Eskelinen & Olesen, 2010:8). Indsatser er dermed relationelle og kontekstbundne. Den enkelte kvindes samspil med sin

virksomhedskonsulent kan altså have afgørende betydning for hendes oplevelser af forløbet og udbyttet heraf.

For en nærmere forståelse heraf finder jeg det relevant at inddrage Eskelinen og Olesens tre kategorier, der kendetegner kontanthjælpsmodtagernes kontakt og samspil med systemet ved hjælp af begrebet "*grad af agency*". *Grad af agency* henviser til kontanthjælpsmodtagernes deltagelse og handlerum, som kan spænde fra kontanthjælpsmodtagerne som aktive medspillere og modspillere, som værende uden indflydelse og som udvisende selvstændige initiativer og beslutninger. De tre kategorier er; *vekselvirkning*, *magteløshed* og *egen målbevidsthed* (ibid.:9).

Zahwas samspil med virksomhedskonsulenten kan betegnes som tilhørende kategorien *vekselvirkning*. Efter at hun har oplevet, at hun bliver anerkendt af sin virksomhedskonsulent, er hendes agency nemlig karakteriseret ved, at hun deltager aktivt i sit forløb, og at hun betoner egne mål og indsats som forhold, hun har indflydelse på (ibid.:44). Eksempelvis har hun nu overvejelser om, hvorvidt hun ønsker at tage kurser mhp. at komme til at arbejde med regnskab, eller om hun skal følge en anden vej, hvor hun vil have mere kontakt til andre mennesker (jf. 1. delanalyse) Hun indgår her i et konstruktivt samarbejde med sin virksomhedskonsulent om mulighederne for fremtiden. Desuden oplever hun opbakning til at deltage i sin praktik:

"Især nu hvor der er nogen, der har henvist mig, anbefalet mig, så fik jeg mere lyst til at gøre det"
(Z:191)

Zahwa beskriver altså, at det, at hun er blevet anbefalet til praktikstedet af sin virksomhedskonsulent, gør, at hun har fået mere lyst til at starte i praktik.

Som følge af det konstruktive samarbejde er Zahwa altså blevet motiveret til at deltage i projektet samt at indtræde på det ordinære arbejdsmarked i fremtiden. Hun er således gået fra at have stor modstand mod projektet til at være meget motiveret for at deltage i det. Dette er som tidligere nævnt netop et af sigterne med aktivlinjen, nemlig det holdningsændrende sigte. Zahwa møder stor anerkendelse for, at hun har gennemgået denne ændring, hvilket blandt andet ses ved, at hun bruges som rollemodel over for de øvrige kursister. Hun inddrages således i undervisningen hos Integrationsnet, hvor hun fortæller om sit forløb til inspiration for andre (jf. Beskrivelse af informanter). Denne anerkendelse kan forstås ud fra,

at hun har implementeret det "*rigtige*" værdigrundlag, idet hun nu er motiveret til at gøre "*det samfundsmæssigt og moralsk rigtige*", nemlig at forsørge sig selv (Carstens, 2005:35).

Zahwa er den eneste af de fem kvinder, der tilhører kategorien *vekselvirkning*. De øvrige fire kvinder tilhører derimod kategorien *magtesløshed*. Deres lave *grad af agency*, som kendetegner kontanthjælpsmodtagere i denne kategori, ses ved, at de betoner rammer og indsats, som noget de ikke har indflydelse på, og de oplever ringe muligheder for deltagelse i deres egen sag (ibid.:69). Krænkelserfaringerne overfor er tydelige eksempler på, at kvinderne ikke oplever, at de har indflydelse eller mulighed for at medvirke i deres sag. De oplever dermed ikke, at der er en konstruktivt samarbejde med deres sagsbehandler eller virksomhedskonsulent, hvilket hæmmer mulighederne for, at projektet opleves som menings- og virkningsfuldt.

Delkonklusion

Ovenstående delanalyse om kvindernes oplevelser af og reaktioner på den pålagte indsats viser, at alle fem kvinder til at starte med har modstand mod at deltage i projektet, og at de begrundet denne modstand med de problemer, de har udover ledighed. At kvinderne skal deltage i projektet uanset deres komplekse barrierer afspejler, at der fra jobcentrets side er mistanke om, at modstanden i virkeligheden drejer sig om kvindernes manglende vilje til at arbejde. Udgangspunktet er således her, at kvinderne kunne arbejde trods deres barrierer, hvis de blot havde viljen til det. Dette står i modsætning til kvindernes egen selvopfattelse. Problemet er imidlertid, at ikke alle kvinderne har en indre vilje til at arbejde, som det kræves i beskæftigelsessystemet i dag, men at viljen bl.a. er opstået på baggrund af det pres, de mødes med i systemet. Dette medfører, at kvinderne bliver mødt med en grundlæggende mistillid. Som følge heraf opstår krænkelseroplevelser, fordi kvinderne ikke føler sig anerkendt som dem, de er. Kvindernes oplevelser af deltagelse i projektet bærer derfor præg af, at de føler sig krænkede som etiske og juridiske personer.

Zahwa oplever imidlertid, at hun ses og anerkendes, som den hun er, af sin virksomhedskonsulent. Dette medfører, at deres samspil bliver en vekselvirkning, hvor hun har medindflydelse på sit forløb. Dette medfører, at hun bliver motiveret til at arbejde, og hun dermed implementerer det rigtige værdigrundlag, doxaet om arbejdets goder.

Ovenstående giver anledning til at antage, at det er afgørende for en vellykket beskæftigelsesindsats, at de aktivitetsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinder mødes med anerkendelse af deres perspektiver og problemforståelser. Hvis de føler sig krænkede, kan de reagere med modstand mod indsatsen, hvilket kan vanskeliggøre et konstruktivt udbytte.

Kapitel 6: Konklusion

Fokus for dette speciale er ikke-vestlige indvandrerkvinders syn på sig selv i forhold til arbejdsmarkedet samt på den indsats, de modtager. På baggrund af min forforståelse, som er baseret på både forskning og teoretiske begreber, har jeg undersøgt ovenstående ved hjælp af en kvalitativ interviewundersøgelse. Jeg har således gennemført fem semi-strukturerede interviews med aktivitetsparate, ikke-vestlige indvandrerkvinder, som deltager i integrationspålægsprojektet hos Integrationsnet. Jeg har valgt en empirinær tilgang, hvor empirien har været styrende for en stor andel af den teori, jeg har anvendt.

Første del af problemformuleringen, som omhandler kvindernes syn på sig selv i forhold til arbejdsmarkedet, blev belyst og besvaret i specialets første og anden delanalyse.

Første delanalyse viste, at kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv er påvirket af de sociale strukturer, de er opvokset under. Strukturernes, som indbefatter det kollektivistiske livssyn og husmoderlivsformen, har påvirket kvindernes mentale strukturer og sætter således rammerne for det rum (habitus), hvori deres arbejdsmarkedsperspektiv kan udfoldes. Kvindernes forventninger til arbejdsmarkedstilknytning samt deres forestillinger om, hvilke arbejdsopgaver de ville kunne varetage, såfremt de var jobparate, er dermed påvirket af deres habitus. Til at starte med underlægges kvinderne ikke nye sociale strukturer i Danmark, hvor de alle varetager rollen som husmoder, og deres habitus dermed bliver bekræftet. Først senere hen mødes de med krav og forventninger til arbejdsmarkedstilknytning fra kontanthjælpssystemet. For tre af kvinderne medfører disse nye sociale strukturer imidlertid ikke en egentlig ændring af deres habitus, men derimod en bevidsthed om, at det forventes af dem, at de påtager sig et lønarbejde. Dette ses bl.a. ved, at motivationen for at arbejde for disse kvinder består i at undslippe systemet, fordi de føler sig så pressede, at de hellere ville arbejde. Kun Zahwa og Ramlea, der er opvokset under sociale strukturer, hvor det var almindeligt for kvinder at arbejde, anser lønarbejde som et gode. Zahwa er motiveret for at arbejde, fordi hun derved oplever sig mere integreret i samfundet, mens det afgørende for Ramlea er, at et arbejde er meningsfuldt.

De øvrige kvinder har endvidere internaliseret doxaet om arbejdets goder i et sådant omfang, at de opfatter det som en selvfølge, at uddannelse og arbejde er det rette for deres børn.

Kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv bærer således præg af, at de alle ønsker at arbejde, mens baggrunden derfor varierer. Denne variation kan forstås ud fra kvindernes habitus, som særligt er påvirket af deres tidligere socialisering.

Anden delanalyse har fokus på kvindernes barrierer for arbejdsmarkedstilknytning og giver en forståelse for, hvorfor kvinderne ikke er i arbejde, selvom de udtrykker ønske herom. Analysen viser, at kvinderne har massive barrierer bestående af manglende landespecifik og almen human kapital i form af uddannelse, erhvervs erfaring og sprog. Dertil kommer en række helbredsbarrierer, sociale problemer samt sociale normer og forventninger fra deres stærke sociale netværk. Kvindernes beskrevne barrierer er i tråd med den forskning, der er på området, om årsagerne til ikke-vestlige indvandrerkvinders marginale position på arbejdsmarkedet. Min analyse viser dog, at flere af barriererne kan forstås ud fra de strukturelle forhold i Danmark, selvom de kommer til udtryk i form af kvindernes individuelle manglende human kapital og helbredsmæssige problemer.

Samlet set viser de to første delanalyser, at kvindernes syn på sig selv i forhold til arbejdsmarkedet bærer præg af, at de gerne ville arbejde, men at de pga. deres barrierer oplever, at de ikke kan. Dette gør sig også gældende for Zahwa, som ellers adskiller sig meget fra de øvrige kvinder, og som eksempelvis nu formår at anvende mental mestring af sin helbredsmæssige situation. Hun oplever dog, at hun mangler den landespecifikke humane kapital, hvilket udgør den primære barriere for selvforsørgelse for hende på nuværende tidspunkt.

Specialets tredje delanalyse har fokus på kvindernes oplevelser af og reaktioner på at blive pålagt deltagelse i projektet. Denne delanalyse viser, at alle kvinder til at starte med har modstand mod at deltage i projektet, og at de begrundet modstanden i de problemer, de har udover ledighed. I jobcenteret er udgangspunktet imidlertid, at kvinderne godt vil kunne arbejde på trods af deres barrierer, hvis de blot havde viljen til det. Dette står i modsætning til kvindernes egen selvopfattelse i forhold til arbejdsmarkedet som beskrevet ovenfor. Kvinderne oplever derfor ikke, at de bliver anerkendt som dem, de selv mener at være. En anerkendelse, som ifølge Honneth er afgørende for, at de kan opbygge et positivt selvforhold. Kvinderne føler sig således krænkede både som etiske og juridiske personer.

Krænkelseroplevelser opstår i forbindelse med, at kvinderne ikke oplever, at deres problemforståelse tillægges betydning, eller at de ses og anerkendes som kvinder, der gerne ville arbejde, hvis de kunne. De føler således, at systemet nærer mistillid til deres vilje til at arbejde. Desuden oplever de krænkelser i forbindelse med, at de ikke føler sig inddraget i deres sag, som de derfor heller ikke føler, at de har medbestemmelse i forhold til.

Zahwa oplever som den eneste, at hun mødes med anerkendelse af sin virksomhedskonsulent, hvilket medfører en markant ændring af hendes holdning til projektet og ønske om at indtræde på arbejdsmarkedet.

Idet fire af kvinderne oplever, at deres habitus og forståelse af egne barrierer ikke anerkendes, opnår de ikke en *Oplevelse Af Sammenhæng* i deres liv. Dermed bliver deltagelsen i projektet meningsløs for dem.

Zahwa oplever derimod, at hun mødes med anerkendelse af hende som person, hvormed hendes positive selvforhold opbygges og influerer på hendes mestring af eget helbred samt håndteringen af huslige opgaver i hverdagen. Hun oplever det dermed som muligt at indtræde på arbejdsmarkedet, hvormed hendes habitus bekræftes. På denne måde har hun en OAS i sit liv, som gør projektet og tilknytning til arbejdsmarkedet meningsfuldt.

Kvindernes modstand mod at deltage i projektet kan således forstås ud fra både deres eget arbejdsmarkedsperspektiv og oplevede barrierer, samt ud fra systemets mistillid og manglende anerkendelse af kvindernes virkelighedsopfattelse.

Som nævnt i metodeafsnittet kan jeg ikke ud fra min kvalitative undersøgelse generalisere i statistisk forstand. Jeg mener dog, at flere af pointerne ovenfor kan generaliseres analytisk, dvs. at de kan være vejledende i forhold til, hvad der kan ske i andre lignende beskæftigelsesprojekter.

For det første sandsynliggør min analyse, at ikke-vestlige indvandrerkvinders livssyn og livsformer har betydning for deres arbejdsmarkedsperspektiv, og at disse ikke er let foranderlige, særligt ikke hvis de er blevet bekræftet efter ankomsten til Danmark. Derudover vil ikke-vestlige indvandrerkvinder formodentligt også i andre lignende projekter føle sig krænkede, såfremt deres syn på sig selv i forhold til arbejdsmarkedet ikke anerkendes. Også i andre tilfælde ville dette kunne føre til en modstand mod at deltage i indsatsen, som kan

vanskeliggøre, at kvinderne får et udbyttet heraf. Dette giver anledning til at fremhæve vigtigheden af retssikkerhedslovens sikring af borgerens medvirken og medindflydelse.

Kapitel 7: Vurdering af analysens fund

I dette kapitel vil jeg se nærmere på kvaliteten af analysens fund. Først vil jeg tage udgangspunkt i analysens validitet (gyldighed) og reliabilitet (pålidelighed), hvorefter jeg vil diskutere betydningen af de teoretiske og metodiske valg, jeg har truffet i forbindelse med undersøgelsen.

Inden for den positivistiske videnskabstradition henviser validitet til, om man undersøger det, man ønsker at undersøge, mens reliabilitet omhandler, om man har undersøgt det præcist og ensartet, så andre forskere ville nå frem til samme resultat. Undersøgelsens kvalitet bliver således et spørgsmål om overensstemmelse mellem virkeligheden og den viden, der produceres om den (Juul & Pedersen, 2012:426).

Med specialets hermeneutiske udgangspunkt søger jeg imidlertid ikke en sand viden om virkeligheden, men derimod at belyse mine informanternes *syn* på sig selv i forhold til arbejdsmarkedet og deres *oplevelser* af den påtvungne indsats. Udgangspunktet er således ikke, at der findes én sand viden, som jeg skal finde igennem min undersøgelse, men derimod at der kan være en mangfoldighed af fortolkninger af informanternes udtalelser. Det er dermed afgørende at argumentere for de valg, der træffes, og det endelige validitetskriterium bliver dermed styrken i argumentationen som helhed (Juul, 2012:128).

Jeg har i forlængelse heraf bestræbt mig på at forklare og argumentere for det, jeg gør i min undersøgelse, både i metodeafsnittet og i fortolkningerne i analysen. Jeg har desuden løbende underbygget mine fortolkninger med inddragelse af anden forskning og teoretiske begreber for derved at sandsynliggøre, at fortolkningerne er plausible.

Med en hermeneutisk tilgang, hvor jeg fortolker informanternes oplevelser, kan reliabiliteten i gængs forstand ikke sikres, da forskellige forskere vil fortolke forskelligt afhængigt af forforståelse og forudsætninger. Andre forskere vil således kunne nå frem til andre resultater end mig. Jeg har imidlertid redegjort for mine forskningsbaserede og teoretiske forforståelser (jf. kapitel 2) for dermed at leve op til kravet om gennemsigtighed. Reliabiliteten i min undersøgelse handler nemlig om gennemsigtighed fremfor reproducerbarhed (ibid.:131).

For at sikre specialets pålidelighed har jeg desuden i metodeafsnittet gjort mig overvejelser om, hvorvidt min rolle som interviewer samt rammerne for afholdelsen af interviewene har haft betydning for de svar, informanterne gav. Der er som nævnt en risiko for, at informanterne svarede det, de forventede, at jeg gerne ville høre. Jeg har dog ved hjælp af den

hermeneutiske fortolkende tilgang søgt at komme "bag om" disse udtalelser, når de kan have været til stede.

På baggrund af ovenstående vurderer jeg, at undersøgelsens validitet og reliabilitet umiddelbart er høj, da jeg argumenterer for mine valg og fortolkninger igennem hele specialet, og gennemsigtigheden dermed er stor.

Jeg vil nu se nærmere på nogle af de teoretiske og metodiske valg, som jeg har truffet, og som har betydning for de fund, analysen giver anledning til. Valget af teori er således afgørende for, hvordan jeg anskuer informanternes udsagn. For det første har det haft betydning for undersøgelsen, at jeg har valgt en empirinær tilgang, hvor hovedparten af min teori er valgt på baggrund af mine empiriske fund. Jeg har således ikke søgt bestemte fund, som kunne be- eller afkræfte mit teoretiske udgangspunkt. Derimod har empirien været styrende for, hvilken teori jeg har fundet relevant. Når det er sagt, betyder det ikke, at jeg ikke kunne have valgt anden teori, som informanternes udsagn også kunne forstås ud fra. Eksempelvis betyder mit valg om at forstå kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv ud fra Bourdieus habitus-begreb, at jeg fokuserer på strukturernes påvirkning af kvindernes handlerum. Dette indebærer et fravalg af en mere aktørorienteret retning med fokus på subjekters intentioner og handlingspotentialer. Desuden havde jeg på forhånd en teoretisk forforståelse om det kollektivistiske livssyn og livsformer, som gør, at jeg kan have tillagt disse faktorer for stor betydning for kvindernes arbejdsmarkedsperspektiv. Da jeg under mine interviews søgte at være så åben og "naiv" som muligt, mener jeg dog ikke selv, at dette var tilfældet.

Valget af specialets metodiske tilgang med anvendelsen af kvalitative interviews har ligeledes betydning for mine fund. Jeg har dermed udelukkende fokuseret på kvindernes fortællinger om deres oplevelser. Ved at anvende eksempelvis et casestudie som metode ville jeg kunne have haft adgang til observationer af kvinderne til undervisningen hos Integrationsnet eller i forbindelse med samtaler med sagsbehandlere eller virksomhedskonsulenter. Dette kunne sandsynligvist have bidraget med nuanceringer af specialets fund.

Kapitel 8: Perspektivering

I dette sidste kapitel vil jeg diskutere, hvordan intentionen med integrationspålægsprojektet kan forstås ud fra begreberne inklusion/integration.

På trods af pålæggets ensidige formål om at få flere ikke-vestlige indvandrere i arbejde anvendes ordet "integration" i projektets navn. Dette kan ses i lyset af den politiske diskurs om, at arbejdsmarkedstilknytning er lig integration (Emerek, 2003:4). "Arbejdsplæg" havde måske været mere dækkende. Spørgsmålet er imidlertid, om pålægget om arbejde kan føre til integration af ikke-vestlige indvandrere i samfundet.

Kristensen m.fl. påpeger, at begreberne "social integration og "social inklusion" ofte blandes sammen. De pointerer, at social inklusion betyder at bekæmpe eller fjerne barrierer for ekskluderede, mens social integration handler om tilhørsforhold: en indre følelse af at være en del af samfundet (Kristensen m.fl., 2007:5). Man kan således godt være inkluderet uden at være integreret, men man kan ikke være integreret uden at være inkluderet (ibid.:1).

Ud fra denne forståelse af begreberne søges kvinderne inkluderet på arbejdsmarkedet i forbindelse med deltagelse i projektet. Det vil sige, at barrierer forsøges fjernet, så det bliver muligt for kvinderne at arbejde, hvorefter håbet er, at de føler sig integrerede i samfundet. Det handler dog i høj grad om, at kvindernes skal hjælpes til at fjerne individuelle barrierer, mens der er meget lidt fokus på at nedlægge barrierer i det danske system. Fx er der i projektet ikke fokus på at skabe rammer for et mere rummeligt arbejdsmarked eller en mere lige adgang til sundhedssystemet.

Projektet skaber dog en inklusionsmulighed på arbejdsmarkedet, som er afgørende for, at kvinderne kan føle sig integrerede. Uden inklusion ingen integration.

Det er imidlertid vanskeligt at forestille sig, at kvinderne opnår en følelse af sammenhørighed (integration), når deres habitus og problemforståelse ikke ses og anerkendes. Flere af kvinderne har aldrig haft en forventning om at arbejde, og de har desuden alle så massive barrierer ift. arbejdsmarkedet, at de ikke føler, at de kan arbejde. Med deltagelse i projektet forventes de at ændre sig, så de kan komme ud på arbejdsmarkedet. Det er dog meget tvivlsomt, om kvinderne kan påtvinges et tilhørsforhold ved, at barriererne for tilknytningen til arbejdsmarkedet nedbrydes. Kvinderne kan godt være tilknyttet arbejdsmarkedet uden at opnå denne sammenhørighedsfølelse. Dette gælder særligt, hvis de primært ansættes i usikre

stillinger i periferien af et segregeret arbejdsmarkedet (jf. Ejrnæs). De kan altså inkluderes uden at føle sig integrerede.

Ovenstående giver anledning til en vis skepsis i forhold til at antage, at ikke-vestlige indvandrere nødvendigvis vil føle sig bedre integrerede i det danske samfund, når de stilles over for et arbejdspålæg. De skal anerkendes, som dem de er, for at kunne opnå en indre følelse af at høre til i samfundet.

En måde at anerkende kvinderne på kunne eksempelvis være, at de i højere grad gives mulighed for en kombination af danskundervisning og deltagelse i projektet, som flere af dem udtrykker ønske om. Der kunne desuden i højere grad tages hensyn til de ønsker og drømme, som kvinderne har til arbejdsfunktioner på sigt. Endelig kunne kvinderne inkluderes på andre delområder end arbejdsmarkedet for derved at øge sandsynligheden for, at de med tiden kommer til at føle sig integrerede i samfundet.

Litteraturliste

Albrekt Larsen, C. (2009). Manglende information, netværk og selektion - et overordnet perspektiv. I C. Albrekt Larsen, & J. J. Pedersen, *Ledighedsparadokset. Information, netværk og selektion på arbejdsmarkedet* (s. 19-38). Frydenlund.

Andersen, H. L. (2012). *Forklarende analyse af ikke-vestlige indvandreres arbejdsmarkedstilknøytning*. København: KORA: Det Nationale Institut for Kommuner og Regioners Analyse og Forskning.

Antoft, R., & Salomonsen, H. H. (2007). Det kvalitative casestudium. I R. Antoft, M. H. Jacobsen, A. Jørgensen, & S. Kristiansen, *Håndværk og Horisonter - tradition og nytænkning i kvalitativ metode* (s. 29-57). Syddansk Universitetsforlag.

Antonovsky, A. (2000). Begrebet "oplevelse af sammenhæng". I A. Antonovsky, *Helbredets mysterium. At tåle stress og forblive rask* (s. 33-46). København: Hans Reitzels Forlag.

Arcel, L. T. (1988). Livsform og individopfattelse. *Psyke og Logos* (9), s. 128-140.

Arendt, J. N. (19. februar 2015). Kora: Hurtigere er ikke altid bedre. *Altinget.dk*.

Bauman, Z. (2002). Formålet med at arbejde: at skabe arbejdetikken. I Z. Bauman, *Arbejde, forbrugisme og de nye fattige* (s. 15-40). København: Hans Reitzels Forlag.

Beskæftigelsesministeriet (2002). *Aftale om "Flere i arbejde"*. Beskæftigelsesministeriet.

Beskæftigelsesministeriet (2013). *Aftale om en reform af kontanthjælpssystemet - flere i uddannelse og job*. Beskæftigelsesministeriet.

Beskæftigelsesministeriet (2013b). *Hvad er ressourceforløb?* Hentet d. 11. 01.16 fra <http://bm.dk/da/Beskaeftigelsesomraadet/Flere%20i%20arbejde/Ressourceforloeb/Hvad%20er%20ressourceforloeb.aspx>.

Beskæftigelsesministeriet (2014). <http://bm.dk/da/Aktuelt/Nyheder/Arkiv/2014/07/Danske-og-svenske-kvinder-arbejder-mest-i-EU.aspx>. Hentet d. 29.10.15 fra www.bm.dk.

Blauenfeldt, M., & Priskorn, S. (2013). Traumer og beskæftigelse. I G. Svendsen, *Traumatiserede flygtninge og socialt arbejde* (s. 97-120). 2. udgave. Hans Rietzels Forlag.

Bourdieu, P. (1997). Den statslige konstruktion af folks måder at tænke på. I P. Bourdieu, *Af praktiske grunde* (s. 123-131). København: Hans Reitzels Forlag.

Bourdieu, P. (2007). Strukturer, habitus, praksisser. I P. Bourdieu, *Den praktiske sans* (s. 91-109). København: Hans Reitzels Forlag.

Bredgaard, T., Jørgensen, H., Madsen, P. K., & Rasmussen, S. (2011). *Dansk Arbejdsmarkedspolitik*. København: Jurist - og Økonomiforbundets Forlag.

- Carstens, A. (2005). "Motivation" i visitationssamtaler på aktiveringsområdet. I M. Järvinen, J. Elm Larsen, & N. Mortensen, *Det magtfulde møde mellem system og klient* (s. 28-57). Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Caswell, D., & Markussen, A. M. (2011). *Udsatte ledige er klemte i beskæftigelsessystemet*. Hentet d. 07.01.16 fra: [//www.kora.dk/udgivelser/udgivelse/i7012/Udsatte-ledige-er-klemte-i-beskaeftigelsessystemet](http://www.kora.dk/udgivelser/udgivelse/i7012/Udsatte-ledige-er-klemte-i-beskaeftigelsessystemet).
- Caswell, D., Eskelinen, L., & Hansen, S. L. (2002). *Langtidslediges erfaringer med Arbejdsformidlingen og aktivering*. København: AKF.
- Caswell, D., Lindegaard Andersen, H., Høybye-Mortensen, M., Markussen, A., & Lundfos Thuesen, S. (2011). *Når kassen smækkes i. Analyser af økonomiske sanktioner over for kontanthjælpsmodtagere*. København: AKF, Anvendt KommunalForskning.
- Center for Jobindsats (2014). *Ansøgningsskema - Finanslovens konto 17.46.67.30. Forsøg med integrationsoplæg*.
- Center for Jobindsats (2015). *Status på Integrationsoplægprojektet*.
- Danmarks Statistik (2013). <http://www.dst.dk/da/statistik/NytHtml?cid=19187>. Hentet d. 29.10.15 fra www.danmarksstatistik.dk.
- Danmarks Statistik (2014). *Indvandrere i Danmark 2014*.
- Dyhr, L. (2000). Etniske minoriteter. I N. Michelsen, B. Toftgaard Jensen, C. Vinther Nielsen, & M. Schroll, *Klinisk socialmedicin* (s. 207-215). Munksgaard.
- Ejrnæs, A. (2008b). Human kapital versus netværksteori. I A. Ejrnæs, *Integration eller isolation? Etniske minoriteter på arbejdsmarkedet* (s. 51-74). Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Ejrnæs, A. (2008a). Indledning. I A. Ejrnæs, *Integration eller isolation? Etniske minoriteter på arbejdsmarkedet* (s. 9-28). Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Ejrnæs, M. (2004). Socialt netværk. I M. Ejrnæs, J. Guldager, F. Hansen, H. Hansen, C. Jørgensen, & F. Kruse, *Sociologi og socialt arbejde* (s. 209-228). Frederiksberg: Danmark Forvaltningshøjskoles Forlag.
- Elm Larsen, J., & Hornemann Møller, I. (2004). Marginalisering som det største socialpolitiske problem. Aktivering som et socialpolitisk svar. I I. H. Jørgen Elm Larsen (Red.), *Socialpolitik* (s. 15-33). Hans Reitzels Forlag.
- Emerek, R. (2003). *Integration - eller inklusion? Den danske diskussion om integration*. Aalborg Universitet: AMID Working Paper Series 31/2003.
- Eskelinen, L., & Olesen, S. P. (2010). *Beskæftigelsesindsatsen og dens virkninger set fra kontanthjælpsmodtagernes perspektiv*. AKF, Anvendt KommunalForskning.

- Eskelinen, L., Olesen, S., & Hansen, C. (2012). *Litteraturreview ifm. BeskæftigelsesIndikatorProjektet*. Væksthuset.
- Galal, L. P., & Galal, E. (1999). *Goddag mand - økseskaft. Samtale gennem tolk*. København: Mellempøkeligt Samvirke.
- Goul Andersen, J. (2003). Arbejdsløshedens årsager og konsekvenser: Perspektiver og analysebehov. I J. Goul Andersen, C. Albrekt Larsen, & J. B. Jensen, *Marginalisering og velfærdspolitik. Arbejdsløshed, jobchancer og trivsel* (s. 13-41). København: Frydenlund.
- Goul Andersen, J. (2008). *Holdninger til uddannelse og arbejde blandt unge indvandrere, danskere og deres forældre*. Rockwool Fondens Forskningsenhed, Arbejdspapir 20. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Høilund, P., & Juul, S. (2005). *Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). Jeg, vi og de. I *Kulturer og organisationer. Overlevelse i en grænseoverskridende verden*. Handelshøjskolens forlag.
- Integrationsloven (1. juli 2015). *Bekendtgørelse af lov om en aktiv beskæftigelsesindsats*. Hentet d. 15. 09.15 fra <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=173094>.
- Integrationsnet.(2014). *Integrationsnets forløbsbeskrivelse til Integrationspålægsprojektet til Københavns Kommune*.
- Jacobsen, M. H., & Tonboe, J. (2004). Introduktion. I M. H. Jacobsen, & J. Tonboe, *Arbejdssamfundet* (s. 11-26). Hans Reitzels Forlag.
- Jakobsen, V. (2000). Marginalisering og integration - indvandrere på det danske arbejdsmarkedet 1980-1996. *Tidsskrift for ARBEJDSLIV*, 2 (2), s. 19-37.
- Järvinen, M. (2004). Pierre Bourdieu. I H. Andersen, & L. B. Kaspersen, *Klassisk og moderne samfundsteori* (s. 342-363). Hans Reitzels Forlag.
- Juul, S. (2012). Hermeneutik. I S. Juul, & K. B. Pedersen, *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori. En indføring* (s. 107-148). Hans Reitzels Forlag.
- Juul, S. (2010). Normpluralisme og retligt politiske moddiskurser. I S. Juul, *Solidaritet, anerkendelse, retfærdighed og god dømmekraft* (s. 342-346). København: Hans Reitzels Forlag.
- Juul, S., & Pedersen, K. B. (2012). Spørgsmålet om validitet og reliabilitet. I S. Juul, & K. B. Pedersen, *Samfundsvidenskabernes videnskabsteori. En indføring* (s. 426-429). Hans Reitzels Forlag.
- Kjersem, H. J. (26.11.14). *Indvandrermedicinsk Klinik, Hvidovre Hospital*. Hentet d. 04. 01.16 fra http://mesu.ku.dk/events/2014/specialhealthcareformigrants/Helge_Kjersem_MESU-Global_Health_26-11-14.pdf.

Kristensen, O. S., Oberman, M.-L., & Dolmer, A. (2007). *Notat om forskellen mellem social integration og social inklusion*. Psykologisk Institut, Aarhus Universitet.

Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *Interview - det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. Hans Rietzels Forlag.

Launsø, L., & Rieper, O. (2005). Forskningstyper. I *Forskning om og med mennesker. Forskningstyper og forskningsmetoder i samfundsforskning* (s. 22-30). Ny Nordisk Forlag Arnold Busck.

LG Insight (2004). *Kvinder fra tredjelande og deres arbejdsmarkedstilknytning på Fyn - Livs- og arbejdsstrategier*. Odense: LG Insight.

LG Insight (2005). *Interesser og holdninger til arbejde. Fokus på indvandrerkvinder og beskæftigelsesindsatsen*. LG Insight.

Lipsky, M. (2010). Street-Level Bureaucrats as Policy Makers. I M. Lipsky, *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services* (s. 13-25). Russell Sage Foundation Publications.

Lov om Aktiv Socialpolitik. (1. juli 2015). *Bekendtgørelse af Lov om aktiv socialpolitik*. Hentet 25.01.16 fra <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=173092>.

Lov om en aktiv beskæftigelsesindsats. (1. juli 2015). *Bekendtgørelse af lov om en aktiv beskæftigelsesindsats*. Hentet 15.09.15 fra <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=173094>.

Møller, S. S., & Rosdahl, A. (2006). *Indvandrere i job. Marginalisering og beskæftigelse blandt ikke-vestlige indvandrere og efterkommere*. København: Socialforskningsinstituttet.

Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2002). Kapitel 5: Bosætning og segregering. I *Integrationsforskning i Danmark 1980-2002* (s. 71-91). København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.

Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration (2007). *"Værdier og normer blandt udlændinge og danskere. Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark"*.

Olsen, H. (2003). Kvalitative analyser og kvalitetssikring. *Sociologisk forskning* (1), s. 68-103.

Rahbek Christensen, L. (1987). Husmor i lønmodtagerfamilien. I L. Rahbek Christensen, *Hver vores veje. Livsformer, familietyper og kvindeliv* (s. 61-86). Odense: Etnologisk Forum.

Retssikkerhedsloven (2015). *Bekendtgørelse af lov om retssikkerhed og administration på det sociale område*. Hentet d. 11.02.16 fra <https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=173199>.

Rosdahl, A. (2006). *Integration på arbejdsmarkedet af ikke-vestlige indvandrere og efterkommere. En analyse af chancen for at få vedvarende beskæftigelse blandt langvarige modtagere af kontanthjælp og introduktionsydelse*. Socialforskningsinstituttet.

Rugkåsa, M. (2009). Etniske minoritetskvinnens inntreden i arbeidslivet og konsekvenser for barn og familieliv. I K. Eide, N. A. Qureshi, M. Rugkåsa, & H. Vike, *Over profesjonelle barrierer. Et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og ung* (s. 129-147). Gyldendal Akademisk.

Schultz Jørgensen, P. (1999). Familieliv - i børnefamilien. I L. Dencik, & P. Schultz Jørgensen, *Børn og familie i det postmoderne samfund* (s. 108-131). København: Hans Reitzels Forlag.

Skipper, L. (2011). *Systematisk registerbaseret kortlægning af sundhedsproblemerne blandt de svageste kontanthjælpsmodtagere*. København: AKF, Anvendt KommunalForskning .

Skytte, M. (2016). Det kulturelle aspekt. I M. Skytte, *Etniske minoritetsfamilier og socialt arbejde* (s. 79-114). Hans Reitzels Forlag.

Sommerschild, H. (2000). Konstruktion af OAS. I B. Gjørnum, B. Grøholt, & H. Sommerschild, *Mestring som mulighed i mødet med børn, unge og forældre* (s. 59-60). København: Gyldendal.

Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering (2014a). *Forsøg med integrationspålæg*. Hentet d. 01.10.15 fra <http://star.dk/da/Om-STAR/Puljer/Forsoeg-med-integrationspaalaeg.aspx>.

Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering. (2014b). *Bilag 1: Uddybning af integrationspålæggets elementer*. Hentet fra www.star.dk.

Vejledning om 300 timers reglen (2008) Hentet d. 03.01.16 fra <http://www.ft.dk/samling/20072/almdel/amu/bilag/145/539342.pdf>

Bilag 1: Interviewguide

Briefing: Introduktion til mig selv og specialet. Fortælle om deres anonymitet samt spørge om tilladelse til optagelse af interviewet. Understrege, at jeg er interesseret i deres oplevelser, og at der ikke er rigtige eller forkerte svar - det er deres syn på projektet/deres situation, der interesserer mig. Understrege, at jeg ikke kan hjælpe dem eller gå ind i deres sag. Tidsramme på ca. 1 time.

Hovedspørgsmål	Støttespørgsmål
1. Indledende spørgsmål	
<p>Først har jeg lige nogle få baggrundsspørgsmål, så jeg ved lidt mere om dig, inden vi går i gang.</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Hvornår startede du på projektet i Integrationsnet?</i> <i>Er du i praktik lige nu?/har du været i praktik under forløbet?</i> <i>Hvis ikke praktik; hvorfor ikke, og hvad består dit forløb så i?</i> <p>Personlige oplysninger</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Hvor kommer du fra? (Storby/landet?)</i> <i>Hvordan er du kommet til DK? (flygtning/indvandrere/familiesammenført?)</i> <i>Hvor gammel er du?</i> <i>Hvor længe har du været i Danmark?</i> <i>Er du gift?</i> <i>Har du børn? Hvor gamle er dine børn?</i>	<ul style="list-style-type: none"> <i>Hvor er du i praktik?</i> <i>Hvor længe og i hvor mange timer pr. uge er du i praktik?</i> <i>Hvis enlig, er du fraskilt/enke?</i> <i>Hvis gift, er din ægtefælle i arbejde?</i>
2. Oplevelser af deltagelse i projektet	
<p>Jeg vil nu spørge ind til, hvordan du oplever, det er, at deltage i projektet hos</p>	

<p><i>arbejde/praktik og familieliv til at gå op i en højere enhed?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Vil du sige, at du er opdraget til at være hjemmegående eller udearbejdende?</i> <p>Arbejdsidentitet</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Da du var yngre, forestillede du dig så, at du skulle arbejde, når du blev voksen?</i> <i>Kunne du godt tænke dig at arbejde i fremtiden?</i> <i>Hvis ønske om arbejde; hvorfor?</i> <i>Hvad drømmer du om ift. arbejdsmarkedet?</i> 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Arbejder/arbejdede din mor/svigermor</i> <i>Hvad er håbet for dine børn – skal de arbejde?</i> <i>Hvor/med hvad tænker du, at du kunne arbejde?</i>
<p>4. Netværket</p>	
<ul style="list-style-type: none"> <i>Har du familie/venner i DK?</i> <p>Social kontrol</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Hvad sagde din familie/venner til, at du skulle starte i projektet?</i> <i>Hvis modstand/opbakning, hvorfor?</i> <i>Hvad siger de til det nu?</i> <i>Hvis ændring, hvad har ændret deres syn på det?</i> 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Er dit netværk i arbejde?</i> <i>Hvem i familien sagde hvad? (børn, forældre, søskende, svigerfamilie)</i> <i>Hvad ville det betyde for familien, at du var i arbejde?</i>
<p>5. Baggrundsspørgsmål</p>	
<p>Faglige kvalifikationer</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Har du gået i skole i dit hjemland?</i> <i>Har du en uddannelse fra hjemland/DK?</i> <i>Har du været i udstøttet/ordinært arbejde i dit hjemland/i Danmark?</i> 	<ul style="list-style-type: none"> <i>Hvor mange års skolegang?</i> <i>Hvilken uddannelse?</i> <i>Hvilket arbejde og hvor længe?</i>

<ul style="list-style-type: none"> • <i>Har du været i aktivering før?</i> • <i>Vurderer du, at dine danskundskaber er gode nok til, at du kan klare dig på en arbejdsplads?</i> <p>Barrierer</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Hvad forhindrer, at du er i arbejde?/Hvorfor er du ikke i arbejde?</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Hvilken aktivering og hvor længe?</i>
<p>6. Afsluttende spørgsmål</p>	
<p>Vi har nu været igennem de spørgsmål, jeg har.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Har du yderligere kommentarer, spørgsmål eller andet, som du gerne vil fortælle mig?</i> 	

Bilag 2: Udsnit af kodning (fra interview med Hina)

Tema 1: Arbejdsmarkedsperspektiv

Tema 2: Barrierer for arbejdsmarkedstilknytning

Tema 3: Oplevelser af og reaktioner på deltagelse i projektet

Transskription	Nøgleord
<p>I: Synes han også, at du skulle have et arbejde?</p> <p>H: Altså lige der havde vi ikke så mange tanker om arbejde. Det havde jeg heller ikke, fordi vores børn var stadigvæk små. Jeg ville også godt selv passe dem. Så vi tænkte mest, at det kunne være godt, hvis jeg kunne lære sproget i hvert fald.</p> <p>I: Okay, forestiller du dig en dag, at du kommer til at arbejde? Altså et almindeligt job?</p> <p>H: Altså jeg ved det i virkeligheden ikke selv, fordi når de sender mig til praktik, så er det de her tre timer. Man kan ikke få noget arbejde i tre timer. Så det ved jeg ikke helt. Når jeg kommer i praktik, så laver jeg det, så kommer jeg.</p> <p>I: Ja. Synes du, at det er vigtigt at have et arbejde?</p> <p>H: Hvis det var op til mig, så ville jeg hellere arbejde og tjene mine egne penge, men jeg er syg, så det er det, der er en forhindring for mig. For ellers ville jeg slet ikke være på kontanthjælp, fordi jeg synes, at man bliver meget dårligt behandlet. Så ville jeg hellere arbejde og tjene mine egne penge.</p> <p>I: Ja, hvad er godt ved at arbejde? Udover at tjene sine egne penge? Kunne der være andet, der er godt?</p> <p>H: Man tænker, at man jo gerne vil følge lovene her i landet, og hvordan reglerne er, og de her ting. Og man kan sige, at nogle problemer kommer senere og nogle er med fra fødslen, altså man bestemmer ikke selv, hvilken sygdom man har. Man kan jo kun gøre det, man kan. Hvis man kunne klare fuldtidsarbejde, så ville man jo gøre det, ellers kan man ikke.</p>	<p>Patriarkalsk familiestruktur, husmoderlivsform (Rollen som husmoder)</p> <p>Manglende rummelighed på arbejdsmarkedet (Forventninger til fremtiden)</p> <p>Undslippe kontanthjælpssystemet (Motivation)</p> <p>Uforskyldt ledighed (Krænkelser)</p>

<p>I: Nej, ellers kan man ikke.</p> <p>H: Altså man kan jo sige, at vi er opdraget med en anden... Jeg er opdraget på en anden måde, fordi i Pakistan arbejder man jo ikke. Altså min mor har aldrig fået mig til at arbejde. Heller ikke andre i min familie har fået mig til at arbejde. Man kan se, at konceptet, eller hvad man kan sige, samfundet er sat sammen på en anden måde her. Her skal nærmest alle arbejde i familien.</p> <p>I: Ja.</p> <p>H: Og jeg havde aldrig tænkt det her, men man bliver jo nødt til at gøre det, ikke? Men man kan sige, at jeg ville jo gerne, men jeg er syg...</p> <p>I: Ja, hvad tænker du, om...</p> <p>H: ...og så kan jeg jo ikke gøre det. Altså man kan jo sige, at måske da jeg var kommet hertil, hvis jeg havde arbejdet i nogle år, så havde det måske været lidt anderledes. Men der arbejdede min mand jo, og han sagde, at jeg ikke havde brug for at arbejde. Og vi havde heller ikke brug for det. Og han synes så hellere, at jeg skulle passe familien og sådan noget.</p> <p>I: Nej. Hvis du tænker, at du ikke var syg nu, hvor skulle du så arbejde?</p> <p>H: Det kunne være hvad som helst.</p> <p>I: Ja, er der noget, du synes, du kan?</p> <p>H: Jeg havde faktisk tænkt eller har også haft lyst til at arbejde med børn i en børnehave eller vuggestue som pædagogmedhjælper. Eller at passe på gamle mennesker.</p> <p>I: Ja.</p> <p>H: Også fordi da jeg kom her i starten, så havde de jo et køkken her, så de sendte mig i praktik i et køkken fra starten af. Og så har jeg også bare sagt, hver gang de har spurgt, hvor jeg gerne vil i praktik hen, så har jeg også bare sagt, at jeg gerne vil i et køkken, fordi det er det, jeg har prøvet.</p>	<p>Kollektivistisk livssyn (Opvæksten)</p> <p>Jeg ville, hvis jeg kunne + husmoderlivsform (Efter ankomsten til Danmark)</p> <p>Arbejde med klassiske husmoderopgaver (Forventninger til fremtiden)</p>
--	---